Riga Nordic University

International scientific conference

CURRENT CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF LAW AND PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

March 4–5, 2026

IZDEVNIECĪBA BALTIJA PUBLISHING

2026

Head of organising committee:

Romans Djakons – Dr.sc.ing., Professor, Academician, Chairman of the Board of Riga Nordic University.

Each author is responsible for content and formation of his/her materials.

The reference is mandatory in case of republishing or citation.

Current Challenges in the Development of Law and Public Management and Administration (March 4–5, 2026. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2026. 264 pages.

ISBN 978-9934-26-674-4

© Authors of the articles, 2026
© Riga Nordic University, 2026

CONTENTS

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

Professional legal consciousness of judges from the perspective of scholarly debate
Bychkov I. H. **9**

Access to Justice and the Protection of Victims of Violence as a Condition of the Rule of Law
Burdonosova M. A. **12**

The Relationship Between International Law and Morality: Theoretical Foundations and Practical Implications
Volokhov O. S. **16**

Legislative regulation of digital rights in the European Union: a scholarly overview
Hyliaka O. S. **21**

Constitutional complaint as an instrument for protecting human rights and freedoms
Fedorenko A. I. **24**

Professional legal consciousness of judges and its impact on the application of law in all forms of judicial proceedings
Yasynok D. M. **29**

SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

The constitutional right to a personal reception and its implementation in the Republic of Kazakhstan
Chekhovych T. V. **32**

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

The meaning of the language regime concept in civil procedure of Ukraine
Zhytynskyi O. V. **35**

Non-traditionality in relation to means of individualization: problems of the conceptual-categorical apparatus in theory and practice
Zhuravlov V. D. **39**

Peculiarities of the interaction between the principles of substantive and procedural law of Ukraine in the consideration by courts of general jurisdiction of disputes arising from agreements on the use of another person's land plot
Zorik M. V. **43**

The significance of the norms of the EU Charter of Fundamental Rights for the private law of Ukraine
Koliada S. V. **47**

On the question of the integrity of the judge
Mozhaikina O. S., Lishchuk O. V. **51**

SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

Regarding the specifics of improving legislation to simplify bankruptcy procedures
Vechirko I. O. **55**

Public-private partnership mechanism in the conditions of post-war reconstruction of Ukraine
Zaitsev Y. O. **59**

Electronic payment instruments in e-commerce
Zaitsev O. O. **63**

Theoretical and practical aspects of authorization to conduct customs brokerage activities
Ivanchenko E. P. **66**

National influence on the institutional design of the international Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine
Kyryltsev K. S. **70**

The Leniency Procedure in the System of Liability for Economic Competition Law Infringements
Kohut M. I. **74**

Involvement Of a Legal Expert In a Commercial Process In Ukraine
Yanovytska A. V. **79**

SECTION 5. LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAW

Corruption in the Sphere of Labour Relations: Counteraction Mechanisms
Kostohryz Ya. O. **82**

Rethinking the concept of «employee» within the framework of EU law: the challenges of platform employment as a driver for expanding the scope of labor law in Ukraine
Lutsenko O. Ye. **85**

SECTION 6. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

Damage to Ukraine's land resources as a result of armed aggression by a neighboring country: legal aspects and compensation mechanisms
Stoliarets O. **90**

Integration of European and Ukrainian legal instruments for regulating industrial discharges into water
Uberman V. I., Vaskovets L. A. **95**

SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

Challenges and prospects for legal regulation of the information sphere in the era of digital transformation
Aristova I. V. **100**

International treaties as sources of migration law
Bedrii M. M. **104**

The role of administrative and legal norms in ensuring disciplinary responsibility and integrity of police officers
Boichuk M. M. **107**

The Essence and Directions of the Europeanization of Administrative and Legal Support for the Functioning of the Natural Gas Market in Ukraine
Dobrianska N. V., Petrychenko O. P. **110**

Integrity as a legal category in public service: problems of normative definition
Dobrianska N. V. **114**

Analysis of latest approaches to determining the administrative and legal status of human resources activities in the national police
Zhumatiy I. A. **118**

General overview of international legal acts on combating corruption in the field of public law
Zal D. O. **122**

Advantages and risks of the application of Artificial Intelligence (AI) in the analysis and verification of Electronic Declarations of Public Officials in Ukraine
Karasiuk M. V. **124**

Promising areas for improving legal means of extrajudicial control over the activities of public administration entities in the field of entrepreneurial activity
Nadieiko M. M. **128**

Harmonization of sustainable development and digital transformation policies in Ukraine: regulatory and legal framework
Pavlovskyi V. A. 133

Certain issues of administrative and legal regulation in the field of state registration of property rights to real estate
Pylypenko Yu. P. 137

"Titanic" of Ukrainian bankruptcy proceedings
Poliakov R. B. 140

The role of the high council of justice in ensuring the independence of the judiciary: administrative and procedural aspects
Rudnytska Yu. S. 145

Unification and harmonization of digital norms in the legal systems of the EU and Ukraine
Stiranka M. B. 148

Administrative and legal regulation of the use of artificial intelligence in the activities of public authorities: human rights guarantees and the digital responsibility of the state
Fomenko A. Y. 152

Requirements for the Political Impartiality of Civil Servants in the United Kingdom: Experience of Legislative Regulation
Tsybalova G. V. 156

Limits of judicial review in the application of the principle of proportionality in administrative disputes
Shkelebei O. V. 161

SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW

The subjective aspect of the composition of a criminal offense provided for in Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine
Krynychna A. O. 165

Current trends in the development of state policy in the field of combating the receiving of unlawful benefits by officials in Ukraine
Pushkar O. A. 167

SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

Typical investigative situations in the next stage of investigating corruption criminal offenses committed by law enforcement officials
Drozd V. Yu. 171

Kara stāvokļa ietekme uz kriminālistikas darbību
Kaliuga K. V. 176

Protection of the rights of the bailor in criminal proceedings
Marchuk S. V. 180

Search as a dynamic system: problems of legitimacy
and admissibility of evidence
Myroshnychenko Yu. M. 182

Scientifically Based Standards for Presentation for Identification:
Legal and Psychological Aspects
Myroshnychenko Yu. M. 187

Peculiarities of psychological behavior of a minor offender
Paseka M. O. 191

**SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW.
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW**

Implementation of international obligations in the field of public health
in Ukraine: the case of the WHO Framework Convention on Tobacco Control
Alimenko O.-M. I. 195

International standards in the field of justice efficiency
Bogdanov O. M. 198

Types of international treaties
Varhuliak O. H. 203

On some international and national legal aspects
of combating corruption in the customs sphere
Holubieva V. O. 207

Phases of investment mediation development in international law
Salo A. M. 211

SECTION 11. MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

Digital instruments for ensuring human rights in conditions of war
Alimov N. R., Lykholat I. S. 215

The Gender Dimension of Human Rights in Wartime:
Legal and Social Context
Zamula R. O., Yevsieieva H. P. 219

Transformation of public governance mechanisms in Ukraine
under martial law and in post-war recovery
Kostenko I. V. 223

Public Policy of Social Responsibility as a Factor in the National Resilience of Territorial Communities
Melnyk Yu. M., Skorokhodov A. V. 227

Mechanisms of public administration of digital transformation in healthcare: from digitalization of processes to transformation of the management model
Rudenko R. I. 231

Legal and institutional collisions of e-hryvnia implementation: public administration mechanisms
Samiliak A. A. 234

SECTION 12. PUBLIC ADMINISTRATION IN NATIONAL SECURITY AND PROTECTION OF PUBLIC ORDER

Public administration of the healthcare sphere of Ukraine in sectoral factor of national security
Dubych K. V., Mykhalchuk V. M., Danyliuk K. V. 238

Public administration system as an object of critical infrastructure in the sphere of national security
Dulina O. V. 242

Philosophical interpretation of the role and status of military personnel of the Armed Forces of Ukraine as a component of civil-military relations
Kapets O. O. 246

Legal regime for protecting the state border of Ukraine: transition from a law enforcement to a defense model
Romanenko I. V., Tronts V. M. 248

State energy policy as a component of ensuring Ukraine's energy security: an international perspective
Saliuk-Kravchenko O. O. 251

The Phenomenon of Disinformation as a Counter-Architecture of Choice in Public Administration under Armed Conflict
Shchekhovska L. M. 256

SECTION 1. HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-1

PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS OF JUDGES FROM THE PERSPECTIVE OF SCHOLARLY DEBATE

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ СУДДІВ З ТОЧКИ ЗОРУ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

Bychkov I. H.
Candidate of Sciences in Law, Judge
Kovpakivskyi District Court
of Sumy City
Sumy, Ukraine

Бичков І. Г.
кандидат юридичних наук, суддя
Ковпаківський районний суд м. Суми
м. Суми, Україна

Кожне правове, процесуально-правове поняття, інститут, принцип чи положення при початковому їх введенні в закон неодмінно набувають дискусійного характеру, оскільки вони мають «прихований», ще «неапробований» ні на теоретичному, ні на практичному рівнях нормативно-правовий матеріал, правозастосування якого часто має різновекторний характер. З тим, щоб сформувати єдино прийнятне положення як з точки зору теорії, так і практики потрібен певний час, який має місце доти, доки ці положення не набувають класичного характеру, а відтак починають застосовуватись як правові аксіоми.

Сьогодні ж ці правила є актуальними і до ще «молодого» сучасного поняття «професійна правосвідомість суддів», оскільки ще зовсім недавно в правозастосовчій практиці судових процесів мало місце виключно ідеологічне поняття «соціалістичної правосвідомості суддів», як правосвідомості нового типу, хоча в чому полягав цей новий тип «соціалістичної правосвідомості», окрім як штучно-ідеологічного спрямування у вигляді захисту політичного устрою та соціалістичної системи господарювання, спрямованого у сфері комуністичного марева достеменно ніхто сказати не міг.

Не дивлячись на те, що сьогодні науковці намагаються дати якнайточніше визначення поняттю професійної правосвідомості суддів, але через його комплексність воно так і не набуло своєї остаточності, оскільки кожного разу ті чи інші дефініції мають певні недоліки,

то з точки зору теорії правозастосування, то з точки зору філософії пізнання або психологічної, культурологічної чи суспільної складової.

Так, одні науковці зазначають, що професійна правосвідомість – це проблема з реалізації вимог закону в судовому акті [1, с. 248].

Другі стверджують, що професійну правосвідомість суддів необхідно розглядати з точки зору осіб, що професійно займаються правозастосовчою діяльністю, мають фахову освіту і підготовку, спільні гносеологічні навички, стереотипи, цінності та моральні норми, керуються спільною етичною поведінкою [2, с. 10].

Треті професійну правосвідомість суддів пов'язують не лише із тлумаченням у сфері справедливості та професійності такого процесу, що є класичною формою правозастосування, а і правотворчістю, що дає можливість створювати нові правові поняття, положення чи правила, що розкривають їх розуміння з точки зору суспільних відносин [3, с. 106].

Четверті професійну правосвідомість суддів розглядають з точки зору правової демократичної держави з розвиненими та сформованими структурами громадянського суспільства, яка має трансформаційно-правове спрямування у сферу правотворчої діяльності, ефективного і справедливого правозастосування [4, с. 19].

П'яті підкреслюють, що професійна правосвідомість суддів відображає фактор внутрішнього переконання судді, впливаючи на правозастосовчий процес у сфері правосуддя [5, с. 12].

Шості зазначають, що професійна правосвідомість суддів є цілісною, системною, практично спрямованою, нормативно деталізованою, пізнавальною правовою діяльністю, що забезпечує функціонування та розвиток правопорядку, суб'єктом якого виступають особи, які мають спеціальну юридичну освіту і професійно займаються юридичною практикою [6, с. 5–6].

Є й такі, які розглядають професійну правосвідомість суддів у широкому її форматі відображення правових явищ, яка включає в себе психічні, інтелектуальні, емоційні, вольові процеси і стани: знання права, правові вміння, навички, правове мислення, правові емоції і почуття, правові орієнтації, позиції, мотиви, правові переконання, установки, які синтезуються в ухвалених рішеннях і які спрямовані на пізнання, спілкування і взаємодію у процесі правової діяльності [7, с. 1–12].

Як бачимо, різні науковці у форматі різних наукових досліджень формулюють різноманітні поняття щодо одного і того ж процесуально-правового поняття професійної правосвідомості суддів, яке сьогодні переростає в явище, яке має місце в процесуальному просторі сучасного правосуддя. Окрім цього обособлено-індивідуальний

механізм психолого-правового спрямування вимагає законності процесуально-правових відносин, які мають місце між судом і учасниками судового процесу, раціонального та неупередженого ставлення до оцінки засобів доказування, емоційно-поведінкової стриманості суддів, глибини їх професійних знань, вмінь, та навиків. Це перш за все загально-правова вимога держави до суддів, оскільки саме держава в особі суду здійснює захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод та законних інтересів як фізичних, так і прав та інтересів юридичних осіб, гарантуючи при цьому всім і кожному, що саме судді як професіонали з високим рівнем правосвідомості, здатні виконати ті завдання, які держава ставить перед ними.

Література:

1. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4(6). С. 248–255.

2. Глубоченко С. М. Правове мислення та правосвідомість суддів як основа правосудного судочинства. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2014. № 3. С. 9–14.

3. Ясинок Д. М. Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України : монографія. Київ : Алерта, 2024. 226 с.

4. Куренда Л. П. Характеристика окремих функцій професійної правосвідомості. *Історико-правовий часопис.* 2013. № 1. С. 19–26.

5. Панчук І. О. Загальні риси професійної правосвідомості суддів. *Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 1(7). С. 1–12.

6. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції : автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2007. 18 с.

7. Хопта С. Ф. Теоретико-правові аспекти професійної правосвідомості судді та її роль в ухваленні судових рішень : автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2018. 18 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-2

ACCESS TO JUSTICE AND THE PROTECTION OF VICTIMS OF VIOLENCE AS A CONDITION OF THE RULE OF LAW

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ТА ЗАХИСТ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАСИЛЬСТВА ЯК УМОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Burdonosova M. A.
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Theory and Public Law
National Transport University
Kyiv, Ukraine

Бурдоносова М. А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та публічного права
Національний транспортний
університет
м. Київ, Україна

One of the key features of a democratic state governed by the rule of law is ensuring real and effective access to justice for every individual [5; 9]. For victims of violence-physical, psychological, sexual, or economic-this issue goes far beyond formal legal guarantees and becomes a matter of human dignity, safety, and trust in public institutions [6]. Access to justice determines whether a person can overcome fear, social isolation, and dependence on the perpetrator [7]. In this context, justice functions not only as a legal mechanism but also as a means of restoring social balance and personal integrity. Therefore, ensuring access to justice for victims of violence should be regarded as a core obligation of the state and a key indicator of democratic maturity.

1. Access to Justice as a Condition of the Rule of Law. One of the fundamental prerequisites for the implementation of the principle of the rule of law is access to justice [5]. The Constitutional Court of Ukraine defines this concept as the right to judicial protection and access to court, emphasizing its constitutional nature [2]. Direct access to court enables individuals to challenge unlawful actions, omissions, or decisions of public authorities and private actors. The absence of such access undermines public confidence in the legal system and weakens democratic institutions [9]. Furthermore, effective access to justice presupposes not only formal legal guarantees but also practical opportunities to use judicial remedies without discrimination, intimidation, or excessive procedural barriers.

Part one of Article 55 of the Constitution of Ukraine guarantees judicial protection of rights and freedoms to everyone, regardless of citizenship or legal status [1]. Courts are prohibited from refusing to administer justice when individuals believe their rights have been violated or threatened.

Any unjustified refusal to accept claims or complaints constitutes a violation of the right to judicial protection, which cannot be restricted even in exceptional circumstances [2]. This constitutional approach reflects international human rights standards and aligns with the principles enshrined in the European Convention on Human Rights [5]. Consequently, access to justice serves as both a legal safeguard and a measure of the real effectiveness of constitutional rights.

Thus, ensuring access to justice for victims of violence is not merely a matter of procedural fairness. It reflects the state's ability to provide equal protection and legal certainty to vulnerable groups. In cases of violence, delays, formalism, or indifference by judicial institutions may lead to secondary victimization [6]. Therefore, access to justice must be prompt, sensitive, and victim-centered. Only under these conditions can the principle of the rule of law function effectively in practice.

2. The Right to Legal Aid: Ukrainian Practice. To ensure genuine access to justice, the state must guarantee real and effective access to legal aid [4]. Legal assistance enables individuals to understand their rights, assess available remedies, and navigate complex legal procedures. This is particularly important for victims of violence, who often experience psychological trauma, fear of retaliation, or financial dependence on the perpetrator [7]. Without professional legal support, such individuals are frequently unable to protect their rights effectively. Consequently, legal aid serves as a bridge between formal legal guarantees and their practical implementation.

Free Legal Aid. Ukraine operates a comprehensive system of free legal aid established in 2011 and coordinated by the Coordination Center for Legal Aid Provision under the Ministry of Justice of Ukraine [4]. This system ensures access to both primary and secondary legal aid for vulnerable groups. Primary legal aid includes legal consultations, clarification of rights, and assistance in drafting applications and complaints. Secondary legal aid provides representation in court, preparation of procedural documents, and defense in criminal proceedings. For victims of domestic violence, such support is often decisive in initiating legal action against perpetrators [8].

Women who have suffered from domestic violence may apply to any local free legal aid center or contact the national hotline. Legal professionals assist victims in preparing police reports, obtaining urgent restraining orders, and initiating civil or criminal proceedings [3]. In addition, lawyers help victims navigate related legal issues such as divorce, child custody, or housing disputes. In 2023 alone, the free legal aid system provided over 30,000 consultations to victims of violence [8]. This demonstrates both

the high demand for such services and their critical role in protecting human rights.

Other Forms of Assistance. In addition to state mechanisms, non-governmental organizations play a significant role in providing legal and psychological assistance [6]. Organizations such as «La Strada – Ukraine» operate national hotlines and crisis counseling services. «City for Women» centers offer integrated assistance by combining legal, psychological, and social support in one location. This multidisciplinary approach reduces the risk of repeated trauma and increases the effectiveness of assistance [7]. As a result, victims receive comprehensive support tailored to their individual needs.

3. The Right to Rehabilitation and Support: A Comprehensive Approach. The right to rehabilitation aims at restoring victims to a safe, dignified, and stable life [3]. Rehabilitation is not limited to physical recovery but includes psychological, social, and economic dimensions. Victims of violence often require long-term support to overcome trauma and regain self-sufficiency [7]. A comprehensive rehabilitation approach acknowledges the complexity of harm caused by violence. It also emphasizes the responsibility of the state to ensure continuity of support services.

Medical and Psychological Rehabilitation. Under the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence» a network of crisis rooms, shelters, and medical and social rehabilitation centers operates across the country [3]. Crisis rooms provide immediate safety and short-term accommodation. Shelters offer longer-term residence and comprehensive support, including psychological counseling and legal assistance. Medical and social rehabilitation centers address both physical and psychological consequences of violence. These institutions play a crucial role in preventing repeated abuse and promoting recovery [6].

Social and Professional Reintegration. Economic independence is essential for sustainable rehabilitation [7]. Employment services assist victims in finding jobs and accessing vocational training. Local communities organize retraining programs and entrepreneurship initiatives aimed at empowering survivors. Some shelters cooperate with private sector employers willing to hire victims without prior experience. For example, microgrant programs enable women who have survived violence to start small businesses, contributing to long-term social inclusion and economic stability [9].

International Programs. Ukraine actively cooperates with international organizations, including UNFPA and UN Women [6; 7]. With their support, shelters and mobile social and psychological assistance teams operate in frontline and de-occupied communities. These programs are particularly important in the context of armed conflict and large-scale displacement.

International assistance helps strengthen institutional capacity and ensures continuity of services. As a result, the right to rehabilitation is increasingly becoming a practical reality rather than a formal declaration.

4. Challenges and Necessary Steps. Despite comprehensive legislative guarantees, significant barriers persist in practice [9]. Many victims remain unaware of their rights and available support mechanisms. Specialized services are often lacking in rural areas, limiting access for vulnerable populations. Biased attitudes among law enforcement officials may discourage victims from seeking help [6]. Additionally, court procedures may cause re-traumatization due to excessive formalism or insensitivity.

To address these challenges, it is necessary to strengthen legal awareness campaigns among the population. Specialized training for judges, police officers, and social workers should focus on victim-centered approaches [7]. Expanding the network of free legal aid centers and shelters at the community level is also essential [4]. Finally, ensuring prompt, impartial, and sensitive judicial proceedings in cases of violence is crucial for restoring trust in the justice system [5].

5. Conclusion. Access to justice is not merely a legal category but a measure of a state's fairness and humanity [5]. It reflects the real ability of individuals to defend their rights and restore justice. For victims of violence, access to justice determines whether legal norms translate into real protection [6]. The right to legal aid and rehabilitation complements judicial protection and ensures comprehensive support [3; 7]. Ultimately, the effectiveness of these mechanisms demonstrates how genuinely the principle of the rule of law is implemented in Ukraine.

Bibliography:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Юридичні позиції Конституційного Суду України (1997–2020). Київ : Конституційний Суд України, 2021. 320 с.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

4. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3460-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 32. Ст. 1125.

6. UN Women. Access to Justice for Survivors of Gender-Based Violence. New York, 2020. 68 p.

7. UNFPA. Handbook on Strengthening Access to Justice for Survivors of Violence against Women. New York, 2019. 104 p.
8. Координаційний центр з надання правової допомоги. Річний звіт про надання безоплатної правової допомоги в Україні за 2023 рік. Київ, 2024. 86 с.
9. Council of Europe. Ensuring Access to Justice for Victims of Domestic Violence. Strasbourg, 2018. 54 p.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-3

THE RELATIONSHIP BETWEEN INTERNATIONAL LAW AND MORALITY: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL IMPLICATIONS

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА МОРАЛІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ НАСЛІДКИ

Volokhov O. S.
Candidate of Sciences (Law),
Attorney at Law,
Partner of SLA Attorneys
Kyiv, Ukraine

Волохов О. С.
кандидат юридичних наук, адвокат,
партнер SLA Attorneys
м. Київ, Україна

International law has long occupied a vague space between law, morality, and politics. It governs relations among states and other international actors through treaties, customary international law, and general legal principles. However, unlike domestic legal systems, international law lacks a central enforcement authority, which raises ongoing questions about its legitimacy. Do states follow international law because it is legally binding, because it aligns with a moral responsibility of their leaders, or simply because it benefits their national interests? If moral considerations influence compliance, are state leaders and government officials required to obey all rules of international law or only those they deem just and fair?

Law and morality are separate but closely linked concepts that influence decision-making and behavior in modern international relations. Today's global issues often involve significant moral concerns. Addressing these challenges requires a careful balance between legal standards and moral values. Law and morality should work together. Legal norms can help shape and support moral principles, thereby strengthening and safeguarding

society's moral foundations. The authority of law is much stronger when it is based not only on power but also on widely accepted moral principles.

Hetmanchuk M. and Kornat L. argue that international morality and international law differ in scope. Moral norms tend to be universal, while law functions within a more limited framework at any given time. At the same time, international relations are often shaped by both legal and moral standards. Every participant in international relations faces a difficult dilemma: whether to act in accordance with widely accepted principles of international morality and law, or to prioritize their own national interests [1, p. 236].

Contemporary research on the relationship between morality and international law includes a variety of concepts and theories. These are generally grouped into three main approaches. The first approach argues that fundamental moral norms are the primary basis of international law (the natural law approach). The second approach dismisses universal moral values as the foundation of international law (positivism and realism). The third approach examines the interaction between moral and legal norms in different forms (hybrid concepts) [2, p. 183–184].

1. Natural Law: Morality as the Foundation of International Law.

The roots of international law are based in natural law theory. Thinkers like Hugo Grotius, often called the “father of international law,” argued that the law of nations (jus gentium) derives from natural law, which is grounded in human reason, social nature, and the need for peaceful coexistence. According to this perspective, moral obligation precedes legal consent. States are not only bound by international treaties because they agree to them but also because certain principles, such as peace, good faith, and human dignity, are universally binding. This tradition still influences modern doctrines like jus cogens, which prohibit genocide, torture, and slavery regardless of state consent or national laws.

However, a major challenge of this approach is that morality is often unclear and highly debated, especially across different states and cultures. As a result, it may offer limited practical guidance for international relations [3, p. 203]. Additionally, if international law regards individuals or non-state groups as the main moral agents, it might claim their loyalty but risks weakening its traditional role in regulating relations between states [3, pp. 188–189].

Scholars who believe that states have a moral duty to comply with international law tend to be more optimistic about its ability to resolve global problems, which can be solved by international treaties and institutions only if states adopted clearer and stronger treaty obligations, delegated more sovereign powers to independent international institutions, ensured

transparent and fair negotiation procedures, and favored multilateralism over unilateral or bilateral approaches [3, p. 195].

2. Positivism and Realism: The Separation of Law and Morality

In contrast, legal positivism and political realism reject the idea that morality underpins international law. For positivists, law comes from state consent and recognized legal sources rather than from ethical principles. Realists go further, arguing that international law mainly reflects power relations and the strategic interests of states.

International law norms differ from moral norms. They are usually more precise and apply where moral principles might be unclear or absent. These norms reflect institutional limits, similar to domestic laws. However, international legal norms are distinguished from simple agreements, customs, or political deals by their specific normative nature and moral importance [3, p. 201].

This perspective is closely linked to the Vienna Convention on the Law of Treaties (VCLT), adopted in 1969 and effective since 1980. The Convention functions as a "treaty on treaties," setting the rules for inter-state agreements. It is based on the principle of pacta sunt servanda ("agreements must be kept") and the concept of free consent. However, several key countries, including the United States (a signatory but not a party), India, South Africa, France, and Norway, are not parties to the Convention, indicating it is not universally binding.

The principle of pacta sunt servanda and the logic of the Vienna Convention rely on the assumption that states intend to follow international law. However, they do not offer clear ways to ensure compliance. The prudential perspective suggests that making international law more rigid could actually lead to more noncompliance. If treaty obligations become too burdensome, complying might become more costly, prompting states either to breach international law more frequently or to avoid entering into agreements altogether [3, p. 203].

Goldsmith and Posner also argue that even if we accept that international law can formally bind states, we still need to explain why individuals and governments should feel morally obliged to ensure their state complies with its legal obligations [3, p. 189]. These arguments support O. Merezhko's conclusion, who maintains that the main factor leading to compliance with international law is a relatively high level of legal, or more specifically, international legal, awareness. This awareness is based on moral principles and is especially important for those representing states in the international arena and authorized to make major foreign policy decisions [4, p. 93].

3. International Law Between Power and Morality: The Limits of Legal Obligation

Many experts in international relations question why, despite the prohibition on the use of force enshrined in the UN Charter, states still resort to force when resolving international disputes. Legal scholars often explain this issue by pointing to the outdated nature of the norms that govern the use of force. In contrast, non-experts tend to accuse international law of applying "double standards," allowing powerful states to act with impunity while weaker and poorer states are held accountable for similar actions. Thus, while specialists emphasize technical and structural weaknesses in the legal framework, non-specialists highlight the moral dimension, particularly the lack of moral responsibility among major powers, which remains significant. A clear example of this behavior is Russia's policy since the start of the 21st century, including its military aggression against the sovereign states of Georgia and Ukraine. The ongoing war in Ukraine shows that many basic rules of international law have been broken. At the same time, the global community faces tough challenges in holding Russia and its officials accountable for these violations.

Therefore, international law only functions if states are willing and able to enforce it. If no state intends to use legal mechanisms or lacks enough political power to do so, the law may not be effective. For example, while preparing for armed aggression against Ukraine and trying to avoid future international sanctions, Russia in 2019 withdrew the declaration made by the USSR when ratifying Additional Protocol I to the Geneva Conventions of August 12, 1949, concerning the Protection of Victims of International Armed Conflicts (1977), under Article 90(2) of that Protocol. This action reduced the authority of the International Fact-Finding Commission, thereby weakening accountability mechanisms.

A notably controversial element of international law is Article 15 bis of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC). The ICC is currently reviewing the situation in Ukraine, and the Prosecutor has stated that war crimes and crimes against humanity fall within the Court's jurisdiction based on Ukraine's declarations accepting ICC jurisdiction. However, the crime of aggression, which Russia undoubtedly committed in Ukraine, does not seem to fall under the Court's jurisdiction due to restrictions in Article 15 bis of the Rome Statute. According to this provision, the Court can exercise jurisdiction over the crime of aggression only if the responsible state is a party to the Rome Statute and has ratified the relevant amendments. This means that, for the ICC to prosecute the crime of aggression, the aggressor nation, such as Russia, must ratify the Rome Statute and accept the Court's jurisdiction over that crime. Until that happens, the ICC does not have jurisdiction over aggression in this case.

In practical terms, holding someone accountable for the crime of aggression would require significant political change within the aggressor state, while compliance with these rules involves recognizing the crime. Article 15 bis, therefore, highlights a broader structural issue: international law often functions as a system shaped by global political realities and the interests of powerful states, rather than by moral norms or ideas of justice and peaceful coexistence. It governs relations between sovereign states, but its effectiveness and scope are often limited by political consent and power dynamics. This tension between legal norms, political influence, and moral considerations remains a key challenge in developing international law.

The relationship between international law and moral obligation remains complex and highly debated. Modern approaches emphasize the importance of legitimacy and international legal awareness, while scholars increasingly highlight the connection between international law and morality in addressing global issues. Today, international law functions as a mixed normative system: it is mostly officially binding, but its practical influence relies less on written rules or institutional authority and more on political leverage and the interests of powerful states. Its future development requires not only clearer norms with effective enforcement but also enhanced moral credibility, the elimination of double standards, and the promotion of a universal legal consciousness. In an era marked by new forms of conflict and ongoing global crises and wars, balancing state sovereignty with shared moral responsibility remains a key challenge for international law.

Bibliography:

1. Hetmanchuk M., Kornat L. Features of the interaction of law and morality in modern international relations. *Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies.* 2023. Issue 49. P. 231–238. DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.29

2. Широкова-Мурараш О. Г. Особливості співвідношення міжнародного права та моралі в умовах сучасних викликів. *Правова держава.* 2020. № 38. С. 177–187. DOI: https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.38.204142

3. Goldsmith J. L, Posner E. International Law and Moral Obligation. *The Limits of International Law*. New York, NY, 2005. DOI: https://doi.org/10.1093/oso/9780195168396.003.0008

4. Мережко А. Психологическая теория международного права (публичного и частного) : монография. Одесса : Фенікс, 2012. 244 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-4

LEGISLATIVE REGULATION OF DIGITAL RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION: A SCHOLARLY OVERVIEW

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: НАУКОВИЙ ОГЛЯД

Hyliaka O. S.
PhD in Law, Senior Researcher, Leading Research Fellow of the State Research Institution «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine» Kharkiv, Ukraine

Гиляка О. С.
кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» м. Харків, Україна

In the context of the profound digital transformation of society, a new dimension of human rights is emerging – digital rights, encompassing guarantees for the exercise of fundamental freedoms within the virtual environment. These include, first and foremost, the right to privacy, the protection of personal data, freedom of expression online, access to information, and the assurance of fair conditions for participation in digital markets.

Within the European Union, these rights are embedded in a comprehensive system of standards grounded in the principles of the rule of law and respect for human dignity. The EU's regulatory architecture in the field of digital policy establishes an integrated legal framework for the Digital Single Market, in which individual legislative acts operate as interrelated components of a coherent normative system.

The General Data Protection Regulation (GDPR) [1] has become a cornerstone instrument in ensuring digital rights. It enshrines a complex set of individual rights in relation to data processing, including the right to be informed, the right to rectification, the right to erasure, the right to restriction of processing, and other mechanisms enabling individuals to exercise control over their personal information.

At the same time, the Regulation establishes binding principles for data controllers and processors, such as lawfulness, transparency, data minimization, purpose limitation, and related safeguards. A defining feature of the GDPR is its extraterritorial scope: its requirements apply to entities outside

the EU where they process the personal data of individuals located within the Union.

For states engaged in aligning their domestic legislation with EU law, including Ukraine, the GDPR serves as a benchmark for harmonizing national approaches to personal data protection.

In 2024, the European Union adopted the Artificial Intelligence Act [2] – the first comprehensive regulatory instrument dedicated to the governance of artificial intelligence systems. Its conceptual foundation lies in a risk-based approach, assessing the level of risk that AI technologies may pose to fundamental rights and society at large.

The AI Act differentiates AI systems according to risk categories, ranging from prohibited practices to high-, limited-, and minimal-risk systems. This model enables the reconciliation of technological innovation with robust safeguards aimed at preventing infringements of fundamental rights. The Regulation functions as part of a broader EU "digital package", interacting with other legislative acts and shaping a regulatory environment in which technological advancement is aligned with legal and ethical standards.

The Digital Services Act (DSA) [3] seeks to modernize the regulatory framework governing digital intermediaries, particularly large online platforms. It introduces obligations designed to address illegal content, disinformation, and systemic risks associated with large-scale platform activities. The DSA establishes requirements for algorithmic transparency, facilitates access to relevant platform data for researchers, and strengthens accountability mechanisms. In conjunction with the GDPR's data protection regime, it creates a regulatory framework ensuring that digital services comply with standards of legality and freedom of expression.

The Digital Markets Act (DMA) [4] focuses on regulating large digital platforms designated as "gatekeepers". Its primary objective is to prevent abuses of dominant market positions and to guarantee fair access to digital ecosystems for other market participants. By fostering fair competition, reducing entry barriers, and promoting innovation, the DMA contributes to the development of a balanced digital marketplace. Academic discourse increasingly considers the potential extension of the DMA's regulatory reach to generative AI models that may acquire significant market power.

EU digital law is characterized not by fragmentation but by systemic integration. The GDPR, AI Act, DSA, and DMA collectively form a complementary regulatory framework that exerts a comprehensive impact on both the digital economy and the protection of fundamental rights.

Their combined effect enables the pursuit of several strategic objectives simultaneously: safeguarding fundamental rights in the digital environment,

supporting innovation-driven development, fostering competitive markets, and enhancing trust in digital technologies.

At the same time, scholarly analyses emphasize the complexity of implementing such a multi-layered regulatory model in practice. Among the key challenges are maintaining an appropriate balance between regulatory oversight and innovation freedom, as well as ensuring meaningful access for researchers and civil society to algorithmic systems in order to secure transparency and accountability.

The European approach to digital rights is thus distinguished by its comprehensive and preventive character. It encompasses personal data protection (GDPR), AI governance (AI Act), the modernization of platform liability (DSA), and the safeguarding of fair competition in digital markets (DMA).

The synergy of these instruments establishes a model of digital governance in which technological development is aligned with the primacy of human rights. This model extends beyond the internal legal order of the European Union and serves as a reference framework for states adapting their legislation to EU standards, including within the context of Ukraine's European integration process.

Literature:

1. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. 2016. L 119. P. 1–88.

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts. *Official Journal of the European Union*. 2024. L 1689.

3. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 277. P. 1–102.

4. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 265. P. 1–66.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-5

CONSTITUTIONAL COMPLAINT AS AN INSTRUMENT FOR PROTECTING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Fedorenko A. I.
Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

Федоренко А. І.
аспірант кафедри теорії та історії права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Конституційний контроль має доленосне значення для функціонування правової держави, адже він забезпечує верховенство Конституції шляхом перевірки відповідності законів та інших нормативно-правових актів її положенням, а також гарантує захист прав і свобод людини від неправомірних (неконституційних) рішень законодавчих органів.

У сучасній практиці виділяють дві основні моделі конституційного судочинства: 1) децентралізована (її ще називають американською), яка застосовується, зокрема, у США, Канаді, Японії та інших країнах та за якою здійснення конституційного контролю покладається на систему загальних судів, і 2) централізована (або європейська), що характерна для Австрії, Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, України та низки інших держав та яка передбачає створення спеціальних органів конституційного контролю – Конституційного суду, Конституційної ради або Конституційного трибуналу.

Щодо країн, де впроваджена американська модель, то тут право подання запиту мають особи, які володіють загальним правом звернення до суду. Натомість у країнах із європейською моделлю спостерігається інший підхід, оскільки правом звернення наділяються органи державної влади, передусім парламент і уряд. Приміром, в Австрії таке право закріплене за парламентом – Федеральною радою (верхня палата) та Національною радою (нижня палата), а також Федеральним урядом та урядами земель (ч. 1 ст. 140 Конституції 1920 р.).

Разом із тим у деяких країнах з європейською моделлю, крім органів державної влади, право звернення до Конституційного суду надано громадянину. Наприклад, згідно з Конституцією Німеччини 1949 р. до Федерального конституційного суду конституційна скарга

може подаватися будь-якою особою, яка стверджує, що орган державної влади порушив одне з її основоположних прав (п. «4a» ч. 1 ст. 93). Основним Законом Іспанії 1978 р. передбачено, що Конституційний суд має юрисдикцію на всій іспанській території та компетентний приймати індивідуальні звернення про захист від порушення прав і свобод, перерахованих у Конституції (п. «b» ч. 1 ст. 161).

Аналогічне право закріплено в Конституції України, відповідно до якої Конституційний Суд вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано (ст. 151^1) [1].

Серед положень Закону України «Про Конституційний Суд України» [2], якими так само врегульовано інститут конституційної скарги, принципове значення для належної реалізації особою права на конституційну скаргу мають приписи ст. 55, що встановлюють вимоги до конституційної скарги, ст. 56, які визначають суб'єкта права на конституційну скаргу, та ст. 77, що регламентує умови прийнятності конституційної скарги Конституційним Судом України.

Так, у ст. 55 Закону надається визначення конституційної скарги – подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, та перераховуються її формальні та змістовні вимоги. Суб'єктом права на конституційну скаргу, згідно зі ст. 56 Закону, є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. Тоді як у ст. 77 наголошується, що конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55 і 56 цього Закону, та якщо: 1) вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); 2) з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців. Як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вказаних вимог, якщо Суд визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу.

У цілому фахівці погоджуються, що конституційна скарга є потужним інструментом захисту прав людини, проте її застосування обмежене лише тими питаннями, що стосуються права на оскарження закону, застосованого в конкретній справі, а не всієї сфери захисту прав. До того ж, слід підкреслити, що в Україні цей інститут поки є малоефективним. Конституційна скарга як інститут захисту прав громадян з'явився в Конституції України відносно недавно, після реформи 2016 р., але на практиці Конституційний Суд розпочав безпосередньо розглядати ці скарги тільки з лютого 2018 р. Невисока статистика розгляду Судом конституційних скарг пояснюється також значною кількістю помилок, які допускаються заявниками під час подання скарги (на відміну від конституційних подань тексти конституційних скарг не публікуються). Іншою суттєвою проблемою, яка вказує на недостатню ефективність конституційної скарги як інституту захисту конституційних прав і свобод, є проблема виконання рішень Конституційного Суду (реального захисту конституційних прав скаржника) [3].

Відносно кількісних даних, то станом на 01.01.2026 р. до Конституційного Суду надійшло 500 конституційних скарг [4], однак переважна їх більшість була відхилена, адже за формою не відповідала вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України». А щодо тих скарг, які відповідали формальним вимогам і були розподілені суддям-доповідачам, так само в переважній більшості випадків було відмовлено у відкритті конституційного провадження у справі. І лише в деяких випадках конституційне провадження було відкрито.

Наведена статистика окреслює наявність системних проблем у реалізації інституту конституційної скарги в Україні. Насамперед вона вказує на надмірну формалізованість процедури звернення до Конституційного Суду: значна частина скарг не проходить навіть первинний відбір через невідповідність формальним вимогам Закону. Це може свідчити як про складність і недостатню зрозумілість законодавчих вимог для громадян, так і про брак ефективної правової допомоги при підготовці таких звернень. Водночас той факт, що навіть серед скарг, які формально відповідали вимогам Закону, у більшості випадків було відмовлено у відкритті провадження, демонструє обмежений доступ осіб до конституційного правосуддя по суті. Така практика підтверджує вузьке тлумачення Судом підстав допустимості конституційної скарги та його стриманий підхід до використання цього механізму як засобу захисту конституційних прав.

Зазначені дані вказують на те, що інститут конституційної скарги, попри його потенціал як інструменту захисту прав і свобод людини, фактично залишається малодоступним для більшості громадян і не ви-

конує повною мірою своєї правозахисної функції. У свою чергу, це актуалізує потребу в удосконаленні законодавчого регулювання цього інституту та практики його застосування.

З позиції аналізу Закону України «Про Конституційний Суд України» та його практичної реалізації, удосконалення процедури конституційної скарги в Україні доцільно здійснювати за кількома взаємопов'язаними напрямами.

По-перше, потребує перегляду надмірна формалізація вимог до конституційної скарги. Закон встановлює складні та деталізовані критерії прийнятності, недотримання яких призводить до масового відхилення звернень ще на початковій стадії. Доцільним є спрощення формальних вимог до скарги, зокрема шляхом зменшення обсягу обов'язкових реквізитів або запровадження можливості усунення недоліків у розумний строк без автоматичної відмови у розгляді. Такий підхід відповідав би принципу доступності конституційного правосуддя.

По-друге, варто уточнити та розширити критерії допустимості конституційної скарги. Закон орієнтує Суд на досить вузьке тлумачення підстав для відкриття провадження, що фактично перетворює стадію допустимості на додатковий бар'єр для заявників. На законодавчому рівні доцільно чіткіше визначити поняття «остаточного судового рішення», а також передбачити можливість відступу від суворих критеріїв допустимості у справах, які мають істотне значення для захисту конституційних прав або формування сталої конституційної практики.

По-третє, потребує вдосконалення модель участі заявника в конституційному провадженні. Нині роль особи, яка подала скаргу, є обмеженою, що не відповідає правозахисній природі цього інституту. Доцільним є розширення процесуальних прав заявника, зокрема щодо подання додаткових аргументів, участі в усних слуханнях або реагування на позицію інших учасників провадження. Це сприяло б підвищенню змагальності та прозорості процедури.

По-четверте, слід удосконалити механізм мотивування рішень про відмову у відкритті конституційного провадження. На практиці такі ухвали часто мають формальний характер, що ускладнює розуміння причин відмови та не сприяє підвищенню якості майбутніх звернень. Запровадження обов'язку детального обґрунтування таких рішень відповідало б принципам правової визначеності та довіри до конституційного судочинства.

По-п'яте, доцільним є розвиток інституційної та інформаційної підтримки заявників. Закон може бути доповнений положеннями щодо надання методичних роз'яснень, зразків конституційних скарг або створення консультативних механізмів при Конституційному Суді

України. Це не порушувало б принципу незалежності Суду, але сприяло б реальному забезпеченню права на звернення.

Загалом, як наголошують фахівці, удосконалення процедури конституційної скарги має бути спрямоване на подолання її декларативного характеру та перетворення цього інституту на дієвий механізм захисту конституційних прав і свобод людини, що відповідатиме європейським стандартам конституційного правосуддя. Саме розгляд конституційних скарг Судом та ухвалення ним рішень, спрямованих на захист гарантованих Конституцією прав і свобод людини, мають стати ефективним «каталізатором» утвердження справжньої суспільної довіри з боку громадськості до Конституційного Суду як незалежної та авторитетної інституції [5, с. 42].

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text

3. Ключові проблеми діяльності Конституційного Суду України. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/problemy-diyalnosti-konstytutsijnogo-sudu-ukrayiny.pdf

4. Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання станом на 1 січня 2026 року. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-76

5. Запорожець В. (2020). Умови прийнятності конституційних скарг: законодавче врегулювання та практика Конституційного Суду України. *Український часопис конституційного права*. № 3(16). С. 25–50. DOI: https://doi.org/10.30970/jcl.3.2020.2

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-6

PROFESSIONAL LEGAL CONSCIOUSNESS OF JUDGES AND ITS IMPACT ON THE APPLICATION OF LAW IN ALL FORMS OF JUDICIAL PROCEEDINGS

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ СУДДІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В УСІХ ВИДАХ ПРАВОСУДДЯ

Yasynok D. M.
PhD in Law
senior lecturer at the Department
of justice and philosophy
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Ясинок Д. М.
доктор філософії у галузі права
старший викладач кафедри
правосуддя та філософії
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна

Особу судді як особу, яка наділена державною владою у сфері урегулювання всіх безвиключно цивільно-правових, адміністративно-правових, господарсько-правових спорів необхідно розглядати не лише як професійного юриста, а і як людину, державного службовця, аналітика, психолога, культуролога, правозастосувача тощо. Оскільки кожен суддя є центральною фігурою в усіх видах правосуддя, то його постать формує собою ядро судової системи. І це дійсно так, оскільки відсутність судді говорить про відсутність правосуддя, а без волі судді право залишається просто незатребуваною правовою нерухомістю.

Норми права – це лише певний правовий сценарій, який прописаний і закріплений законодавцем з тим, щоб фізичні і юридичні особи (в тому числі і сама держава) діяли в його межах і у той спосіб, який визначено законодавцем. При виході за її межі чи недотриманні їх змістовно-правової суті ситуація набирає спірного характеру і при розгляді таких цивільно-правових, адміністративно-правових, господарсько-правових спорів безпосередньо в судовому засіданні суд на основі засобів доказування перевіряє та оцінює не лише ті чи інші дії чи бездіяльність особи, на предмет їх законності, а і дає таким діям юридичну оцінку.

Таким чином за словами А. Гамільтона суди служать проміжними органами між народом і законодавчою владою [1, с. 504–505].

Такий суспільно-правовий статус суду вимагає від нього певної як професійної, так і суспільної репутації, яка вбирає в себе цілу систему цінностей як статутного, так і природного права. При цьому, в першому випадку мова йде про принципи як матеріального, так і процесуального

права, які є політико-правовою базою, яку сповідує держава і відповідно до якої діє увесь механізм правозастосування.

До таких принципів відносяться принципи верховенства права, змагальності, диспозитивності, пропорційності, гласності, доступу до правосуддя, свободи договору, підприємницької діяльності, судового захисту цивільних, земельних, трудових прав та інтересів, рівності всіх перед законом і судом тощо.

В другому випадку: природне право з його принципами чесності, справедливості, неупередженості, непідкупності, моральності підкреслює його раціональність, формуючи собою суспільно-правову свідомість по відношенню як до права, так і правозастосування, правосуддя щодо окремих суддів та правосуддя в цілому.

Таким чином, ввесь комплекс як професійно-правової, так і суспільно-правової, морально-правової, психолого-правової свідомості тощо поєднуючись між собою діє в межах процесуальної форми судових засідань, які організує, якими керує і які контролює кожен суддя. Це означає, що саме його рівень професійно-правової свідомості впливає не лише на оперативність правосуддя, точність виконання всіх судових процедур, але і на справедливість в оцінці всіх наданих і доведених до суду засобів доказування, а відтак і усвідомлено-професійного правозастосування норм матеріального права на основі всеохоплюючого принципу верховенства права. Таким чином суддя на думку Г. Гегеля «не тільки здійснює закон, він є… і діяльною стороною. Його точка зору, його думка тощо впливають на хід справи. Таким чином, кожне рішення, кожен вирок складається із двох елементів: один із них – закон, другий – думка, точка зору, характер судді. І ця друга сторона існує у значній мірі» [2, с. 446].

Професійно-правова свідомість суддів, яка спрямована у сферу правозастосування, має місце і впливає не лише на точність, розумність та правову визначеність норм права при їх правовому тлумаченні, що по суті є класикою правозастосовчого процесу, але вона має місце і у сфері судової правотворчості, яка як форма правозастосування стає все більш і більш актуальною, оскільки законодавець, працюючи в «турбо-режимі» правотворення, одночасно породжує правову турбулентність, де норми права або є неповними, нечіткими, суперечливими чи взагалі відсутніми. В таких випадках «суд вимушений вдаватись до судової правотворчості, створюючи нові правові поняття, положення чи правила, які дають можливість розуміння щодо тих чи інших суспільних відносин» [3, с. 106].

Таким чином професійно-правова свідомість суддів з точки зору правотворчого правозастосування по суті являє собою «світоглядну

систему професійних поглядів суддів на право у сфері правозастосовчої практики» [3, с. 130].

Література:

1. Федераліст: політичне есе А Гамільтона, Дж. Медісонаі Дж. Джея ; пер. з нім. Видавнича група «Прогрес»-«Літера», 1993. 568 с.

2. Гегель Г. В. Ф. Філософія права : пер. з нім. Видавництво «Думка», 1990. 524 с.

3. Ясинок Д. М. Судова правотворчість та її межі в цивільному судочинстві України : монографія. Київ : Алерта, 224. 226 с.

SECTION 2. CONSTITUTIONAL AND MUNICIPAL LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-7

THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO A PERSONAL RECEPTION AND ITS IMPLEMENTATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Chekhovych T. V.
Doctor of Law, Associate Professor,
Teaching Professor
Maqsut Narikbayev University
Astana, Republic of Kazakhstan

At the beginning of 2026, an active constitutional reform commenced in the Republic of Kazakhstan which, according to experts, will lead to a substantial revision of a large number of provisions of the Basic Law, including those concerning human and civil rights and freedoms. The main vector of these changes is the strengthening of the constitutional status of the individual and the citizen, as well as the improvement of the functioning of public authority institutions.

These directions may be considered both as independent and as closely interconnected. In the latter case, this concerns those rights and freedoms whose exercise by private individuals may influence the functioning of state bodies as well as local self-government bodies.

In this context, we are referring to the constitutional right to a personal reception. Let us examine this issue in more detail.

According to paragraph 1 of Article 33 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan (in its current wording), citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to participate in the administration of state affairs directly and through their representatives, to apply in person (emphasis added – T.Ch.), as well as to submit individual and collective appeals to state bodies and local self-government bodies.

As we can see, the right to a personal reception is «embedded» as a constituent element within a higher-order constitutional right – the right to participate in the administration of state affairs. This, in turn, means that through personal reception private individuals may exert a certain influence on the functioning of public authority institutions, including by giving effect to another constitutional formula, according to which

«the people shall be the sole source of state power» (paragraph 1 of Article 3 of the Constitution of Kazakhstan).

However, upon closer examination of the current wording of Article 33 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan cited above, one cannot fail to note that the right to a personal reception is granted only to citizens. In the context of the ongoing constitutional reform, this provision, in my view, deserves reconsideration. Is it truly justified and necessary that only citizens may gain access to a personal reception with the heads of state bodies and local self-government bodies?

At present, a significant number of foreign nationals reside in the territory of Kazakhstan. This is due, inter alia, to the fact that Kazakhstan pursues a targeted state policy aimed at attracting both foreign capital and specialists in certain sectors of the economy. It is evident that foreign nationals, while residing in Kazakhstan, enter into various legal relations on a wide range of issues. In this regard, they may have a need to interact with the heads of the relevant public authorities. Taking the above into account, it appears justified to propose amendments to paragraph 1 of Article 33 of the Constitution of Kazakhstan that would allow not only citizens, but also other natural persons present in the territory of the Republic, to exercise the right to a personal reception.

An important aspect concerning the right to a personal reception is its subsequent normative regulation.

Since the right to a personal reception is a constitutional right, both its implementation and its limitations must be regulated at the level of law. This requirement follows from paragraph 1 of Article 39 of the Constitution of Kazakhstan, which states: «Human and civil rights and freedoms may be limited only by laws and only to the extent necessary for the protection of the constitutional order, public order, human rights and freedoms, and the health and morality of the population».

An analysis of the current legislation of Kazakhstan shows that the procedure for the exercise of the right to a personal reception (in its most detailed form) is set out in Article 90 of the Administrative Procedural and Process Code, which, in particular, provides in paragraph 1: «Heads of state bodies, local self-government bodies and their deputies, with the exception of the state body ensuring the activities of the Government of the Republic of Kazakhstan, shall be obliged to conduct personal receptions of natural persons and representatives of legal entities on matters falling within the competence of the respective body or official».

As we can see, the cited provision effectively expands the circle of rightholders, since it uses the term «natural persons» rather than «citizens». In our view, this may serve as an additional argument indicating the need to introduce corresponding amendments to the Basic Law as well.

Moreover, neither the cited provision of the Code nor the other three parts of this article contain conditions (grounds) that would allow the head of a state body to refuse a private individual the exercise of the right to a personal reception. This means that this constitutional right may be limited only under the conditions set out in paragraph 1 of Article 39 of the Constitution of Kazakhstan: protection of the constitutional order, public order, human rights and freedoms, and the health and morality of the population.

Consequently, the above implies that state bodies may not adopt subordinate normative legal acts providing for conditions to restrict the right to a personal reception. In our view, despite the clarity of this conclusion, it would be advisable to explicitly закрепить (enshrine) it at the level of Article 90 of the Administrative Procedural and Process Code.

Bibliography:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_#z432

2. Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350

SECTION 3. CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE. FAMILY LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-8

THE MEANING OF THE LANGUAGE REGIME CONCEPT IN CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ МОВНОГО РЕЖИМУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Zhytynskyi O. V.
PhD student, Civil Procedure Department at the Educational and Scientific Institute of Law Taras Shevchenko National University of Kyiv Kyiv, Ukraine

Житинський О. В.
аспірант кафедри цивільного процесу Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна

У цивільній процесуальній доктрині проблемам мови судочинства приділяється недостатньо уваги, хоча є чимало аспектів цієї теми, які залишаються недослідженими. Один з них – невизначеність змісту поняття «мовний режим у цивільному судочинстві».

Для можливих наукових висновків про змістовний складник досліджуваного поняття видається правильним насамперед розкрити зміст поняття «режим» як фундаментального компонента терміносполучень на зразок «політичний режим», «державний режим», «правовий режим», «мовний режим» тощо. Так, слово «режим», що є запозиченням з французької мови та походить від лат. *regimen* – «управління, командування, керівництво», має кілька лексичних значень: його визначають, зокрема, як систему заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети, або ж як певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь [1, с. 46; 2, с. 488; 3, с. 1208; 4].

О. Ланських у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук визначила поняття «мовний режим» як *«поточну мовну ситуацію в певній країні чи регіоні, яка включає набір з офіційних і не офіційних мов та діалектів, а також законодавчих і суспільних норм, що регулюють їх використання»* (курсив мій – *О. Ж.*) [5].

Що стосується терміносполуки «мовний режим» у суто процесуально-правному контексті, то нею послуговувалися у своїх працях (хоч і не визначали поняття) такі правознавці як В. Городовенко та В. Комаров. Перший з них у докторській дисертації на тему «Принципи судової влади» зазначив: *«Різниця у формулюванні* ***мовних режимів*** *у різних видах судочинства призводить до суттєвої різниці в оперуванні мовами на практиці»* (курсив та жирний шрифт мій – *О. Ж.*) [6, с. 317]. Натомість у роботі «Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування» вчений констатував необхідність *«уніфікувати підходи до* ***мовного режиму*** *в усіх видах судочинства…»* (курсив та жирний шрифт мій – *О. Ж.*) [7, с. 407].

Своєю чергою, професор В. Комаров, аналізуючи концептуальний підхід до правного регулювання мови судочинства, відображений у рішенні Конституційного Суду України **(далі – КСУ)** від 22.04.2008 №8-рп/2008 (справа про мову судочинства), слушно зауважив: «***Мовний режим*** *цив. судочинства має системоутворюючий характер із точки зору забезпечення належного здійснення правосуддя в цілому. У цьому контексті в системі цив. судочинства він стає інструментом забезпечення прав. визначеності»* (курсив та жирний шрифт мій – *О. Ж.*) [8, с. 150]. Водночас у самому тексті згаданого рішення КСУ, як і в чинному законодавстві України, поняття «мовний режим» не фігурує.

По-перше, формулюючи визначення поняття мовного режиму в цивільному судочинстві України слід спиратися на чинну нормативну базу. Зокрема, варто зважати на те, що в ухваленій 1996 року Конституції України щодо державної мови та мов національних меншин вжито такі лексеми як «функціонування», «використання», «застосування» і «розвиток». Так, відповідно до частин другої та третьої статті 10 Основного Закону України держава забезпечує всебічний розвиток і **функціонування** української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, в Україні гарантується вільний розвиток, **використання** і захист російської, інших мов національних меншин України, а згідно з частиною п’ятою цієї ж статті **застосування** мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. Пунктом 8 частини першої ст. 138 Конституції України до відання АР Крим віднесено, з-поміж іншого, забезпечення **функціонування** і розвитку державної та національних мов в АР Крим. Зрештою, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 92 Конституції України лише закони України визначають **порядок застосування мов** (одним з лексичних значень слова «порядок» є спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь [3, с. 1074; 4]).

У частині першій статті 2 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» **(далі – «Закон»)** визначено, що сфера його дії охоплює **функціонування** і **застосування** української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України. При цьому на відмінностях між поняттями «функціонування мови» й «застосування мови» законодавець *expressis verbis* не наголошує, однак з комплексного аналізу завдань та положень Закону вбачається, що під функціонуванням мови розуміють виконання нею своїх функцій (у випадку державної мови – це передусім функція консолідації держави і суспільства), тоді як застосування мови являє собою практичне використання мови її носіями (мовцями) (приміром, ст. 14 Закону має назву «Застосування державної мови в судочинстві»). Щобільше, в рішенні КСУ № 1-р/2021 від 14 липня 2021 року, яким було визнано Закон конституційним, міститься поняття «національний режим розвитку, використання й захисту мов національних меншин» [9]. Утім, це поняття фахівці сприймають по-різному. Зокрема, суддя КСУ Колісник В. П. в окремій думці назвав його використання в тексті рішення не вельми вдалим [10, п. 7].

Регламентація мовного режиму в цивільному судочинстві України на сучасному етапі відбувається також за допомогою норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 12) та Цивільного процесуального кодексу України (ст. 9), у яких ідеться про **використання** державної та інших мов судами й учасниками судового процесу. Не слід забувати й про положення чинних міжнародних договорів, які згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України (наприклад, Європейська хартія регіональних або міноритарних мов від 05.11.1992 р.).

По-друге, слід визначитися з колом суб'єктів, на яких розповсюджується мовний режим цивільного судочинства України. На підставі проведеного аналізу законодавства можемо стверджувати, що такими є суд як обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, а також учасники судового процесу (учасники справи, їх представники та інші учасники судового процесу). Іншими словами, мовний режим у цивільному судочинстві України розповсюджується на весь суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин.

По-третє, зміст поняття «мовний режим у цивільному судочинстві», з нашого погляду, неможливо розкрити повною мірою без застосування поширеного у науці визначення цивільного процесу (судочинства) як порядку розгляду і вирішення цивільних справ.

Зважаючи на вищенаведене, поняття «мовний режим цивільного судочинства України», або «мовний режим у цивільному судочинстві

України» можна визначити як установлений Конституцією України, законами України, а також чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, порядок (спосіб, модус) функціонування й застосування державної та інших мов суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин під час розгляду і вирішення цивільних справ.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Т. 5: Р–Т / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирєв, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2006. 705 с.

2. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України; [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. Київ: Наук. думка, 2000. XV, [1], 662 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Словник української мови online. Томи 1-16 (А-РЯХТЛИВИЙ). Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015-2026. URL: https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0 (дата звернення: 20.02.2026).

5. Ланських О. Б. Філософські засади державної мовної політики в українській освіті: дис. … канд. філософ. наук: 09.00.10 / Нац. педаг. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 208 с.

6. Городовенко В. В. Принципи судової влади: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.10 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 482 с.

7. Городовенко В. В. Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування. *Актуальні проблеми реформування крим.-процес. закон-ва й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ (20 квіт. 2012 р.)* / М-во внутр. справ України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Л.: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 400-409.

8. Комаров В. В. Державна мова судочинства. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. Т. 10: Цивільний процес / редкол.: В. В. Комаров та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юр. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2025. С. 149-152.

9. Рішення КСУ від 14.07.2021 № 1-р/2021 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v001p710-21 (дата звернення: 20.02.2026).

10. Окрема думка судді КСУ Колісника В. П. стосовно рішення КСУ щодо конституційності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ne01d710-21#Text (дата звернення: 20.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-9

NON-TRADITIONALITY IN RELATION TO MEANS OF INDIVIDUALIZATION: PROBLEMS OF THE CONCEPTUAL-CATEGORICAL APPARATUS IN THEORY AND PRACTICE

Zhuravlov V. D.
PhD candidate
State organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine

Intellectual property is one of the accompanying phenomena of innovation, economic development of any business, countries as a whole, as well as a qualitative characteristic of society in general.

The visible part of this dimension is the means of individualisation of participants of civil turnover, goods and services, which allow an individual or a company to distinguish and emphasise themselves in the market.

Such objects have long been protected both at the international level, primarily by the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as of March 20, 1883 [1], and at the national level through codified and special regulations.

Means of individualisation are understood to be unique designations or combinations thereof that serve to identify and distinguish in the minds of consumers – entrepreneurs, companies, products, services or the origin of goods from a specific geographical location.

Trademarks, commercial names and geographical indications are traditionally included in this category.

At the same time, other objects can also be listed alongside, particularly: an individual's name or pseudonym, the name of a state or region, a domain name, as well as any signs used to label a business, a vehicle, or other ideological aspects of a business entity's existence.

This is what is meant in the doctrine when describing non-traditional means of individualisation, i.e. those that are not characteristic to a wide range of social relations, and whose legal status is either not regulated by law at all or is regulated in an extremely limited manner.

As Vita Moroz notes, "The introduction of the term "non-traditional means of individualisation" is conditional in nature and reflects a certain insufficiency of legal material necessary for the recognition of these objects as independent and traditional objects of intellectual property rights in Ukrainian civil law. Their legal regime differs from that of traditional objects protected by copyright, patent law and the law governing the legal status of traditional means of individualisation" [2].

However, in our opinion, the use of the term "non-traditional means of individualisation" sometimes seems controversial and superficial in relation to the essence of such objects from the point of view of the conceptual-categorical apparatus established in national legal doctrine.

For example, the trademark is a traditional object, the mean of individualisation, but at the same time, it is common and reasonable to use the term "non-traditional trademarks", which include colour, volume, smell, sound, etc. In addition, private labels, videos, animated and holographic images that integrate various elements are also considered as such.

According to Valentyna Kryzhna, "Non-traditional marks are marks for which it became possible to acquire trademark rights much later, and they have certain features compared to word and figurative marks" [3].

Meanwhile, as per Mykhailo Chemisov, "Non-traditional trademarks are, in essence, new unique types that do not fit into the existing legislative categories of traditional trademarks" [4].

It appears that if the subject of scientific research is the legal regime of non-traditional trademarks and, for example, domain names, from the point of view of modern doctrine, these objects can and should be combined under one collective definition – "non-traditional means of individualisation"; although in fact, by doing so, different legal categories are being mixed, each of which has certain distinctive features.

Similarly, this approach can be extended to a more general order – non-traditional intellectual property objects, which are understood to mean new plant varieties, integrated circuit topography, trade secrets, rationalization proposals, scientific discoveries, etc.

According to the definition given by Denys Nechoporenko and Petro Pererva, “Non-traditional results of intellectual activity are the results of creative or scientific and technical work that do not fall under the classic forms of intellectual property (patents, copyright, trademarks, etc.), but have a certain value and can be used in practical activities” [5].

At the same time, if we are talking, for example, about the aforementioned non-traditional trademarks, they are traditional objects of intellectual property, just like commercial designations.

The problem lies in that “non-traditional” has different meanings in these contexts, and although all three terms are used in a similar sense, they are not identical.

Non-traditional objects are those that do not fall under the classical order or have a hybrid legal nature and are difficult to classify; they are enshrined in codified and special regulations, and non-traditionality here is defined systematically, through a deviation from the common structure.

Non-traditional means of individualisation are an interdisciplinary term that covers designations which do not fully fit into canonical categories; they are provided for by law nominally, and in this case the focus shifts towards economic function.

In turn, non-traditional trademarks are the narrowest term and relate to only one institution; such objects do not have the usual visual and graphic form, but they are enshrined in special regulations, although the specifics of their protectability are not defined. Non-traditionality here is functional: it refers exclusively to an atypical configuration.

Therefore, when it comes to objects such as domain names and commercial designations, it is entirely appropriate to use the collective term “unconventional means of individualisation”, at least in inter-institutional studies; i.e., those that are not provided for as independent objects of intellectual property directly in the content of legal acts, in particular, the Paris Convention for the Protection of Industrial Property as of March 20, 1883, or are nominally enshrined but fall under the regulation of relevant documents.

It is also entirely reasonable to use the term “unnamed means of individualisation” in a similar approach to legal agreements whose name and essential terms are not provided for in the Ukrainian civil law.

Bibliography:

1. Paris Convention for the Protection of Industrial Property as of March 20, 1883. URL: https://www.wipo.int/wipolex/en/text/288514 (reference date: January 15, 2026).

2. Vita Moroz. The comparative analysis of terminological differences between “traditional means of individualization” and “non-traditional means

of individualization". *Scientific journal of Kherson State University. Issue 5. Volume 1.2016.* URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2016_5(1)__25 (reference date: January 15, 2026).

3. Valentyna Kryzhna. Kinds of trademarks. *Theory and practice of intellectual property.* 1/2008. P. 44. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2008_1/4.PDF (reference date: January 16, 2026).

4. Mykhailo Chemisov. The legal protection of non-traditional trademarks under the legislation of Ukraine. *Theory and practice of intellectual property*. 1/2025. P. 40. URL: http://uran.inprojournal.org/article/view/324976 (reference date: January 16, 2026).

5. Denys Necheporenko, Petro Pererva. Peculiarities of protection of rights to non-traditional results of intellectual activity. *8th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Creation, Protection, Defense, and Commercialization of Intellectual Property Rights Objects" (Kyiv, April 25, 2025): electronic collection. Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute.* URL: http://cpdcipr.kpi.ua/article/download/326308/316142 (reference date: January 16, 2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-10

PECULIARITIES OF THE INTERACTION BETWEEN THE PRINCIPLES OF SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL LAW OF UKRAINE IN THE CONSIDERATION BY COURTS OF GENERAL JURISDICTION OF DISPUTES ARISING FROM AGREEMENTS ON THE USE OF ANOTHER PERSON'S LAND PLOT

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРИНЦИПІВ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЗАГАЛЬНИМИ СУДАМИ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ ДОГОВОРІВ КОРИСТУВАННЯ ЧУЖОЮ ЗЕМЕЛЬНОЮ ДІЛЯНКОЮ

Zorik M. V.
Judge
Kovpakivskyi District Court of Sumy City
Sumy, Ukraine

Зорік М. В.
суддя
Ковпаківський районний суд м. Суми
м. Суми, Україна

Україна є однією із найбільших аграрних європейських країн, яка володіє значними земельними запасами, що дає можливість говорити про великий ринок обороту земель у сфері користування чужими земельними ділянками. В першу чергу це стосується земель сільськогосподарського призначення на умовах її оренди, земель, які передаються для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) чи для забудови чужої земельної ділянки на умовах її користування (суперфіцій) або встановлення земельного сервітуту для тимчасового чи постійного користування на умовах його оплатності чи безоплатності. Отже під поняттям «передаються» розуміється не лише прояв волевиявлення власника на передачу своєї земельної ділянки в тимчасове користування іншій особі, а і згода щодо цього такої особи, якою є орендар, емфітевт, суперфіціарій чи сервітуарій. В той же час під «згодою» сторін, якими є власник земельної ділянки і тимчасовий її користувач, розуміється узгодженість щодо часу такої передачі, порядку і строків оплати за користування земельною ділянкою, підстави припинення чи розірвання таких договорів, строку їх закінчення та порядок і можливості щодо їх пролонгації. Всі ці договірні умови є істотними, а відтак вони відіграють визначальну роль при укладенні договорів як оренди земель сільськогосподарського призначення,

так і договорів емфітевзису, суперфіцію чи земельного сервітуту, оскільки «договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору (ч. 1 ст. 638 ЦК України) на основі принципу свободи договору, його справедливості, добросовісності та розумності (п 3 та 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) [1]. Не дивлячись на здавалося б простоту такого механізму укладення та виконання різноманітних договорів у сфері користування чужою земельною ділянкою, цей механізм має універсальний характер, оскільки він завжди стосується перш за все прав і обов'язків сторін. Права і обов'язки сторін є взаємозалежними одні від одних, а відтак вони стабілізують правові відносини, не допускаючи хаосу і невизначеності в тих чи інших поняттях, положеннях, правах і обов'язках.

Практика застосування норм цивільного та земельного законодавства у сфері прав та обов'язків сторін щодо користування чужою земельною ділянкою у сфері орендних відносин, земельних ділянок для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), забудови чужої земельної ділянки (суперфіцій) чи земельних сервітутів вказує на те, що такі договірні відносини з теоретичної точки зору є простими і зрозумілими, оскільки вони по суті мають подвійне своє урегулювання та роз'яснення у цивільному законодавстві (глави 33 та 34 книги 3 ЦК України) та земельному законодавстві (статті 93, 102-1 ЗК України). В той же час в практичній площині, яка пов'язується із фактичним виконанням всіх договірних відносин. Ці питання мають цілу низку проблем. В першу чергу вони виникають з підстав неточності, неповноти чи взагалі невиконання сторонами тих чи інших договірних зобов'язань, які були обумовлені, а відтак і закріплені в кожному із таких договорів. Практика показує, що при наявності спору, який виник із договірних відносин земельно-правового порядку, кожна із сторін такого спору вважає, що саме її дії чи бездіяльність є законними на відміну від дій чи бездіяльності іншої сторони і навпаки. Таке процесуально-правове протистояння сторін ґрунтується на принципах змагальності, гласності, пропорційності, диспозитивності, одночасно поєднуючись із принципами справедливості, добросовісності та розумності. Саме ці принципи цивільного, земельного та цивільного процесуального права по суті впливають на формування всього механізму судового розгляду і захисту прав, свобод та законних інтересів особи у сфері земельно-правових відносин, в тому числі і спорів, пов'язаних із користуванням чужою земельною ділянкою.

В той же час кожен спір, який виникає із правовідносин договірного характеру, в тому числі і у праві користування чужою земельною ділянкою – це не просто конфлікт інтересів, в якому має місце прояв психологічного невдоволення дією чи бездіяльністю однієї чи іншої

сторони договору з підстав тих чи інших дій чи бездіяльності, обумовлених домовленостями сторін. Це конфлікт, який в подальшому мобілізує волю невдоволеної сторони, формуючи собою новий етап розвитку конфлікту, який тепер набуває форми земельно-правового спору, а відтак вже характеризується чітким предметом, який підкріплюється належними, допустимими, достовірними та достатніми засобами доказування, у змісті яких доводяться ті чи інші порушення норм договору чи норм матеріального права. Таким чином уже на цьому етапі, яким є процес підготовки і формування позову та зверненням позивача до суду, визначається дія принципу диспозитивності, оскільки «учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмету спору на власний розсуд» (ч. 3 ст. 13 ЦПК України) [2]. Отже диспозитивність проявляється у вигляді «єдності волі та волевиявлення матеріально заінтересованої особи, здійсненої безпосередньо чи опосередковано через свого представника, вільно обирати варіанти поведінки, засоби судового захисту в силу юридичної природи цивільних процесуальних правовідносин. Втім, така свобода заінтересованих осіб має певні межі, обумовлені метою цивільного судочинства [3, с. 461].

Разом з тим, суд розглядаючи справу по суті, об'єктивно спрямовує обидві сторони спору у сферу їх процесуальної змагальності, оскільки суд не може задовольнити вимогу позивача, не вислухавши щодо цього позицію іншої сторони – відповідача. Ця процесуальна аксіома обумовлена змістом принципу змагальності, суть якого зводиться до того, що «кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень» (ч. 3 ст. 12 ЦПК України). Тут же має місце і поглиблена дія принципу диспозитивності, яка зводиться до того, що «кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій» (ч. 4 ст. 12 ЦПК України), оскільки суд зберігає свою об'єктивність і неупередженість.

В той же час дія принципу пропорційності під час розгляду спорів, які виникають із договорів користування чужою земельною ділянкою (оренда, емфітевзис, суперфіцій, земельний сервітут) спрямована на «забезпечення розумного балансу між приватними та публічними інтересами (ч. 1 ст. 11 ЦПК України). Як бачимо, сама наявність як норм матеріального, так і процесуального права у сфері аналізу і оцінки змісту засобів доказування, правозастосування та ухвалення судових рішень «ще не є панацеєю від судових помилок (відповідність же правосуддя принципам процесуального права – М. З.) наближає правосуддя до його природного стану, коли кожна справа буде розглядатись не лише на основі змісту норм статутного права …,

а спрямовується на індивідуальне розуміння тих чи інших фактів чи обставин у відповідності до принципів як матеріального, так і процесуального права [4, с. 72].

Таким чином, принципи матеріального (цивільного, земельного) та принципи цивільного процесуального права під час розгляду справ, пов'язаних із справами, які виникають із прав користування чужою земельною ділянкою, діють взаємопроникаюче, доповнюючи один одного, формуючи динаміку застосування принципу верховенства права як у сфері правозастосування, так і ухвалення судових рішень.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України – офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text (дата звернення: 19.01.2026).

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України – офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 19.01.2026).

3. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики: монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.

4. Ясинок Д. М. Суд як суб'єкт правозастосовчого процесу в континентальному та загальному праві. *Сімдесят другі економіко-правові дискусії. Серія : Соціальні та гуманітарні науки :* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 21–22 лютого 2023 р.). Львів, 2023. С. 68–72.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-11

THE SIGNIFICANCE OF THE NORMS OF THE EU CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS FOR THE PRIVATE LAW OF UKRAINE

ЗНАЧЕННЯ НОРМ ХАРТІЇ ЄС ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА ДЛЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Koliada S. V.
Postgraduate Student at the Department of International, Civil and Commercial Law
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Коляда С. В.
аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

З утвердженням європейського курсу розвитку України питання адаптації національної правової системи до стандартів Європейського Союзу набуло першорядного значення. Особливо це стосується сфери приватного права, у межах якої найбільш повно знаходять своє відображення реалізація та захист основоположних прав людини.

Одним із ключових правових стандартів Європейського Союзу у цій сфері є **Хартія Європейського Союзу про основоположні права 2000 року (далі – Хартія ЄС),** яка з набуттям юридичної сили у 2009 році стала невід'ємною частиною первинного права ЄС. Її положення мають впливати на розвиток приватноправових відносин, трансформуючи підходи до тлумачення таких фундаментальних засад, як гідність, свобода, рівність, солідарність, справедливість. Зазначені цінності є спільними для держав-членів ЄС у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків [1, с. 50]. Своєю чергою, А.А.Жибак підкреслює, що в результаті специфічної законодавчої техніки ЄС окреслюється просторова сфера застосування законів таким чином, що ситуації, розташовані поза межами ЄС, підпадають під їх дію, завдяки чому європейські цінності поширюються та захищаються в інших країнах світу [2, с. 464].

Варто зауважити, що права людини та їх захист є сферою, яка повинна перебувати у динамічному русі: постійно оновлюватися та розвиватися як в правовій науці, так і в практиці. І у контексті зазначеного згадаємо, що Хартія ЄС значною мірою сприяла становленню та розвитку прав людини в Європейському Союзі (далі – ЄС), та її прийняття стало позитивним кроком до посилення їх захисту.

Аналіз Хартії ЄС дає підстави висновувати про нетипову структуру у порівнянні з іншими міжнародними документами з прав людини. Неординарний підхід до її систематики не лише свідчить про відмінність від традиційного поділу прав людини, а й, водночас, підкреслює одну з основних властивостей (ознак) прав людини – це їхню неподільність. Таким чином Хартія ЄС формує нову концепцію, яка будується не на попередній ієрархії, згідно з якою громадянські та політичні права були вищими за економічні, соціальні та культурні, а підкреслює рівноцінне становище усіх прав.

Унікальність самої структури Хартії ЄС полягає у тому, що у ній жодним чином не відображено традиційних класифікацій (типологій) прав і свобод, як зазначених вище, так і поділу прав на індивідуальні та колективні, або ж визначення покоління прав людини. Хартію ЄС можна назвати єдиним каталогом прав, який не враховує історичну хронологію їх закріплення, а групує їх під однією фундаментальною цінністю, проявами якої вони є.

Хартія ЄС починається з преамбули та поділена на сім розділів, що містять 54 статті. ЇЇ розробники обрали для тексту сучасний дизайн, заснований на неподільності прав людини та групуючи їх навколо шести цінностей, на яких заснований ЄС: Гідність (ст.ст. 1–5), Свободи (ст.ст. 6–19), Рівність (ст.ст. 20–26), Солідарність (ст.ст. 27–38), Права громадян (ст.ст. 39–46) та Справедливість (ст.ст. 47–50) [3]. Такий вибір групування навколо зазначених фундаментальних цінностей, здається, створює складнішу класифікацію прав і водночас демонструє традиційне уявлення про категорії прав і свобод людини. Варто наголосити, що розташовуючи права таким чином, Хартія ЄС підкреслює взаємозв'язок між ними і таким чином підтверджує їхню неподільність.

У контексті зазначеного вище доцільно додати, що права людини, у переважній більшості, реалізуються на національному та місцевому рівнях. Саме тут виявляється їх справжня актуальність та значення. Законодавство ЄС як правило реалізується на національному рівні. Тому, зобов'язання, що випливають з Хартії ЄС є особливо важливими для держав-членів ЄС.

У сучасних умовах трансформації правової системи України особливої актуальності набуває осмислення європейських стандартів прав людини крізь призму їх інтеграції у вітчизняне приватне право. Євроінтеграційний курс держави зумовлює необхідність не лише у наближенні законодавства до acquis communautaire, але й у теоретичному визначенні концептуальних основ вітчизняного праворозуміння.

На даний час багато вчених-правників звертають увагу на необхідності застосування Хартії ЄС у вітчизняному приватному праві.

Зокрема, у дослідженні В.Д.Примака та Т.О.Кортукової неодноразово підкреслюється про те, що Хартія ЄС містить норми, які безпосередньо стосуються приватного права. Зокрема, вчені зосереджують свою увагу на свободі підприємницької діяльності (ст.16 Хартії ЄС), праві власності (ст.17 Хартії ЄС), принципу рівного ставлення (статті 20-21 Хартії ЄС) [4]. Поряд із цим згадаємо про численні наукові розвідки правового регулювання цифрового середовища, яке також відноситься до приватно-правової сфери. Так, за переконанням Л.Л.Нескородженої та В.Д.Примака, саме Хартія ЄС виступає провідним інструментом реалізації цифрової політики [5, с. 98].

Попри закріплену в Угоді про асоціацію між Україною та **ЄС** вимогу щодо поступової адаптації законодавства України до acquis ЄС, чинне українське приватне право залишається переважно ізольованим від механізмів прямого або опосередкованого застосування Хартії ЄС. Ані Конституція України, ані Цивільний кодекс України, ані Цивільний процесуальний кодекс України не містять положень, які б визначали статус Хартії ЄС як джерела тлумачення чи застосування норм приватного права. На практиці це призводить до фрагментарного використання європейських стандартів прав людини, коли суди апелюють переважно до практики Європейського суду з прав людини, тоді як потенціал Хартії ЄС залишається фактично нереалізованим.

В той же час, доречно звернути увагу на той факт, що зміст норм приватного права України загалом та положень Проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) свідчить про їх кореляцію, яка проявляється не лише у збігу змісту окремих норм, а й у спільному аксіологічному підґрунті обох актів. Їх об’єднує орієнтація на визнання гідності, та свободи людини, які є базовими засадами приватно-правового статусу особи [6, с. 108].

Окреслене вище дає можливість висновувати, що з наукової точки зору є необхідність осмислення феномену «європеїзації приватного права» як процесу, в межах якого загальноєвропейські цінності та принципи поступово проникають у вітчизняний правопорядок та мають бути закріплені у нормативно-правових актах.

Розуміння меж і способів застосування Хартії ЄС у приватно-правових відносинах дозволить не лише розкрити потенціал доктрини прямої та опосередкованої дії норм європейського права, а й сприятиме модернізації вітчизняної концепції прав людини.

Література:

1. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник.* 2022. № 2 (63). С. 48–55.

2. Жибак А. А. Екстратериторіальність права ЄС під час накладення зобов'язань на онлайн-платформи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 8. С. 463–466.

3. Charter of Fundamental rights of the European Union (2012/C 326/02). Notices from European Union institutions and Bodies. European Parliament. Council. Commission. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng

4. Примак В., Кортукова Т. Забезпечення прав онлайн-платформ у механізмі акта про цифрові послуги. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Право, публічне управління та адміністрування.* 2025. № 18. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-18-01-25

5. Примак В. Д., Нескороджена Л. Л. Основоположні права у цифровому середовищі: практика Суду Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 97–101.

6. Коляда С. В. Хартія ЄС про основоположні права та Цивільний кодекс України: кореляція норм про особисті немайнові права. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики : матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції*, м. Миколаїв, 24 грудня 2025 р. Львів – Торунь : Ліха-Прес, 2025. С. 107–111.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-12

ON THE QUESTION OF THE INTEGRITY OF THE JUDGE

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ

Mozhaikina O. S.
PhD in Psychology,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International, Civil and Commercial
Law, Lawyer
State University of Trade and
Economics
Kyiv, Ukraine

Можайкіна О. С.
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
міжнародного, цивільного
та комерційного права, адвокат
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна

Lishchuk O. V.
Senior Lecturer at the Department
of International, Civil
and Commercial Law, Lawyer
State University of Trade
and Economics
Kyiv, Ukraine

Ліщук О. В.
старший викладач кафедри
міжнародного, цивільного
та комерційного права, адвокат
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна

Чесність є одним із фундаментальних категорій загальної та правничої етики. Однак, не дивлячись на те, що зазначене поняття досить часто зустрічається в різних нормативно-правових актах, які регламентують етичні засади діяльності правників (суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів та ін.), в науковій правничій спільноті воно не знайшло належної уваги. Натомість поняття чесності досить часто перебуває у фокусі уваги вчених-психологів та філософів. Зокрема, Л.О.Котлова розуміє під чесністю індивідуальний прояв совісті в міжособистісних стосунках. За переконанням авторки вона є основою довіри людей один до одного [1, с. 100].

Чесність є багатогранним поняттям, яке можна розрізнити на суб'єктивну та об'єктивну, особисту та професійну.

Суб'єктивна чесність передбачає відповідність поведінки особи власним ідеалам, незалежно від того, якими вони можуть бути. У цьому контексті виникає питання, чи має людина, яка бреше сама собі, моральну чесність. Якщо припустити, що моральна чесність полягає у простій узгодженості поведінки з суб'єктивними переконаннями, то навіть особу, яка постійно вчиняє протиправні дії, можна було б назвати такою, якій притаманні моральна чесність. Однак, ми ж цього

не робимо, оскільки моральна чесність вимагає звернення й до зовнішніх оцінок.

Чесність в об'єктивному сенсі означає життя в гармонії із собою, яке вимагає прагнення дивитися правді в очі. Цей особливий зв'язок між особою і правдою у її внутрішньому житті також має важливе соціальне значення. Чесна людина – це та, яка може довіряти собі, а отже, заслуговує на довіру від інших. Дана категорія пов'язана з інтернаціоналізацією норм і цінностей, які стають частиною характеру людини, тим самим гарантуючи стабільність і передбачуваність поведінки.

Особиста доброчесність є моральною якістю, яка зазвичай асоціюється з виконанням різних соціальних ролей, зберігаючи при цьому узгодженість між ними на рівні цінностей та чеснот. Тобто, мова йде про чесність як в особистих, так і у професійних відносинах, як з близькими родичами, так і з незнайомими особами. Своєю чергою професійна доброчесність передбачає узгоджене та послідовне виконання довірених функцій відповідно до їх цілей та цінностей. Таким чином, професійна доброчесність стосується як внутрішньопрофесійних відносин, так і відносин між представниками певної професії та інших осіб.

У випадку суддівської діяльності професійна доброчесність стосується відносин суддів із суспільством. Варто зауважити, що поняття доброчесності згадується у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» лише один раз у ст.83, де вона виступає одним із критеріїв кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді) [2]. У той же час у ст.3 Кодексу суддівської етики визначено, що суддя має докладати зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослухняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності [3].

Як видно з наведеного, ні Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ні Кодекс суддівської етики не містять визначення поняття доброчесності, що може, своєю чергою, впливати на різне його тлумачення та розуміння, створюючи при цьому певні проблемні ситуації. В той же час не можна оминути увагою правову позицію Верховного Суду щодо даного поняття і викладеного у Постанові Великої Палати Верховного Суду від 29.09.2022 р. у справі № № 9901/230/19, де зазначено, що доброчесність є ключовою категорією у формуванні морально-етичного образу суддів, запорукою формування довіри народу до суддів та судової влади в цілому [4].

Саме доброчесність є ключовою категорією у формуванні морально-етичного образу суддів, запорукою формування довіри народу до суддів та судової влади в цілому. І далі Верховний Суд визначає, що доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу і спосіб його поведінки, що базується на принципах доброго ставлення до сторін у справах та чесності у способі власного життя, виконанні своїх обов`язків та здійсненні правосуддя [4].

Поряд із зазначеним доцільно зауважити, що суддівську доброчесність можна розглядати як у негативному сенсі, що, наприклад, виражається забороною щодо поєднання суддівської діяльності з іншими видами діяльності, а також й у позитивному сенсі, що виражається, наприклад, вимогою визначати свою позицію з поєднанням належного ставлення та поведінкою як у приватному, так і у публічному та професійному житті. Таким чином, позитивний аспект професійної доброчесності судді, ґрунтується на поєднанні особистої та професійної доброчесності. Будь-які дії судді, які здійснюються під час виконання професійних обов'язків, є важливими, оскільки ці дії відображають не лише фаховість у галузі права, а й відображають їхню правову культуру, що має першочергове значення для розвитку стандартів професійної суддівської етики [5, с. 42].

Доброчесність є надзвичайно важливою чеснотою, оскільки вона легітимізує професійні функції, роблячи їх надійними. Це особливо важливо у контексті професій, що вимагають суспільної довіри. Можна розрізняти довіру до конкретної особи, яка виконує професійні обов'язки, та довіру до установи, яку вона представляє. Довіра до установи, як правило, передує довірі до її представників і спирається на те, що певна судова справа буде розглянута і вирішена справедливо, незалежно від того, який саме суддя виносить рішення. Таким чином негативні випадки порушення певним суддею принципу доброчесності підриває не лише довіру до конкретної особи, а до правосуддя у цілому. Довіра до правосуддя пов'язана з концепцією інституційної доброчесності, яка визначається професійними цілями та її внутрішніми цінностями. У випадку суддівської діяльності, інституційні цінності включають в себе судову незалежність, неупередженість та інституційну доброчесність.

На завершення варто додати, що попри наявність правового регулювання суддівської етики у цілому Законом України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексом суддівської етики тощо, необхідно враховувати, що етичні норми не можуть бути сталими, отже, мають бути постійно у фокусі уваги правничої спільноти, постійно вдоско-

налюватися на основі вже наявних та враховувати результати практичної діяльності [6, с. 62].

Література:

1. Котлова Л. О. Сучасні дослідження чесності в психології. *Актуальні питання сучасної психології: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської наукової інтернет-конференції*, 2019. С. 100–103.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

3. Кодекс суддівської етики. Затверджено на XI черговому з'їзді суддів України 22.02.2013 р. (із змінами від 18.09.2024 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 вересня 2022 року у справі № 9901/230/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106788149

5. Можайкіна О. С., Коляда С. В., Ліщук О. В. Суддівська етика як нормативно-ціннісний компонент правової культури судді. *Матеріали Міжнародної наукової конференції: Вплив штучного інтелекту на розвиток юридичної науки* (*25–29 серпня 2025 р. Рига, Латвійська Республіка)*: Рига, Латвія : Видавництво Baltija, 2025. С. 40–43.

6. Можайкіна О. С., Кононець О. М. Етичні аспекти діяльності медіаторів. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 61–66.

SECTION 4. ECONOMIC LAW AND ECONOMIC PROCEDURE

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-13

REGARDING THE SPECIFICS OF IMPROVING LEGISLATION TO SIMPLIFY BANKRUPTCY PROCEDURES

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

Vechirko I. O.
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor at the Department of Fundamental and Private Legal Disciplines
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Vinnytsia, Ukraine

Вечірко І. О.
кандидат юридичних наук, доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Правове регулювання відносин неспроможності має на меті мінімізацію негативних наслідків неплатоспроможності боржника, захист приватних інтересів боржника і його кредиторів, а також публічних інтересів держави. Цілі та завдання інституту неспроможності реалізуються шляхом застосування до боржника в процесі розгляду господарськими судами України справ про банкрутство спеціальних процедур. Кодекс України з процедур банкрутства передбачає застосування до боржника – юридичної особи судових процедур: розпорядження майном, санації та ліквідаційної процедури. Щодо боржника фізичної особи можуть бути застосовані судові процедури реструктуризації боргів та погашення боргів [1].

Міжнародно визнані принципи та рекомендації, запропоновані Світовим банком, ЮНСІТРАЛ та INSOL International, суттєво вплинули на розроблення європейськими інституціями положень Директиви ЄС 2019/1023 про реструктуризацію та неплатоспроможність [2, 21]. Відповідно до основних положень Директиви (ЄС) 2019/1023 законодавство має бути зосереджено на спрощенні позасудових процедур та процедур банкрутства підприємств, доступності інструментів банкрутства та послуг практикуючих спеціалістів для мікро,

малих та середніх підприємств, запобіганні зловживанню процедурами банкрутства. [3]. Україна взяла на себе зобов'язання щодо імплементації до І кварталу 2026 року положень Директиви(ЄС) 2019/1023 відповідно до Плану для реалізації Ukraine Facility [4]. З цією метою внесено зміни до КУзПБ, згідно з якими з 1січня 2025 року була імплементована в законодавство України процедура превентивної реструктуризації, що являє собою систему заходів спрямованих на запобігання неплатоспроможності боржника, унеможливлення відкриття щодо нього справи про банкрутство. Особливість цієї процедури полягає у тому, що вона включає як позасудові так і судові засоби врегулювання проблеми неплатоспроможності чи її загрози [5, 149–150]. Проте, запровадження процедури превентивної реструктуризації не в повній мірі забезпечило виконання заходів щодо реформування сфери банкрутства, оскільки таке реформування не стосувалося судових процедур. В зв'язку із цим, Кабінетом Міністрів України було підготовлено законопроєкт «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо запровадження спрощених процедур для суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва» (далі – проєкт Закону, законопроєкт) який зареєстровано у Верховній Раді України 6 лютого 2026 року за № 15004. Проєктом Закону пропонується доповнити Кодекс новою книгою, в якій зосереджено правила щодо спрощених процедур банкрутства для суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва, а також внести зміни до інших статей [6]. Із змісту законопроєкту вбачається, що крім встановленого КУзПБ загального порядку застосування судових процедур санації та ліквідаційної процедури передбачено запровадити спрощений порядок застосування цих процедур до окремої групи суб'єктів підприємництва. Для визначення кола таких суб'єктів передбачено керуватися нормами статті 2 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Саме цей закон після скасування Господарського кодексу України визначає розподіл суб'єктів господарювання залежно від кількості працівників та обсягу доходів від їх діяльності за рік: суб'єктами мікропідприємництва є юридичні особи та фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та обсяг річного доходу від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро; суб'єктами малого підприємництва є юридичні особи та фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного доходу від будь-якої діяльності не перевищує суму,

еквівалентну 10 мільйонам євро[7]. Зазначені суб'єкти можуть скористатися спрощеними процедурами за певних умов, а саме: мати трирічний строк своєї діяльності, відсутність заборгованості із заробітної плати, розмір їх заборгованості та кількість кредиторів мають складати до 2,5 млн грн для мікробізнесу (не більше 10 кредиторів) і до 5 млн грн для малого бізнесу (не більше 15 кредиторів). Питання суб'єктного складу боржників, до яких можуть бути застосовані спрощені процедури набуває надзвичайного значення. При можливості застосування цих процедур до значної частини суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва ,з огляду на число таких підприємств в Україні та розміри їх боргів, у більшості справ про банкрутство будуть застосовуватися саме спрощені процедури. Вказані обставини зумовлюють необхідність вироблення таких правил застосування спрощених процедур, які забезпечать належні умови для їх проведення з дотриманням прав усіх учасників процедур та інтересів держави. Законопроєкт № 15004 має ряд позитивних рис, як то скорочення строків здійснення процедур та встановлення умов продовження цих строків, скорочення загальних витрат на проведення процедур банкрутства, що тривалий час не знаходило свого вирішення. Важливе значення буде мати і розробка державним органом з питань банкрутства примірних форм документів для здійснення спрощених процедур. Особливістю здійснення провадження у справі про банкрутство із застосуванням спрощених процедур є відсутність стадії розпорядження майном боржника. На цій стадії, при застосуванні загального порядку розгляду справ про банкрутство за участю арбітражного керуючого-розпорядника майна здійснюються зокрема заходи, спрямовані на збереження майнових активів боржника, визнання недійсними фраудаторних правочинів, виявлення інвесторів. Слід звернути увагу, що відсутність стадії розпорядження майном не є істотною перешкодою, оскільки необхідні заходи цієї стадії можуть бути вжиті безпосередньо у спрощеній процедурі санації та ліквідаційній процедурі. Проте, законопроект не передбачає відповідних умов їх реалізації оскільки управління бізнесом у процедурі зберігається за боржником, а участь арбітражного керуючого стає не обов'язковою. Так, зокрема залишення керівника боржника, тобто особи за керівництва якої було досягнуто негативних результатів роботи для проведення заходів з ліквідації боржника (у т.ч. реалізації майна) не відповідає загальним принципам законодавства про банкрутство. Фахівці з питань банкрутства правомірно звертають увагу на те, що у спрощеній моделі не створюються належні умови для проведення повноцінного фінансового аналізу діяльності, інвентаризації активів, аналізу спірних правочинів боржника, а також оцінки

можливих зв'язків заінтересованості між боржником і кредиторами [8]. Крім цього, не має будь-якого логічного обгрунтування застосування спрощеної процедури санації та ліквідаційної процедури до фізичних осіб -підприємців з огляду на закладений у КУзПБ концептуальний підхід щодо встановлення єдиних правил та окремих процедур до усіх фізичних осіб. Разом із тим зазначені недоліки не є основною проблемою законопроекту 15004. Дуже влучно суть основної проблеми була висловлена П. Пригузою, який зазначив, що «процедура ліквідації чи процедура санації, якщо до них додати слово "спрощена", – не набувають значення нового інституту права. Це лише особливість чинної ліквідаційної процедури для окремого нежиттєздатного банкрута або процедури санації для неплатоспроможного життєздатного підприємства [9]. Таким чином, належне правове регулювання застосування спрощених процедур може бути досягнуто лише з урахуванням вже існуючих норм, що регулюють процедуру санації та ліквідаційну процедуру. Відповідні частини КУзПБ мають бути доповнені новими нормами, які визначають особливості застосування спрощених судових процедур.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства. Відомості Верховної Ради (ВВР) 2018, № 2597-VIII із змін. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19 (дата звернення 19.02.2026).

2. Синєгубов О. В. Міжнародні стандарти та практики у сфері неплатоспроможності: значення для гармонізації українського законодавства. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 18–25. https://doi.org/10.51989/NUL.2024.5.2

3. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase theefficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency) https://eur lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj (accessed 19.02.2026).

4. Ukraine Facility. Індикатори. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/12/indikatori-pu_ukr.pdf (дата звернення: 19.02.2026).

5. Вечірко І. О. Особливості реалізації функцій господарського суду щодо відкриття процедури превентивної реструктуризації боржника.*Topical Issues of Procedural Law in Ukraine : Scientific monograph*. Riga, Latvia :"Baltija Publishing", 2025. P. 135–165. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-538-9-7

6. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства щодо запровадження спрощених процедур для суб'єктів мікропідприємництва та малого підприємництва», зареєстрований № 15005. blob:https://itd.rada.gov.ua/52da40f3-287c-4b35-921c-88ae7f918f1b.

7. Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text

8. Волянська Олена Спрощене банкрутство для малого бізнесу: переваги та ризики законопроєкту 15004. https://lcf.ua/thought-leadership/bankruptcy-and-restructuring/sproshhene-bankrutstvo-dlya-malogo-biznesu-perevagy-ta-ryzyky-zakonoproyektu-15004/

9. Пригуза П. Д. Узагальнені висновки. https://www.facebook.com/groups/2579880398912645/posts/4392054474361886/

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-14

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISM IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Zaitsev Y. O.
higher education graduate of the third (educational and scientific) level, postgraduate student at the Department of State and Legal Disciplines International Humanitarian University Odesa, Ukraine

Зайцев Є. О.
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, аспірант кафедри державно-правових дисциплін Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса, Україна

Минуло чотири роки з моменту повномасштабного російського вторгнення в Україну. За чотири роки війни країна зазнала катастрофічних наслідків: людські жертви, масштабне руйнування міст, критичної інфраструктури, енергетична криза, масова міграція та екологічна катастрофа, включаючи підрив Каховської ГЕС. Країну охопила глибока криза в усіх сферах життя.

За даними оновленої спільної Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4), оприлюдненої сьогодні Урядом України, Групою Світового банку, Європейською Комісією та Організацією Об'єднаних Націй, станом на 31 грудня 2024 року загальна вартість відбудови та відновлення в Україні становить 524 мільярди доларів США (506 мільярдів євро) впродовж наступного десятиліття. Це приблизно у 2,8 рази перевищує прогнозований номінальний ВВП України за 2024 рік [1].

Перед Україною постають масштабні та складні виклики щодо відбудови країни. Державі потрібен дієвий інструмент, здатний залучити необхідні інвестиції для прискорення процесу відбудови, таким стратегічним інструментом розглядається економіко-правовий механізм публічно-приватного партнерства.

Публічно-приватне партнерство дозволяє залучити приватний капітал, управлінський досвід і технології для реалізації масштабних державних та суспільно значущих проєктів.

Для прозорої та ефективної співпраці держави з суб'єктами підприємницької діяльності необхідно забезпечити чітке нормативно-правове регулювання, що визначає принципи, форми, процедури та гарантії такої співпраці.

Основоположним нормативно-правовим актом, що здійснює правову регламентацію у сфері публічно-приватного партнерства в Україні є Закон України «Про публічно-приватне партнерство» від 19.06.2025 № 4510-IX [2] (далі – Закон № 4510-IX).

Відповідно до п. 32, ч. 1 ст. 1 вказаного закону публічно-приватне партнерство (далі – ППП) – це співробітництво між публічним та приватним партнерами, що здійснюється на основі договору та відповідає ознакам публічно-приватного партнерства, визначеним статтею 3 цього закону.

Закон № 4510-IX покликаний забезпечити реалізацію досягнутих домовленостей між Україною та ЄС щодо підтримки у відновленні України.

Закон встановлює два можливі процедурні механізми: звичайний та спрощений. Зокрема спрощений застосовується до проєктів з відновлення інфраструктури та економіки, в тому числі концесій (протягом дії воєнного стану та протягом семи років з дня його припинення або скасування) це дозволяє замість повноцінного техніко-економічного обґрунтування подавати лише концептуальну записку, що прискорює реалізацію проєктів, особливо під час воєнного стану. До усіх інших проєктів застосовується звичайний порядок підготовки.

Найбільш розповсюдженою формою публічно-приватного партнерства є концесійний договір. Правові, фінансові та організаційні

засади реалізації проєктів, що здійснюються на умовах концесії визначаються Законом України «Про концесію» (далі – Закон № 155-IX) [3].

Пунктом 11 статті 1 цього Закону № 155-IX визначено, що концесія – це форма здійснення державно-приватного партнерства, що передбачає надання концесієдавцем концесіонеру права на створення та/або будівництво (нове будівництво, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення), та/або управління (користування, експлуатацію, технічне обслуговування) об'єктом концесії, та/або надання суспільно значущих послуг у порядку та на умовах, визначених концесійним договором, а також передбачає передачу концесіонеру переважної частини операційного ризику, що охоплює ризик попиту та/або ризик пропозиції.

Ефективність економіко-правового механізму публічно-приватного партнерства демонструють як вітчизняні так і зарубіжні концесійні проєкти.

Приклади успішного застосування концесії в Україні передусім пов'язані з портовою галуззю. У 2020 році держава вперше реалізувала масштабні концесійні проєкти, передавши в управління приватним інвесторам ДП «СК «Ольвія» та ДП «Херсонський морський торговельний порт».

Концесію порту «Ольвія» було укладено з катарською компанією QTerminals строком на 35 років. Договір передбачає залучення 140 млн доларів США інвестицій на першому етапі реалізації проєкту.

Другим прикладом стала передача в концесію ДП «Херсонський морський торговельний порт» компанії RISOIL S.A. строком на 30 років. Умовами договору передбачено обов'язкову щорічну сплату не менше 12 млн грн концесійного платежу, що гарантує стабільні надходження до бюджету та сприяє розвитку регіональної економіки.

Окрім портової сфери, Україна має напрацьований досвід підготовки концесійних проєктів у дорожній інфраструктурі, зокрема щодо автомобільної магістралі Львів – Краковець та будівництва Кільцевої дороги навколо Києва.

Таким чином, реалізація зазначених проєктів демонструє ефективність механізму концесії як інструменту державно-приватного партнерства, що дозволяє залучати інвестиції, модернізувати стратегічні об'єкти та забезпечувати довгострокові бюджетні надходження.

Цінним є досвід держав, які протягом останніх десятиліть здійснювали відновлення національної економіки після воєнних конфліктів. Зокрема, у Республіці Сербія функціонує Комісія з державно-приватного партнерства, повноваження якої визначені відповідним законодавством. Серед ключових напрямів реалізації механізмів державно-приватного партнерства в цій країні – залучення приватних

інвестицій до будівництва та експлуатації автомобільних доріг, освітніх закладів, систем водопостачання, полігонів для утилізації відходів, а також інших інфраструктурних проєктів, фінансування яких є недостатнім за рахунок бюджетних ресурсів [4, с. 31].

Не менш важливим для України є досвід Республіки Хорватія, яка у процесі відбудови після воєнних дій 90-х років минулого століття активно відновлювала та розширювала мережу автомагістралей. Відповідно до програми будівництва й обслуговування автомобільних доріг загального користування, запроваджено нові схеми фінансування та управління автодорожньою інфраструктурою. Зокрема, утримання та експлуатація вже існуючої дорожньої мережі фінансувалися повністю за рахунок державного бюджету, тоді як будівництво і подальше управління новими автомагістралями передбачало активне залучення довгострокових зовнішніх кредитів і участь приватного сектору [5].

Таким чином, національна практика концесій, а також зарубіжний досвід підтверджують, що поєднання державних ресурсів із приватним капіталом є дієвим інструментом післявоєнної реконструкції. У таких умовах публічно-приватне партнерство набуває стратегічного значення як ефективний економіко-правовий механізм залучення інвестицій, сучасних технологій і управлінського досвіду для реалізації успішного та сталого відновлення України.

Література:

1. Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4). лютий 2025, Світовий банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052925103531065/pdf/P180174-93c8e8c1-83a2-487d-aaec-a8435f9db418.pdf

2. «Про публічно-приватне партнерство» Закон України від 19.06.2025 № 4510-IX.

3. «Про концесію» Закон України від 03.10.2019 № 155-IX.

4. Матвіїшин Є.Г., Вершигора Ю.З. Перспективи використання державно-приватного партнерства для відбудови України у повоєнний період. *Демократичне врядування.* Вип. 2 (30). 2022. С. 29–43.

5. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-15

ELECTRONIC PAYMENT INSTRUMENTS IN E-COMMERCE

ЕЛЕКТРОННІ ПЛАТІЖНІ ІНСТРУМЕНТИ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Zaitsev O. O.
higher education graduate of the third (educational and scientific) level, postgraduate student at the Department of State and Legal Disciplines International Humanitarian University Odesa, Ukraine

Зайцев О. О.
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, аспірант кафедри державно-правових дисциплін Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса, Україна

Стрімка цифровізація суспільства та розвиток мережі Інтернет сприяли становленню цифрової економіки, у структурі якої провідне місце посідає електронна комерція. Вона трансформувала традиційні підходи до ведення бізнесу та з часом перетворилася на один із ключових секторів світової економіки, зробивши купівлю й продаж товарів швидшими, зручнішими та доступними з будь-якої точки світу.

Ключовим елементом функціонування електронної комерції є електронні платіжні послуги, або ж онлайн-платежі. Онлайн-платежі забезпечують можливість швидкого, безпечного та зручного здійснення фінансових операцій між продавцем і покупцем у цифровому середовищі.

Без систем онлайн-оплати електронна комерція фактично не могла б існувати в сучасному вигляді. Платіжні сервіси дозволяють проводити розрахунки миттєво, незалежно від географічного розташування сторін. Розвиток таких компаній, як PayPal, значно спростив міжнародні транзакції та підвищив довіру користувачів до онлайн-торгівлі.

Онлайн-платежі є фінансовою основою електронної комерції. Вони не лише забезпечують технічну можливість здійснення покупок, а й сприяють глобалізації бізнесу, підвищенню довіри клієнтів та появі нових цифрових моделей підприємництва. Без ефективних платіжних рішень розвиток сучасної e-commerce був би неможливим.

Отже, завдяки електронній комерції підприємства отримали нові канали взаємодії з клієнтами, можливості масштабування та доступ до міжнародних ринків. Однак перехід бізнесу в цифровий простір зумовлює необхідність оновлення правових механізмів регулювання та адаптації до нових форм комунікації.

Правове регулювання електронної комерції в Україні здійснюється Законом України «Про електронну комерцію». Вказаний нормативно-правовий акт закріплює визначення електронної комерції як «відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру» [1].

Проте вказаний нормативно-правовий акт не здійснює регулювання електронних платіжних операцій.

Профільним законом у сфері платіжних операцій є Закон України «Про платіжні послуги» (далі – Закон №1591-IX) [2], що гармонізує національне законодавство з вимогами Директиви (ЄС) 2015/2366.

Саме цим нормативно-правовим актом закріплено визначення категорій: «безготівкові розрахунки», «дистанційна платіжна операція», «електронний гаманець», «електронні гроші», «електронний платіжний засіб», «платіжна операція», тощо.

Прийняття Закону України «Про платіжні послуги» мало комплексне значення для розвитку електронної комерції та становлення цифрової економіки України в цілому. Закон №1591-IX закріпив право на надання платіжних послуг небанківськими установами, що отримали ліцензії від Національного банку України та за умови включення до Реєстру платіжної інфраструктури, тим самим розширивши ринок платіжних послуг сприяючи його розвитку та появи нових електронних платіжних засобів.

Отже, Закон № 1591-IX гарантує правову чіткість і визначеність у сфері регулювання цифрових фінансових операцій. Він запобігає неоднозначному тлумаченню правових норм та сприяє стабільності правового середовища у сфері платіжних послуг.

Проте, система онлайн-платежів стикається з низкою труднощів, перш за все це фінансові ризики з якими стикаються користувачі таких фінансових інструментів, зокрема під час процесу транзакції.

Чимало користувачів з обережністю ставляться до передачі доступу до власних рахунків і фінансових даних стороннім сервісам. Така позиція підкріплюється посиленим ризиком кібератак у воєнний час, розповсюдженістю різних видів інтернет-шахрайства.

І хоча платіжні системи Visa та MasterCard передбачають право на опротестування транзакції платником (застосування процедури «Chargeback»), що надає можливість повернути свої кошти, якщо ви не бажали їх віддавати, віддали помилково або нічого за них не отримали, шляхом подання платником заяви до банку, проте, вітчизняна судова практика з цього питання не є сталою.

Зокрема, Верховний Суд у постанові від 26.11.2025 у справі № 757/19840/20-ц залишаючи без змін постанову апеляційного суду, якою відмовлено у стягненні з банку понад 100 тисяч доларів збитків за операціями з платіжною карткою дійшов наступного висновку: «ініціювання процедури chargeback є правом, а не обов'язком банку, а банк-емітент не несе відповідальності за шахрайські дії третіх осіб, якщо клієнт добровільно здійснив платіжні операції» [3].

Має місце й позитивна для клієнтів банків судова практика, суди задовольняють позови, якщо позивачем буде доведено, що списання коштів відбулось без відома клієнта.

У справах такої категорії позивачі спираються на правовий висновок, викладений у постанові Верховного Суду України від 13 травня 2015 року у справі № 6-71цс15, що користувач не несе відповідальності за здійснення платіжних операцій «… крім випадків, коли доведено, що користувач своїми діями чи бездіяльністю сприяв втраті, незаконному використанню персонального ідентифікаційного номера або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжні операції» [4].

Серед проблем електронних фінансових послуг виокремлюють також фрагментарність їх ринку. Оскільки це ускладнює інтеграцію різних платіжних інструментів і знижує рівень зручності для користувачів. Кожен платіжний оператор має свої власні стандарти, що створює додаткові бар'єри для споживачів [5, с. 21]. Тому, хоча онлайн-платежі мають великий потенціал для розвитку електронної комерції, їх ефективність залежить від подолання цих бар'єрів і поступового формування довіри користувачів.

Таким чином, ефективне функціонування електронної комерції безпосередньо залежить від розвитку надійних електронних платіжних послуг, які формують фінансову основу цифрового ринку. В Україні важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про платіжні послуги», що забезпечив правову визначеність у сфері цифрових фінансових операцій та сприяв гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами.

Подальший розвиток електронної комерції в Україні потребує не лише вдосконалення технологічних рішень, а й формування сталої судової практики, підвищення рівня захисту прав споживачів та зміцнення довіри до платіжної інфраструктури. Лише комплексний підхід дозволить повною мірою реалізувати потенціал цифрової економіки.

Література:

1. «Про електронну комерцію» Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text

2. «Про платіжні послуги» Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text

3. Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2025 року у справі №757/19840/20-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132237744.

4. Постанова Верховного Суду України від 13 травня 2015 року у справі № 6-71цс15. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/44268905.

5. Квасній Л., Ахек'яна А., Моравська О. Проблеми державного регулювання ринку електронних платежів в Україні. *REVIEW OF TRANSPORT ECONOMICS AND MANAGEMENT*. Випуск № 13(29) (2025). 2025 С. 15–24. DOI: https://doi.org/10.15802/rtem2025/338458.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-16

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF AUTHORIZATION TO CONDUCT CUSTOMS BROKERAGE ACTIVITIES

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ АВТОРИЗАЦІЇ НА ПРОВАДЖЕННЯ МИТНОЇ БРОКЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ivanchenko E. P.
Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Researcher
Academician F. H. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the NALS
Kyiv, Ukraine

Іванченко Е. П.
кандидат юридичних наук, науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН
м. Київ, Україна

Ухвалення Верховною Радою України Закону від 22 серпня 2024 р. № 3926-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу» (Закон № 3926-IX) [1] внесло суттєві зміни у функціональну діяльність митних брокерів. В першу чергу це стосується таких нововведень, як запровадження процедури авторизації на провадження митної брокерської діяльності, яка суттєво відрізняється від попередньої та вимагає додаткових організаційно-правових заходів з боку органів державної влади.

Зокрема, Законом № 3926-IX внесено зміни до статті 416 Митного кодексу України [2], якою визначено, що митний брокер – це підприємство, якому надано *авторизацію на провадження митної брокерської діяльності* та яке надає послуги митного представництва, а також послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, в інтересах іншої особи від її імені або від власного імені.

Також Законом № 3926-IX запроваджено *авторизацію на провадження митної брокерської діяльності* закріпленою статтею 417 Митного кодексу України, у відповідності до якої авторизацію може отримати підприємство, яке має обліковий номер в митних органах (тобто здійснює операції з товарами) та відповідає критерію «дотримання вимог митного та податкового законодавства України, а також відсутність фактів притягнення до кримінальної відповідальності» (ч. 1 ст. 14 Митного кодексу України) та умовам 2 і 4 критерію «забезпечення практичних стандартів компетенції або професійної кваліфікації відповідальної посадової особи підприємства» (пп. 2 та 4 ч. 4 ст.14 Митного кодексу України в редакції Закону № 3926-IX).

15 квітня 2025 року Уряд прийняв постанову № 454 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1092» (Постанова) [3], проект якої розроблено Міністерством фінансів України спільно з Державною митною службою України, за підтримки Проектного офісу реформ при Міністерстві фінансів України та проекту EU4PFM (Програма з управління державними фінансами в Україні).

По своїй суті Постанова має переважно технічний характер і спрямована на імплементацію змін, внесених до Митного кодексу України Законом № 3926-IX. Однак без схваленого Урядом інструментарію не можливий початок застосування оновлених норм законодавства, спрямованих на наближення до Європейського Союзу (ЄС).

Крім цього, Постановою переглянуто та модернізовано систему митних авторизацій, зокрема на провадження митної брокерської діяльності, що ще більш наблизило її до європейської. Це, в свою чергу, дає можливість як бізнесу, так і митниці вчасно адаптуватися до оновлених правил у сфері зовнішньоекономічної діяльності та здійснити поступовий перехід від поточного до нового митного законодавства, зберегти та надати можливість підвищити конкурентоздатність українського бізнесу на етапі його інтеграції з бізнесом ЄС [4].

У відповідності до нових вимог підприємства, які нині мають дозвіл на провадження митної брокерської діяльності, повинні отримати нову авторизацію замість наявного дозволу до 19 квітня 2026 року. Протягом перехідного періоду, який триватиме до 18 квітня 2026 року

включно, чинний дозвіл залишається дійсним. Крім того, оновлене законодавство встановлює чіткий термін отримання авторизації на провадження митної брокерської діяльності – протягом п'яти робочих днів [5].

Слід звернути увагу, що станом на 31 грудня 2025 року Державною митною службою України надано 907 авторизацій на провадження митної брокерської діяльності. Тоді, як вже у січні 2025 року – 308 авторизацій [6]. Це свідчить про прискорення процесу надання авторизацій на провадження митної брокерської діяльності та поступове збільшення звернень митних брокерів до Державної митної служби України.

Але, якщо порівнювати кількість митних брокерів, що мають дозволи на провадження митної брокерською діяльності (9011) з кількістю митних брокерів, що не отримали авторизацію на провадження митної брокерської діяльності, але здійснювали діяльність у 2025 році (8424), то це дуже невелика кількість. Отже, можна спрогнозувати, що в подальшому кількість звернень від підприємств, які займаються митною брокерською діяльністю буде зростати, оскільки до фіналізованої дати подання документів на авторизацію – 19 квітня 2026 року залишилось обмаль часу.

Незважаючи на те, що Державна митна служба України уживає певних заходів щодо прискорення процесу авторизацій на провадження митної брокерської діяльності, таких як:

– проведення спільних нарад з Громадською Радою при Державній митній службі України, на яку було запрошено Асоціацію митних брокерів України, Асоціацію професійних митних посередників та представників митних брокерів;

– розміщення на своєму офіційному сайті у вкладці «митне законодавство» – «авторизація на провадження митної брокерської діяльності: як уникнути відмов?»: доповнено розділ «рекомендації щодо подання документів для отримання авторизації» пунктом 4 «Інформування підприємством про зміну відомостей та внесення змін до діючої декларації»;

– затвердження Плану проведення моніторингу відповідності підприємств критеріям та/або умовам надання авторизацій та умовам, визначеним авторизаціями, на 2026 рік від 25 грудня 2025 року № 3/18-02-02/21143 тощо, ситуація щодо прогнозовано-очікуваних показників кількості наданих Державною митною службою України авторизацій на провадження митної брокерської діяльності, яка б мала забезпечувати стабільність процесу з митного контролю та оформлення товарів із застосуванням митних посередницьких послуг з 19 квітня 2026 року продовжує залишатися досі складною та непередбачуваною.

Прискорення вирішення цього питання з розробленням плану заходів щодо реалізації визначених обумовлено не тільки необхідністю забезпечення безперебійного митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, а і тих що мають пріоритетне важливе значення у період правового режиму воєнного стану. Процес своєчасного доставлення та митного оформлення таких вантажів, як товари військового призначення, енергетичне обладнання, гуманітарна допомога, медичне обладнання, ліки тощо, є частиною здійснення митної безпеки, яка є складовою економічної безпеки держави, а тому його організаційно-правова реалізація вимагає від державних органів влади всебічного сприяння та допомоги.

З врахуванням вищезазначеного вбачається, що з боку Міністерства фінансів України та Державної митної служби України, на які безпосередньо покладені обов'язки забезпечення формування, а також реалізації державної фінансової та митної політики відповідно, вимагається вжиття додаткових заходів щодо прискорення процесу авторизації на провадження митної брокерської діяльності з метою організації подальшої стабільної роботи у сфері митних посередницьких послуг і недопущення необґрунтованих затримок митного контролю та оформлення товарів підприємствами, які надають послуги митного представництва, а також послуги з декларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, в інтересах іншої особи від її імені або від власного імені.

Література:

1. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22 серпня 2024 року № 3926-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3926-20.

2. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text

3. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1092. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2025 року № 454. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/454-2025-%D0%BF#n2

4. Рішенням Уряду оновлено систему надання митних авторизацій для наближення її до європейської. Державна митна служба України. URL: https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/rishenniam-uriadu-onovleno-sistemu-nadannia-mitnikh-avtorizatsii-dlia-nablizhennia-yiyi-do-ievropeiskoyi-2113.

5. Зміни до Митного кодексу України: Авторизація на провадження митної брокерської діяльності. Державна митна служба України. URL: https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/zmini-do-mitnogo-kodeksu-ukrayini-avtorizatsiia-na-provadzhennia-mitnoyi-brokerskoyi-diialnosti-1901#scrollTop=0

6. Підсумки року та перспективи авторизації митних брокерів: результати спільної наради Держмитслужби та представників бізнесу. Державна митна служба України. URL: https://customs.gov.ua/en/news/novini-20/post/pidsumki-roku-ta-perspektivi-avtorizatsiyi-mitnikh-brokeriv-rezultati-spilnoyi-naradi-derzhmitsluzhbi-ta-predstavnikiv-biznesu-2634#scrollTop=0

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-17

NATIONAL INFLUENCE ON THE INSTITUTIONAL DESIGN OF THE INTERNATIONAL REGISTER OF DAMAGE CAUSED BY THE AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE

НАЦІОНАЛЬНИЙ ВПЛИВ НА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИЗАЙН МІЖНАРОДНОГО РЕЄСТРУ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Kyryltsev K. S.
PhD student
State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine

Кирильцев К. С.
аспірант
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації Україна працює над пошуком ефективних шляхів відшкодування збитків, завданих збройною агресією. Одним із таких шляхів є створення міжнародного компенсаційного механізму – правового інструменту, альтернативного національним судам та існуючим міжнародним установам. Підтримана Генеральною Асамблеєю ООН, концепція механізму складається з реєстру, що прийматиме заяви від постраждалих, комісії, що розглядатиме заяви та призначатиме компенсації,

та фонду, що займатиметься питанням виплати призначених компенсацій [1, с. 154–155].

При цьому нагальною є необхідність забезпечити реальну участь України у створенні компенсаційного механізму. Активне залучення України до процесу важливе не лише з репутаційної точки зору, але і для забезпечення адекватного врахування характеру збитків та особливостей національного законодавства. Однак, як показує історія змін до урядової постанови від 20 березня 2022 року № 326, наслідки такої участі можуть бути багатоаспектними.

Для належного аналізу зазначених процесів доцільно попередньо окреслити їхній контекст.

Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, є першим елементом міжнародного компенсаційного механізму та був створений резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 від 12 травня 2023 року [2]. Згідно зі статтею 1 Статуту Реєстру збитків, що додається до зазначеної резолюції, Реєстр слугує для документального обліку доказів та інформації щодо заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих фізичним та юридичним особам, а також державі Україна міжнародно-протиправними діяннями Російської Федерації в Україні або проти України, вчиненими на території України починаючи з 24 лютого 2022 року.

Стаття 2 Статуту зазначає, зокрема, що Реєстр збитків категоризує, класифікує і систематизує заяви, що надходять до нього. Це типова для подібних механізмів функція [3, с. 175], адже належне сортування зібраних заяв дозволяє згодом, на етапі їх розгляду, здійснювати пріоритизацію та масову обробку, а також застосовувати до різних категорій заяв різні підходи до розгляду.

Примітно, що у створенні класифікації заяв для Реєстру збитків ініціатива була за Україною. Так, 01 грудня 2023 року Урядом було внесено зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326. Початково постанова № 326 була покликана уніфікувати підходи до фіксації та обрахунку збитків і шкоди від збройної агресії та визначила 21 основний напрям, за якими міністерства та інші центральні органи виконавчої влади були уповноважені розробляти та затверджувати відповідні методики [4]. Утім, згідно зі змінами від 01 грудня 2023 року Міністерству юстиції України було доручено подати Реєстру збитків пропозиції щодо класифікації категорій шкоди та збитків з метою їх можливого врахування Реєстром, а порядок, затверджений зазначеною постановою № 326, було доповнено новими пунктами 9–12, у яких і була викладена пропозиція щодо класифікації [5].

Через кілька тижнів після затвердження цих змін представниця України представила пропозиції членам Ради Реєстру збитків [6], а згодом, 26 березня 2024 року, Реєстр затвердив перелік категорій заяв, які можуть бути внесені до нього [7]. Категорії, затверджені міжнародним Реєстром збитків, доволі сильно нагадують українські пропозиції. Звертають на себе увагу загальний розподіл по трьох типах суб'єктів подання заяв і літерно-цифрове кодування категорій, а також їх загальний перелік та назви. Як пропозиції України, так і затверджена Реєстром класифікація передбачають три типи заяв: заяви фізичних осіб (A), заяви з боку держави Україна (B) та заяви юридичних осіб, крім тих, що включені до попереднього типу (C). У межах кожного з типів заяви категоризовані виходячи з виду збитків, втрат та шкоди: наприклад, C1.3 щодо збитків від втрати бізнесу, втрати прибутку, втрати інвестиційної вартості активів (пропозиції України) та C3.1 щодо пошкодження, знищення або втрати активів (фінальна класифікація Реєстру).

Водночас слід зазначити, що категорії, затверджені Реєстром збитків, суттєво відрізняються від пропозицій, викладених у постанові Кабінету Міністрів України № 326, зокрема в частині заяв юридичних осіб. У цьому контексті дискусійним є використання форми постанови для закріплення відповідних положень. Спрямовані на формування пропозицій України щодо класифікації заяв для міжнародного Реєстру збитків, вони за своїм змістом не є нормативно-правовим актом.

Зазначене викликало плутанину в правозастосуванні, коли пропозиції, викладені в постанові № 326, помилково сприймаються як фінальна класифікація Реєстру. Так, наприклад, згідно з матеріалами справи № 908/1138/24, сторони хотіли затвердити мирову угоду, де в пункті 4 угоди посилалися на постанову № 326 у частині нібито затверджених нею категорій Реєстру збитків, хоча затверджені Реєстром категорії відмінні від тих пропозицій, що містились у постанові [8]. Так само, відповідно до матеріалів справи № 913/619/18, на ці пропозиції у постанові № 326 посилався комітет кредиторів під час прийняття рішення про визнання недоцільним звернення з позовом від імені банкрута до Російської Федерації про стягнення збитків [9]. Врешті-решт, у справі 905/858/22 суд, як видається, помилково вирішив, що постанова № 326 єдиною метою має нібито лише міжнародний Реєстр збитків, та на цій підставі відхилив аргумент позивача [10].

Тому особливо важливим було, нарешті, внесення 05 лютого 2026 року нових змін до постанови № 326, якими було виключено вже неактуальні на той момент пропозиції щодо класифікації заяв Реєстром

збитків [11]. Таким чином постанові № 326 повернули її початковий сенс.

Отже, участь України у формуванні міжнародного компенсаційного механізму є важливою передумовою врахування характеру завданих збитків та особливостей національного правового регулювання. Водночас досвід із підготовкою пропозицій України щодо класифікації категорій збитків, втрат та шкоди для міжнародного Реєстру збитків засвідчив проблему невідповідності між змістом рішень і формою їх нормативного оформлення. Будучи згодом позитивно сприйнятими міжнародним Реєстром збитків, пропозиції України, утім, були закріплені у формі постанови Кабінету Міністрів України, тобто нормативного акта, хоча за своїм змістом вони становили лише позицію держави у межах міжнародного інституційного процесу. Це призвело до їх помилкового сприйняття як остаточно затвердженої класифікації Реєстру збитків, що підтверджується прикладами судової практики. Внесення у лютому 2026 року змін до постанови № 326, якими було вилучено дані положення, спрямоване на усунення такої правової невизначеності та відновлення первісного призначення цього нормативного акта. Розглянута ситуація свідчить про необхідність чіткого розмежування між нормативними актами внутрішнього регулювання та документами, що відображають позицію держави у межах міжнародних механізмів відшкодування шкоди.

Література:

1. Giorgetti C. International Claims Commissions as Reparations. *AJIL Unbound.* 2025. Т. 119. С. 151–156.

2. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 12.05.2023 № CM/Res(2023)3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text (дата звернення: 09.02.2026).

3. Feighery T. J., Rotstein J. Institutional design: How states create claims commissions and why. *Research Handbook on International Claims Commission* / ред.: C. Giorgetti, P. W. Pearsall, H. Ruiz-Fabri. Челтнем, 2023. С. 150–175.

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#top (дата звернення: 10.02.2026).

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.12.2023 № 1256. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.02.2026).

6. Рада Реєстру провела установче засідання. *Реєстр збитків для України*. URL: https://rd4u.coe.int/uk/-/the-board-of-the-register-holds-its-inaugural-meeting (дата звернення: 10.02.2026).

7. Рішення Конференції Учасників Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, від 26.03.2024 № RD4U-Board(2024)07-final-UA. URL: https://rd4u.coe.int/uk/documents (дата звернення: 10.02.2026).

8. Постанова Центрального апеляційного господарського суду України від 18.03.2025 у справі № 908/1138/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126738160 (дата звернення: 25.02.2026).

9. Ухвала Господарського суду Луганської області від 02.12.2025 у справі № 913/619/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132511392 (дата звернення: 25.02.2026).

10. Рішення Господарського суду Донецької області від 12.02.2024 у справі № 905/858/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117305631 (дата звернення: 25.02.2026).

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.2026 № 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-18

THE LENIENCY PROCEDURE IN THE SYSTEM OF LIABILITY FOR ECONOMIC COMPETITION LAW INFRINGEMENTS

ПРОЦЕДУРА LENIENCY У СИСТЕМІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Kohut M. I.
Master of Laws, PhD student
State Organization "V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
Kyiv, Ukraine

Когут М. І.
магістр права, аспірант
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»
м. Київ, Україна

The detection and proof of cartel violations in the field of competition law enforcement are traditionally characterised by a high degree of complexity due to their secret nature, limited availability of evidence, and the participants' vested interest in concealing collusive conduct. Under such circumstances, classical liability mechanisms do not always ensure effective

enforcement, which necessitates the development of instruments capable of stimulating voluntary disclosure of anticompetitive concerted practices.

In this context, the procedure of exemption from liability (hereinafter – "Leniency") emerges as a special legal mechanism aimed not at establishing liability, but at granting full or partial immunity in exchange for active cooperation with the competent competition authority. While in European Union (hereinafter – "EU") law Leniency has had a normative foundation and has been applied for more than two decades [5], in Ukraine its practical implementation commenced only in 2024, which explains the growing academic interest in the first results of its full-scale application.

In the United States, the programme was introduced as early as 1978, and in 1993 it was substantially reformed, with the corporate leniency policy being revised for legal entities and, one year later, extended to individuals [3, p. 14]. In EU law, the principal act governing immunity from fines and reduction of fines in cartel cases is the Commission Notice on Immunity from fines and reduction of fines in cartel cases (2006/C 298/11) (hereinafter – "the Notice") [1]. The Notice provides that an undertaking which is the first to inform the European Commission (hereinafter – "EC") of the existence of a secret cartel, submits evidence of significant evidentiary value, and terminates its participation in the infringement may be granted full immunity from fines. Other cartel participants may benefit from partial reductions provided that they comply with the established requirements.

Importantly, Leniency does not constitute a separate type of legal liability; rather, it represents an exception from the general liability regime, conditioned upon the procedural conduct of the infringer and its contribution to uncovering the cartel. The evidentiary value of the information submitted is of decisive importance. In the practice of the EC, the key criterion is the concept of "significant added value", meaning the ability of the evidence provided to substantially strengthen the authority's capacity to prove the infringement. This approach enables competition authorities to obtain access to internal information that would otherwise remain concealed. According to the EC, the total amount of fines waived or reduced due to Leniency exceeds EUR 16 billion, which demonstrates both the scale of detected infringements and the effectiveness of the cooperation mechanism [4, p. 15].

An essential procedural instrument within the European Leniency model is the marker system, which secures the applicant's place in the queue for full immunity or fine reduction while the complete application and supporting evidence are being prepared. The system also provides for anonymous preliminary consultations, allowing potential applicants, through legal representatives, to inquire whether specific conduct qualifies as a cartel and whether full immunity remains available. Additionally,

the possibility of submitting a hypothetical application exists, whereby the nature and content of the evidence are described without disclosing the applicant's identity [4].

The amount of fine reduction within the EU framework is characterised by predictability, as clearly defined reduction ranges are established depending on the order of application and the evidentiary value of the information provided. Applicants are therefore aware not only of the maximum but also of the minimum level of potential mitigation.

Despite its proven effectiveness in several jurisdictions, Leniency had not been practically applied in Ukraine until 2024. Various reasons have been identified, including public distrust in state authorities, insufficient explanatory efforts, the absence of effective interaction with applicants, lack of confidentiality guarantees, and psychological factors, as participation in Leniency entails exposing business partners to adverse consequences [9]. These and other factors likely hindered the full functioning of the mechanism.

Following the reform of competition legislation through the adoption of Law No. 3295-IX, which entered into force on 1 January 2024, an approach analogous to the EU model was incorporated into Ukrainian law through the Procedure for Exemption from Liability for Anticompetitive Concerted Actions (hereinafter – "Procedure") [2], approved by the Antimonopoly Committee of Ukraine (hereinafter – "AMCU") and implemented in practice in 2024. The regulatory framework generally corresponds to European standards, particularly with regard to the criteria for full and partial immunity, requirements imposed on applicants, and the evidentiary nature of the information submitted. The innovations include confidentiality guarantees, sequencing of partial immunity, preliminary consultations without disclosure of identity, and assessment of evidentiary weight for the purposes of calculating fine reductions. The Ukrainian Procedure also introduces a marker mechanism; however, it is regulated in a less detailed manner, and the assessment of the "significance" of evidence remains largely within the discretion of the AMCU. Unlike the EU system, Ukrainian legislation does not establish guaranteed minimum reduction thresholds, effectively allowing fines to be reduced to a symbolic minimum of one hryvnia.

As of early 2026, the AMCU has applied Leniency three times. The first application occurred in December 2024 in a case concerning bid rigging, where applicants voluntarily provided information and evidence enabling the AMCU to establish collusion among tender participants [6]. Confidentiality was ensured in that case, as the published decision did not disclose the names of the undertakings involved. Subsequent decisions in August and October 2025 differed in that the identities of the parties were disclosed.

In the August case, involving “SIVI SERVICE” LLC and “SIRIUS SENIDA” LLC, the first applicant was granted full immunity according to the order of submission, while the second received a partial reduction [7]. In the decision of 30 October 2025, the AMCU established bid rigging between an individual entrepreneur and PE “ELIT-BUD 2”. The individual entrepreneur, having filed an earlier application, disclosed previously unknown information, ceased participation in the infringement, fully cooperated with the AMCU, and satisfied all statutory requirements, thereby receiving full immunity, whereas the other participant was fined [8].

In interim assessment, the level of confidentiality in Ukrainian practice largely depends on the applicant’s position, particularly whether a request for restricted disclosure was included in the application. The increasing number of Leniency decisions represents a positive development, and significant expectations are associated with the future effectiveness of the mechanism in Ukraine.

Leniency constitutes an effective instrument for detecting and proving cartel violations in circumstances characterised by limited evidence and high secrecy of anticompetitive conduct. The EU experience demonstrates that the success of the procedure depends on clear regulation of evidentiary value, procedural safeguards for applicants, and predictability of legal consequences. The implementation of the updated model in Ukraine has created normative preconditions for the development of practice, and the first decisions indicate gradual convergence with European standards. The further effectiveness of the mechanism will depend on consistency of enforcement, protection of confidentiality, and business trust in Leniency.

Bibliography:

1. Commission Notice on Immunity from fines and reduction of fines in cartel cases (2006/C 298/11). *Official Journal of the European Union*. 08.12.2006. P. 17–22. URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:298:0017:0022:EN:PDF (accessed: 10.02.2026).

2. Procedure for Exemption from Liability for Violation of Legislation on Protection of Economic Competition in the Form of Anticompetitive Concerted Actions: Regulation of the Antimonopoly Committee of Ukraine. Official Bulletin of Ukraine. 2024. No. 11. P. 1216. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-24#Text (accessed: 10.02.2026).

3. U.S. Department of Justice, Antitrust Division. Corporate Leniency Policy. Washington, DC. 2012. 23 p. URL: https://www.justice.gov/archives/atr/file/518936/dl (accessed: 10.02.2026).

4. European Commission. Leniency policy: FAQs. Brussels. 2022. 15 p. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2022-10/leniency_FAQs_2.pdf (accessed: 10.02.2026).

5. European Commission. Leniency. Competition Policy: Antitrust and Cartels. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/antitrust-and-cartels/leniency_en (accessed: 10.02.2026).

6. Antimonopoly Committee of Ukraine. AMCU first applied the new leniency procedure. 12 Dec 2024. URL: https://amcu.gov.ua/news/amku-vpershe-zadiiav-novyi-poriadok-zvilnennia-vid-vidpovidalnosti-leniency (accessed: 10.02.2026).

7. Antimonopoly Committee of Ukraine. AMCU applied the Procedure for Exemption from Liability. 29 Aug 2025. URL: https://amcu.gov.ua/news/amku-zastosuvav-poriadok-zvilnennia-vid-vidpovidalnosti (accessed: 10.02.2026).

8. Antimonopoly Committee of Ukraine. Exemption from Liability: AMCU applied Leniency again. 30 Oct 2025. URL: https://amcu.gov.ua/news/zvilnennia-vid-vidpovidalnosti-amku-vcherhove-zastosuvav-leniency (accessed: 10.02.2026).

9. Program Leniency in Ukraine. Nashigroshi.org. 20 May 2020. URL: https://nashigroshi.org/2020/05/20/prohrama-leniency-v-ukraini/ (accessed: 10.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-19

INVOLVEMENT OF A LEGAL EXPERT IN A COMMERCIAL PROCESS IN UKRAINE

ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ГОСПОДАРСЬКИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Yanovytska A. V.
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Commercial-Legal Disciplines of Lviv State University of Internal Affairs Lviv, Ukraine

Яновицька А. В.
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри господарсько-правових дисциплін Львівський державний університет внутрішніх справ м. Львів, Україна

A person who has a scientific degree and is a recognized specialist in the field of law may be involved as a legal expert (Part 1 of Article 70 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine) [1].

A legal expert has a different procedural status than a judicial expert.

The issues that are the subject of a legal expert's opinion are, by their nature, those issues to which proper, comprehensive and substantiated answers must be provided using scientific means and modern achievements of legal science [2, p. 229].

A practical problem that arises when involving a legal expert is establishing the compliance of such a person with the requirements for an "scientific degree" and the status of a "recognized specialist".

Studying this issue, the scientific literature [3, p. 112] draws attention to the fact that the Law of Ukraine On Higher Education of 01.07.2014 [4] defines that the academic degrees in Ukraine are: Doctor of Philosophy / Doctor of Arts; Doctor of Sciences. According to the legislation in force at the time of the entry into force of the Law of Ukraine On Higher Education, the academic degrees are Candidate of Sciences and Doctor of Sciences. According to clause 8, part 2 of the Final and Transitional Provisions of the Law of Ukraine On Higher Education, the academic degree of Candidate of Sciences after the entry into force of this Law is equated to the academic degree of Doctor of Philosophy. Documents confirming the acquisition by a person of the academic degree of Doctor of Philosophy / Doctor of Arts or Doctor of Sciences are the diploma of Doctor of Philosophy / Doctor of Arts, Doctor of Sciences, relatively.

Since we are talking about an expert in legal matters, it is obvious that the academic degree should be in the relevant legal specialty.

The national legislation also does not disclose the content of the legal construct "recognized expert" in legal matters. It seems that when the court makes a decision on the admission of such an expert to participate in the case and the inclusion of his opinion in the case materials, it is worth taking into account his experience of scientific work in the necessary field of law, the availability of scientific publications, etc.

The opinion of legal expert (Articles 108–109 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine) is not evidence, is of an auxiliary (advisory) nature and is not binding on the court.

In one of the cassation appeals considered by the Commercial Court of Supreme Court, the party noted that "the legal justification of the decision of the courts of first and appellate instance is completely refuted" by the comprehensive Opinion of the law experts, which was submitted to the Commercial Court of Supreme Court. The court responded to this statement as follows: first of all, it drew attention to the provisions of Articles 108 and 109 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine on the non-evidentiary nature of the opinion and the fact that the court independently draws conclusions on certain issues. The opinion of legal experts is not a sufficient basis for departing from the legal conclusions of the Supreme Court and cannot take on the function of interpreting the norms of law when resolving disputes [5].

A legal expert has the right to payment for services and compensation for expenses related to a summons to court, if the court deems it necessary to carry out such a summons. It should be noted that the procedure for compensation for expenses related to the involvement of a legal expert is not sufficiently defined.

General provisions on court expenses are contained in Chapter 8, Section 1 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine, which, among other things, defines the expenses related to the involvement (summoning) of witnesses, experts, specialists, translators, and conducting expert examinations (Article 127 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine). Of course, the procedural status of a legal expert is significantly different from the status of a court expert. However, consultative participation in a commercial process is inherent in a specialist, which did not prevent the legislator from taking care of establishing the procedure for compensation for his participation. It seems that in order to comply with the principle of legal certainty, it is advisable to amend Article 127 of the Code Of Commercial Procedure Of Ukraine to provide that court expenses also include expenses related to the involvement of a legal expert.

Bibliography:

1. The Code Of Commercial Procedure Of Ukraine on November 6, 1991. № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1798-12#n2054

2. Дроздов О., Григоренко Є., Передерій О., Стєбєлєв А. Експерт з питань права: теоретико-методологічні засади та вектори реалізації. *Право України.* 2021. № 6. С. 221–263.

3. Кройтор В. А. Експертиза з питань права в цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна*, (м. Харків, 24 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. організації «Асоц. цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 110–114.

4. The Law of Ukraine On Higher Education on July 1, 2014. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1556-18#Text

5. Постанова КГС ВС від 8 квітня 2025 року у справі № 904/2990/23 (910/7677/23). URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/126569245

SECTION 5. LABOR LAW AND SOCIAL WELFARE LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-20

CORRUPTION IN THE SPHERE OF LABOUR RELATIONS: COUNTERACTION MECHANISMS

КОРУПЦІЯ У СФЕРІ ПРАЦІ: ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ

Kostohryz Ya. O.
Candidate of Law,
Head of the Dnipro District
Prosecutor's Office of the city of Kyiv
Kyiv, Ukraine

Костогриз Я. О.
кандидат юридичних наук,
керівник Дніпровської окружної
прокуратури міста Києва
м. Київ, Україна

Корупція у сфері праці виступає складним соціально-правовим явищем, що супроводжується порушенням принципів справедливості, рівності та прозорості трудових правовідносин. Вона може проявлятися як у публічних адміністративних процедурах (наприклад, при працевлаштуванні, атестації або присвоєнні посад), так і у приватних стосунках між роботодавцем і працівником (непрозорі кадрові рішення, «сірі» практики оплати праці тощо) і завдає значної шкоди як окремим працівникам, так і суспільству загалом [1, с. 18]. У сучасних умовах інтеграції України до європейських правових стандартів протидія корупційним діянням у сфері праці стає невід'ємною складовою правової політики держави.

Корупція у трудових правовідносинах характеризується використанням посадових повноважень для отримання неправомірної вигоди у процесах, пов'язаних із працевлаштуванням, кар'єрним ростом, розподілом трудових ресурсів або реальними трудовими гарантіями. Вона може мати різну форму – від відкритого хабарництва до прихованих схем впливу на кадрові рішення чи непрозорого нарахування заробітної плати. Такі практики підривають довіру до інститутів державної влади і створюють системні ризики у сфері праці [2, с. 299].

В Україні основою правового врегулювання протидії корупції є Закон України «Про запобігання корупції» [3], який встановлює загальні антикорупційні обмеження, визначає суб'єктів відповідальності та механізми запобігання. Цей Закон імплементує міжнародні

стандарти у сфері боротьби з корупцією, у тому числі зобов'язання України в рамках міжнародних конвенцій.

Також важливою є частина трудового законодавства, зокрема Кодекс законів про працю України [4], де окремі положення спрямовані на захист трудових прав працівників та заборону дискримінаційних практик, що можуть виступати кишеньковими формами корупції.

Ефективна протидія корупції розпочинається із системи заходів, спрямованих на запобігання її виникненню. На наше переконання першочергово до основних механізмів належить нормативне регулювання та внутрішні політики через впровадження кодексів етики, стандартів ділової поведінки та антикорупційних політик на підприємствах та в установах, що створюють чіткі процедури кадрових рішень та підсилюють контроль за їх дотриманням.

Також важливим є створення структурних одиниць із запобігання корупції – багато органів влади та установ мають уповноважених осіб або підрозділи, відповідальні за антикорупційну діяльність, що включає моніторинг процедур та розгляд повідомлень працівників про порушення.

Крім того, необхідно забезпечувати прозорість процедур. Так, цифровізація кадрових і адміністративних процесів сприяє мінімізації «ручного» втручання у результати прийняття рішень, що суттєво знижує можливість корупційних зловживань.

Окремою складовою протидії корупції є захист осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення. Законодавство України забороняє будь-яке переслідування викривачів у зв'язку з їх повідомленням про корупцію, зокрема звільнення чи інші негативні наслідки для працівника. Це сприяє підвищенню готовності громадян повідомляти про порушення та створює правові гарантії захисту їхніх трудових прав.

Так, відповідно до статті 53 Закону України «Про запобігання корупції» особи, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції, перебувають під захистом держави. За наявності загрози життю, житлу, здоров'ю та майну викривачів, їх близьких осіб у зв'язку із здійсненим повідомленням про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень правоохоронними органами до них можуть бути застосовані правові, організаційно-технічні та інші спрямовані на захист від протиправних посягань заходи, передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3].

Корупційні діяння у сфері праці, що містять ознаки кримінальних чи адміністративних правопорушень, підлягають кваліфікації у відповідності до чинного кримінального та адміністративного законодавства.

Притягнення до відповідальності з боку правоохоронних органів виступає сильним стримувальним фактором для потенційних порушників.

Хоча правова база України містить комплексні механізми протидії корупції, низка аспектів потребує подальшого вдосконалення. Це, зокрема, узгодження трудового й антикорупційного законодавства, підвищення правової культури роботодавців та працівників, а також розвиток системи моніторингу та оцінювання ефективності антикорупційних ініціатив у сфері праці.

Корупція у сфері праці є серйозним викликом для правової системи України. Її подолання можливе лише завдяки комплексному застосуванню правових засобів: від превентивних заходів і захисту викривачів до ефективного застосування відповідальності за порушення. Системна реалізація правових механізмів, прозорі процедури та належний захист трудових прав – ключові складові зниження корупційних ризиків у трудових відносинах.

Література:

1. Костогриз Я. О. До питання корупції у сфері праці та зайнятості: сьогоднішні реалії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Том 2. № 83. С. 18–23.

2. Остапенко Л. Про корупційні діяння в трудових відносинах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : «Юридичні науки»*. 2022. Том 9. № 3 (35). С. 297–304.

3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

4. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10 груд. 1971 р. №322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-21

RETHINKING THE CONCEPT OF «EMPLOYEE» WITHIN THE FRAMEWORK OF EU LAW: THE CHALLENGES OF PLATFORM EMPLOYMENT AS A DRIVER FOR EXPANDING THE SCOPE OF LABOR LAW IN UKRAINE

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАЦІВНИК» У ПРАВІ ЄС: ВИКЛИКИ ПЛАТФОРМНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК РУШІЙ ЕКСПАНСІЇ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА ДЛЯ УКРАЇНИ

Lutsenko O. Ye.
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Labor Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

Луценко О. Є.
кандидатка юридичних наук,
доцентка,
доцентка кафедри трудового права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Сучасний ринок праці переживає докорінні трансформації, спричинені стрімким розвитком цифровізації та появою новітніх форм зайнятості, зокрема платформної. Такі процеси кидають серйозний виклик усталеним доктринальним уявленням про сутність трудових відносин та розмивають традиційні межі між залежною та самостійною працею, а також актуалізують потребу у перегляді фундаментальної категорії «працівник».

На порядку денному Європейського Союзу (далі – ЄС) стоїть нагальне завдання концептуального переосмислення та гармонізації визначення «працівник» у контексті платформної зайнятості. Для України, яка перебуває на шляху євроінтеграції та активно впроваджує цифрові технології в усі сфери суспільного життя, досвід ЄС у цих питаннях має виняткове доктринальне та практичне значення, позаяк адаптація національного трудового права до європейських стандартів та викликів платформної економіки є одним із ключових аспектів формування ефективної системи соціального захисту та забезпечення гідних умов праці.

У цьому контексті яскравою ілюстрацією складності демаркації трудових відносин у новітніх умовах є рішення у справі, де предметом розгляду стали правові взаємовідносини між В., суб'єктом, який здійснював кур'єрські послуги, та компанією *Yodel Delivery Network Ltd.* (далі – «*Yodel*») [1]. Згідно з угодою про надання послуг,

В. формально кваліфікувався як «самозайнятий незалежний підрядник» *Yodel*, наділений, зокрема, правом на субпідряд та відсутністю обмежень щодо конкуренції. При цьому договір не містив імперативного зобов'язання для жодної зі сторін щодо виконання робіт чи їх прийняття. Однак, де-факто, В. безперервно та виключно здійснював діяльність на користь *Yodel*, не вдаючись до субпідряду та не співпрацюючи з іншими компаніями.

За цих обставин, В. ініціював позов до Трибуналу з трудових справ міста Вотфорда (Велика Британія) з метою бути (пере)кваліфікованим як «працівник» згідно з британським правом [2] та, відповідно, підпадати під сферу дії Директиви 2003/88/ЄС [3]. Національний суд попередньо констатував, що, з огляду на національне законодавство, В. не підпадає під визначення «працівника». Втім, Трудовий трибунал поставив під сумнів сумісність відповідного британського законодавства з правом ЄС. Окрім того, було запитано роз'яснення щодо методології обчислення робочого часу кур'єрів, які здійснюють доставки для *Yodel*, оскільки під час виконання цих операцій вони можуть одночасно надавати послуги іншим підприємствам та/або навіть витрачати час на особисті справи.

Національний суд, застосовуючи британське право у його тлумаченні національними судами, ухвалив, що позивач В. не повинен класифікуватися як «працівник» і, отже, буде виключений зі сфери дії норм робочого часу. Основними аргументами на підтримку такого рішення стали: (1) можливість використання субпідрядників для виконання його послуг; (2) відсутність зобов'язання приймати запропоновані *Yodel* замовлення; (3) свобода надання послуг третім сторонам без обмежень конкуренції; а також (4) автономія в організації порядку та часу доставок у встановлених «часових вікнах» (зокрема, угода передбачала доставку посилок між 07:30 та 21:00, проте кур'єри мали право самостійно визначати час, послідовність та маршрут доставки).

На запитання щодо сумісності цього висновку з правом ЄС, Суд ЄС роз'яснив, що Директива 2003/88/ЄС [3] застосовується щоразу, коли особа, яка виконує трудову діяльність, належить до категорії «працівник». Суд неодноразово підкреслював, що це поняття, хоча й не визначене прямо в самій Директиві, має автономне тлумачення для забезпечення однорідного застосування законодавства ЄС [4; 5; 6]. Зокрема, Суд, посилаючись на справу *Lawrie-Blum* [7], зазначив, що сутнісна особливість трудових відносин полягає в тому, що протягом певного періоду часу особа виконує послуги для іншої особи та під її керівництвом, отримуючи за це винагороду, що створює ієрархічні відносини між працівником і роботодавцем.

Водночас національні суди мають обов'язок верифікувати існування такого ієрархічного зв'язку, виходячи з фактичних обставин справи, а не лише з формальних положень контракту. Цілком можливо, що особа, класифікована як «незалежний підрядник» за національним законодавством, все одно підпадає під поняття «працівник» згідно з правом ЄС, якщо її уявна незалежність при наданні послуг є фіктивною і маскує справжні трудові відносини, засновані на реальній ієрархії, в якій працівник зобов'язаний виконувати вказівки та накази роботодавця.

Ця прецедентна справа [1] створює нові методологічні горизонти для переосмислення категорії «працівник» у правовій системі ЄС та актуалізує дискусію щодо вразливості суб'єктів платформної зайнятості, які часто стикаються з ризиками неправомірної кваліфікації їхнього статусу. Така ситуація відбувається як внаслідок цілеспрямованої розробки договірних положень, покликаних обійти застосування трудового законодавства, так і через потенційно недостатній обсяг сфери дії трудового законодавства для охоплення новітніх форм праці на периферії концепту підпорядкованості.

Водночас справа *Yodel* вирізнялася низкою специфічних атрибутів, які відмежовували бізнес-модель *Yodel* від інших платформних компаній, що ймовірно, обумовило припущення Суду ЄС про те, що В. не підпадає під визначення «працівника» за правом ЄС, позаяк, як вважалося, він користувався широким дискреційним правом у детермінації ключових параметрів своєї трудової діяльності, передусім, щодо робочого часу. Суд використав цю нагоду, щоб підтвердити автономний характер поняття «працівник» та його концептуальні межі, що є незалежними від різноманітних національних визначень, які використовуються в державах-членах ЄС для застосування внутрішнього законодавства (включно з трудовим, податковим правом, правом інтелектуальної власності тощо). Такий герменевтичний результат підкреслює, що для гармонізованого застосування різних та фрагментованих законодавчих актів ЄС у сфері праці та зайнятості покладається на єдине поняття «працівник», ядром якого є динаміка влади у трудових відносинах, де одна сторона – працівник – зобов'язана виконувати директиви та накази контрагента – роботодавця.

Утім, Суд не надав вичерпної відповіді на друге питання щодо методології розрахунку робочого часу для таких працівників, як кур'єри *Yodel*, які, виконуючи доставки, можуть одночасно надавати послуги й іншим підприємствам та/або витрачати час на особисті справи. Суд, здається, уникнув цього аспекту, обмеживши свою аргументацію класифікацією В. як незалежного підрядника. Насправді, ця справа могла стати слушною нагодою для Суду вперше прояснити

критично важливе питання для коректного застосування Директиви про робочий час: як упорядковувати форми організації праці, де детермінація часу виконання роботи є складною або практично неможливою? На моє переконання, аргументація Суду, що автономія в управлінні часом виконання послуг передбачає справжню незалежність працівника та його кваліфікацію як самозайнятого, є доктринально хибною, адже змішує два якісно відмінні рівні аналізу. Перший стосується автономії у прийнятті на себе зобов'язання працювати, що, у разі її реальності, може враховуватися разом з іншими елементами при оцінці характеру договірних відносин. Другий рівень – це гнучкість в організації виконання послуг після того, як обов'язок працювати вже встановлено, а цей елемент сам по собі не може виключати підпорядкування. Навпаки, у сучасних умовах підпорядкування цілком сумісне з гнучкістю в організації виконання трудових функцій, що ілюструється численними національними регуляціями щодо дистанційної або надомної роботи, де працівники, незважаючи на віддалений формат та нетрадиційну організацію робочого часу, класифікуються як підлеглі.

Література:

1. Order of the Court (Eighth Chamber) of 22 April 2020. B v Yodel Delivery Network Ltd. Case C-692/19. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62019CO0692 (дата звернення: 16.02.2026).

2. Adams-Prassl J., Pimlico Plumbers, Uber Drivers, Cycle Couriers, and Court Translators: Who is a Worker? *Law Quarterly Review*. 2017. Vol. 133. No 3. P. 366–352. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2948712 (дата звернення: 14.02.2026)

3. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/88/oj/eng (дата звернення: 16.02.2026)

4. Countouris N. The Concept of 'Worker' in European Labour Law: Fragmentation, Autonomy and Scope. *Industrial Law Journal*. 2017. No 47 (2). P. 192–211. DOI:10.1093/indlaw/dwx014. URL: https://scispace.com/pdf/the-concept-of-worker-in-european-labour-law-fragmentation-235ubhnht0.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

5. Giubboni S. Being a worker in EU law. *European Labour Law Journal*. 2018. Vol. 9. Issue 3. P. 223–235. DOI: https://doi.org/10.1177/2031952518791828. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2031952518791828 (дата звернення: 15.02.2026).

6. Menegatti E. Taking EU labour law beyond the employment contract: The role played by the European Court of Justice. *European Labour Law Journal*. 2020. Vol. 11. Issue 1. P. 26–47. DOI: http://doi.org/10.1177/2031952519884713. URL: https://cris.unibo.it/retrieve/71915962-a5a5-4bf6-87db-4e43f2ca69db/EU%2BLabour%2BLaw%2Bbeyond%2Bthe%2BEmployment%2BContract%2B-%2BMenegatti.pdf (дата звернення: 13.02.2026).

7. Judgment of the Court of 3 July 1986. Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg. Case 66/85. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61985CJ0066 (дата звернення: 16.02.2026).

SECTION 6. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-22

DAMAGE TO UKRAINE'S LAND RESOURCES AS A RESULT OF ARMED AGGRESSION BY A NEIGHBORING COUNTRY: LEGAL ASPECTS AND COMPENSATION MECHANISMS

ШКОДА ДЛЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ КРАЇНИ-СУСІДА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ

Stoliarets O.
lawyer
Central Office at the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre
Kyiv, Ukraine

Столярець О.
юрист
Центральний апарат Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру
м. Київ, Україна

З початку повномасштабного вторгнення країни-агресора на територію Україна у 2022 році земельні ресурси держави зазнали безпрецедентних втрат. Збройна агресія спричинила масштабне знищення ґрунтового покриву, забруднення небезпечними речовинами, мінування територій, руйнування меліоративної інфраструктури та деградацію сільськогосподарських угідь. У контексті земельного права ці процеси потребують комплексного правового аналізу та формування ефективних механізмів відшкодування завданої шкоди.

1. Земля як об’єкт правової охорони

Відповідно до статті 14 Конституції України, земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Земельне законодавство, зокрема Земельний кодекс України, визначає правові засади використання, охорони та відтворення земель.

Охорона земель передбачає:

– запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обігу;
– захист від ерозії, забруднення, засмічення;
– відновлення родючості ґрунтів;
– консервацію деградованих і малопродуктивних земель.

Збройна агресія порушує всі ці принципи, створюючи системну загрозу земельному фонду держави.

2. Види шкоди, завданої земельним ресурсам

У результаті воєнних дій завдана шкода має комплексний характер:

2.1. Фізичне знищення ґрунтового покриву

Вибухи артилерійських снарядів, ракетні удари та пересування важкої військової техніки призводять до:

- руйнування структури ґрунту;
- утворення вирв;
- ущільнення ґрунтового шару;
- знищення рослинного покриву.

Такі ушкодження знижують родючість і потребують тривалих рекультиваційних заходів.

2.2. Хімічне та токсичне забруднення

Залишки боєприпасів, паливно-мастильні матеріали, продукти горіння військової техніки містять важкі метали та токсичні сполуки. Вони накопичуються в ґрунті, що:

- створює небезпеку для здоров’я населення;
- унеможливлює використання земель для агровиробництва;
- впливає на стан підземних вод.

2.3. Мінування та засмічення вибухонебезпечними предметами

Значні площі сільськогосподарських угідь залишаються замінованими, що фактично виключає їх із господарського обігу. За правовою природою це є обмеженням у використанні земель, яке має примусовий характер і спричинене протиправними діями іноземної держави.

2.4. Порушення гідрологічного режиму

Руйнування дамб, каналів і зрошувальних систем призводить до підтоплення або, навпаки, висушення територій. Особливо гостро ця проблема постала після руйнування гідротехнічної інфраструктури на півдні України. Підрив греблі Каховська ГЕС у 2023 році що призвело до:

- засолення ґрунтів;
- змін мікроклімату південних регіонів.

Післявоєнна модель повинна інтегрувати принципи екологічного відновлення, зокрема обов’язкову оцінку стану ґрунтів перед поверненням земель до господарського обігу.

3. Правова кваліфікація шкоди

З точки зору земельного права шкода, завдана внаслідок збройної агресії, є:

- порушенням режиму охорони земель;
- екологічним правопорушенням міжнародного характеру;

– підставою для цивільно-правової, міжнародно-правової та деліктної відповідальності.

Відповідно до норм міжнародного права, зокрема принципів відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, держава-агресор зобов'язана повністю відшкодувати шкоду, заподіяну іншій державі.

4. Механізми визначення та відшкодування збитків

В Україні запроваджено методики визначення шкоди, завданої земельним ресурсам унаслідок воєнних дій. Розрахунок включає:

– втрати від знищення родючого шару ґрунту;
– витрати на рекультивацію;
– упущену вигоду від неможливості використання земель;
– витрати на розмінування.

Фіксація шкоди здійснюється органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, експертними установами із застосуванням геоінформаційних систем, супутникового моніторингу та лабораторних досліджень.

Міжнародний аспект відшкодування пов'язаний із притягненням країни – агресора до відповідальності через міжнародні судові інституції та створення спеціальних компенсаційних механізмів.

5. Проблеми та перспективи відновлення земель

Основними викликами є:

– масштабність забруднення та мінування;
– недостатність фінансових ресурсів;
– тривалість процесу відновлення родючості ґрунтів;
– складність доведення розміру шкоди в міжнародних юрисдикціях.

Перспективи вирішення проблеми полягають у:

– удосконаленні законодавства щодо рекультивації;
– гармонізації українського права з екологічними стандартами ЄС;
– розвитку державних програм відновлення постраждалих територій;
– міжнародному співробітництві у сфері екологічної безпеки.

6. Трансформація аграрного законодавства в умовах воєнного стану

З метою забезпечення продовольчої безпеки держави були прийняті нормативні акти, які:

– спростили передачу земель в оренду;
– дозволили автоматичне поновлення договорів оренди;
– обмежили проведення земельних аукціонів;
– спростили реєстраційні процедури.

Ці зміни мали тимчасовий характер, однак суттєво вплинули на практику застосування земельного законодавства.

Війна була визнана форс-мажорною обставиною, що звільняє сторони від відповідальності за невиконання зобов'язань. Це стало важливим механізмом захисту аграрних підприємств, які втратили можливість обробляти землю або постачати продукцію.

Одним із ключових правових питань стало відшкодування шкоди, завданої аграрним підприємствам. В Україні формується механізм:

- фіксації збитків;
- оцінки втрат;
- міжнародно-правового стягнення репарацій.

Передбачається створення міжнародних компенсаційних механізмів для відшкодування шкоди, заподіяної агресією.

7. Основні виклики після війни

Мільйони гектарів сільськогосподарських угідь залишаються забрудненими вибухонебезпечними предметами. Післявоєнне земельне право повинно:

- визначити процедуру визнання земель тимчасово непридатними;
- встановити порядок фінансування розмінування;
- врегулювати питання орендної плати та податкового навантаження на період непридатності.

Висновки. Збройна агресія проти Україна спричинила глибоку кризу у сфері використання та охорони земель. Земельні ресурси зазнали фізичного знищення, хімічного забруднення та фактичного вилучення з господарського обігу через мінування.

У межах земельного права шкода, завдана землі, має бути належним чином зафіксована, оцінена та компенсована. Відновлення земельного фонду стане одним із ключових напрямів повоєнної відбудови держави та гарантією продовольчої й екологічної безпеки України.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами).

2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III (зі змінами).

3. Горобець, П. «Правовий режим використання земель під час воєнного стану в Україні». *Вісник АПП. Серія : Право*. 2024.

4. Денисенко, О. «Захист права власності на землю в умовах збройних конфліктів: порівняльно-правовий аналіз». *Юридичний журнал України*. 2023.

5. Ковальчук, І. «Хімічне забруднення ґрунтів і правові механізми відновлення». *Екологічне право: теорія і практика*. 2025.

6. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Аналіз наслідків воєнних дій для земельного фонду України. Київ, 2025.

7. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Звіт щодо стану земельних ресурсів під час воєнного стану. Київ, 2024.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-23

INTEGRATION OF EUROPEAN AND UKRAINIAN LEGAL INSTRUMENTS FOR REGULATING INDUSTRIAL DISCHARGES INTO WATER

ПОЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ВИКИДІВ РЕЧОВИН У ВОДУ

Uberman V. I.
Ph. D. (Eng.), Leading Scientific Researcher, Laboratory of Problems of Water Quality Formation and Regulation
Research Institution «Ukrainian Scientific and Research Institute of Environmental Problems» Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Уберман В. І.
кандидат технічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії проблем формування та регулювання якості вод
Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України
м. Харків, Україна

Vaskovets L. A.
Ph. D. (Biol.), Professor, Professor at the Department of Occupational and Environmental Safety
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Kharkiv, Ukraine

Васьковець Л. А.
кандидатка біологічних наук, професорка, професорка кафедри безпеки праці та навколишнього середовища
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна

Створення у водному законодавстві України дієвого та ефективного правового механізму регулювання скидання забруднюючих речовин (РСЗР) у поверхневі води багато років залишається однією з найважливіших проблем державної екологічної політики [1]. Значний внесок у вплив на якість води й надходження до неї забруднюючих речовин (ЗР) здійснюється антропогенними точковими стаціонарними джерелами, на які поширюється законодавче регулювання скидання ЗР зі зворотною водою. З 2025 р. в Україні попри воєнний стан, бойові дії та необхідність відновлення економіки й господарства почався перехід до правової реалізації одного з найбільш важливих та складних європейських напрямків боротьби з промисловим забрудненням, визначеним у Directive 2010/75/EU on industrial emissions (*IED*) [2], за якою здійснюється інтегроване попередження та регулювання забруднення щодо атмосфери, води та землі. Однак сучасна українська

версія *IED*, наведена в Законі України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» (ЗУПІЗКПЗ) [3], прийнятому внаслідок тривалого пошуку законотворчого компромісу, містить істотні відмінності від *IED*, зокрема такі, що мають принциповий характер. *IED* та ЗУПІЗКПЗ стосуються т. зв. «головних» (за встановленими критеріями) підприємств – забруднювачів довкілля, тоді як дії щодо інших забруднювачів регулюються традиційним національним законодавством. Правові вимоги *IED* поширюється на водне середовище. З іншого боку, наприкінці 2024 р. почалося здійснення визначених у Водній рамковій директиві ЄС (ВРД) [4] планів управління річковими басейнами за інтегрованим підходом. ЗУПІЗКПЗ разом з ВРД та з Водним кодексом України (ВКУ) [5] і низками відповідних підзаконних нормативно-правових актів (ПНПА) до них, створюють поєднану систему правового впливу на якість води й управління водними ресурсами, в якій існують декілька паралельних структурних складників [6]. Ці складники ґрунтуються на різних еколого-правових принципах, які утворюють логічну послідовність – застарілий більш ніж на 40 років принцип «емісія – імісія» за ВКУ, «комбінований підхід» за ВРД [4, ст. 10], «якомога менше забруднення» (або «запобігання забрудненню» за *IED* [2, преамб. (2)]). Зазначені складники мають різні правові інструменти, цілі та функції яких у загальному випадку не збігаються [6]. Внаслідок цього в українському водному законодавстві утворився складний правовий механізм регулювання скидання забруднюючих речовин (РСЗР) у водні об'єкти, який відрізняється від європейського. Головними правовими інструментами РСЗР у ВКУ є нормативи: стану водних об'єктів (екологічної безпеки водокористування ($ГДК_{п.г.-п.}$, $ГДК_{рг.}$), якості води для оцінки екологічного та хімічного станів масиву поверхневих вод), та нормативи впливу на стан якості (скидання забруднюючих речовин ГДС). За функціональним значенням для РСЗР нормативи стану є цільовими інструментами регулювання, а нормативи впливу – виконавчими. До правових інструментів РСЗР у ВРД та в ЗУПІЗКПЗ належать: екологічний норматив (ЕН) якості (цільовий інструмент) та граничні величини викидів (ГДВ) (виконавчий інструмент). Тобто перший складник стосується РСЗР головних водокористувачів, другий – інших водокористувачів, а третій – стосується регулювання скидання т. зв. «пріоритетних» (ПЗР), визначених у ВРД та в Directive 2008/105/EC on environmental quality standards (*EQSD*) [7]. Найзначнішими є проблеми, які виникають у першому структурному складнику (стосується «головних» забруднювачів) внаслідок створення законодавчого зв'язку стосовно РСЗР між нормами ЗУПІЗКПЗ та ВКУ. У ч. 3 ст. 1 ЗУПІЗКПЗ визначено: «Для цілей цього Закону термін "гранично допустимий викид" включає гранично допустимий скид (ГДС) речовини у значенні, наведеному у Водному кодексі України».

Отже, для води на понятійно-термінологічному рівні головні виконавчі інструменти РСЗР у ЗУПІЗКПЗ та ВКУ ототожнюються. Але при такому «поглинанні ГДС» ігнорується парадигмальна відмінність у законодавчих підходах до регулювання – ВКУ використовує дуже застарілу концепцію регулювання засновану на здатності ділянок водойм до асимілювання ЗР без шкоди для водокористування, тоді як ЗУПІЗКПЗ базується на можливостях техніки через використання найкращих доступних технологій (НДТ) та асоційовані з ними рівні викидів (АРВ) для забезпечення мінімального впливу на довкілля в цілому (принцип запобігання).

Таблиця 1

Характеристики європейських НДТ – АРВ для прямого скидання речовин у приймальні водойми підприємствами чорної металургії (усі процеси) та відповідних українських цільових інструментів РСЗР

Речовини / групи речовин		Одиниця вимірювання	Зворотна вода на скидах у водний об'єкт	Екологічні нормативи якості поверхневої води	Гігієнічні нормативи	Рибогосподарські нормативи
			Концентрація / значення	ЕНЯхім.	$ГДК_{п.г.-п.}$	$ГДК_{рг.}$
1		2	3	4	5	6
Метали	Кадмій (Cd)	мкг/дм^3	1–5	≤ 0,45–1,5	1	5
	Хром (Cr)	мг/дм^3	0,01-0,1	НН	0,5	5
	Залізо (Fe)	– " –	1–5	НН	0,3	0,1
	Ртуть (Hg)	мкг/дм^3	0,1-0,5	0,07	0,5	відсутн. (0,01)
	Нікель (Ni)	мг/дм^3	0,01-0,2	0,034	0,1	0,01
	Свинець (Pb)	мкг/дм^3	5–20	14	30	100
	Цинк (Zn)	мг/дм^3	0,05–1	НН	1,0	0,01
Усього зважених твердих частинок (TSS)		– " –	5–30	НН	фон+0,75	25
Загальний органічний вуглець (TOC)		– " –	10–30	НЗ	НЗ	НЗ
Хімічна потреба в кисні (COD)		– " –	30–90	НН	15	50
Індекс вуглецевого (нафтового) масла (HOI)		– " –	0,5–4	НЗ	НЗ	НЗ

Примітка: НН – не нормується; НЗ – не застосовується в екологічному законодавстві України.

Головними виразниками зазначеної відмінності є цільові інструменти обох законів. Прикладом відмінності та обґрунтуванням необхідності закріплення вимог до поєднання європейських та українських правових інструментів у ПНПА може слугувати виконане і наведене у таблиці порівняння цільових інструментів РСЗР для пілотного впровадження в Україні інтегрованих дозволів та стратегії декарбонізації сектора чорної металургії. Відмінності значень у стовпчиках 3–6 підтверджують необхідність поєднання.

Правовий шлях подолання виявлених у першому (головному) структурному складнику невідповідностей цільових інструментів поєднаного РСЗР полягає у взятті до уваги технічного (не законодавчого!) характеру європейських джерел НДТ – АРВ та у суворому дотриманні вимог ч. 1 ст. 16 ЗУПІЗКПЗ, які є аналогами вимог у ст. 18 *IED*, та вимог ст. 33, ст. 58 ВКУ.

Література:

1. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року (Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 03.02.2026).

2. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю) (Нова редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text (дата звернення: 03.02.2026).

3. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення : Закон України № 3855-IX від 16 липня 2024 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20#Text (дата звернення: 03.02.2026).

4. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 року : станом на 31.10.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_962#Text (дата звернення: 03.02.2026).

5. Водний кодекс України: від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР. *ВВР*. 1995. № 24. Станом на 19.04.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 03.02.2026).

6. Уберман В. І., Васьковець Л. А. Проблеми понятєво-термінологічної гармонізації водного законодавства України з європейським механізмом контролю промислового забруднення. *Наук. вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Сер. ПРАВО*.

Вип. 91: ч. 2. С. 262–271. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.2.34 .

7. Directive 2008/105/EC on environmental quality standards in the field of water policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ TXT/PDF/ ?uri=CELEX:32008L0105 (дата звернення: 03.02.2026).

SECTION 7. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCE LAW. INFORMATION LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-24

CHALLENGES AND PROSPECTS FOR LEGAL REGULATION OF THE INFORMATION SPHERE IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Aristova I. V.
Doctor of Law, Professor,
Head of the department
of administrative and information law
Sumy national agrarian university
Sumy, Ukraine

Арістова І. В.
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри
адміністративного та
інформаційного права
Сумський національний аграрний
університет
м. Суми, Україна

Актуальність теми доповіді зумовлена об’єктивною потребою у розбудові національної інформаційної сфери у зв'язку з необхідністю виконання положень глави XIV «Інформаційне суспільство» Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом [1]. У фокусі наукових інтересів автора цієї публікації постійно перебувають питання правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері: від позиції щодо становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права (наприклад, [2]) до розвитку інформаційної концепції права та формування «інтегративної інформаційної сфери», яка зумовлює виникнення комплексних суспільних відносин, що регулюються нормами інформаційного та інших галузей права (наприклад, [3]).

Визначимо авторську позицію в умовах глобальної цифрової трансформації. Стрімкий технологічний розвиток породжує значні виклики для традиційних правових систем. Очевидно, що суспільні відносини в інформаційній сфері також трансформуються у процесі

впровадження новітніх технологій, зокрема: штучного інтелекту (AI), великих даних (Big Data) та Інтернету речей (IoT). Темпи правотворчої діяльності в інформаційний сфері також значно відстають від вимог сьогодення, породжуючи системні правові прогалини та певну регуляторну невизначеність. Це вимагає відповідного системного аналізу та розробки нових, адаптивних підходів до питань правового регулювання національної інформаційної сфери. Задля цього необхідно: 1) визначити та систематизувати ключові проблеми, що стоять перед сучасним інформаційним правом; 2) проаналізувати їх наслідки для суспільства та держави; 3) запропонувати шляхи їх вирішення.

Проведений аналіз виявив ключові проблеми, які впливають на ефективність правового регулювання. Насамперед, це проблема «динамічного характеру» об'єкта регулювання. По-друге, проблеми, які виникають внаслідок «транскордонності інформаційних потоків» (інформація, послуги та капітал вільно перетинають державні кордони, що робить застосування національних норм практично неможливим без належної міжнародної співпраці). По-третє, група проблем, які виникають у традиційних юрисдикціях (дії, вчинені в одній країні, можуть мати наслідки в десятках інших, що створює юрисдикційні конфлікти). По-четверте, проблеми, які виникають внаслідок конфлікту фундаментальних цінностей. Сучасна цифрова епоха ще більш загострює класичні «ціннісні дилеми», змушуючи шукати новий баланс між: 1) свободою слова та необхідністю протидіяти поширенню деструктивного контенту (дезінформації, мови ворожнечі); 2) правом на приватність та інтересами національної безпеки, які часто вимагають доступу до персональних даних; 3) відкритістю інформації та потребою захисту комерційної таємниці й інтелектуальної власності. По-п’яте, проблеми «термінологічного апарату», які виникають внаслідок відсутності універсальних правових дефініцій (наприклад, «віртуальний актив», «нейромережа», «цифровий суверенітет»).

Проведений аналіз дозволяє виявити найбільш вагому проблему, а саме, динамічність об'єкта регулювання, оскільки вона є першопричиною більшості правових прогалин та ризиків в інформаційній сфері, що, у свою чергу, створює загрози для прав громадян та стабільності правопорядку. Встановлені конкретні прояви цієї проблеми на прикладі технологій (AI – Big Data – IoT). З'ясовано основні правові прогалини, які зумовлені поширенням нових технологій.

Проведений аналіз доводить, що вказані групи проблем, водночас, породжують значні системні ризики та негативні наслідки для стану правопорядку. Насамперед, це ризики, пов'язані зі станом правової визначеності: суб'єкти права (як приватні, так і публічні) не завжди можуть чітко прогнозувати правові наслідки своїх дій в інформаційній

сфері (особливо в нових умовах цифрової трансформації), що гальмує розвиток суспільства. Ще одним негативним наслідком є недостатній рівень впровадження інновацій (феномен «інноваційної паузи»). Наступний ризик пов'язаний із зниженням рівня довіри до держави, оскільки відсутність ефективних механізмів захисту прав громадян у інформаційній сфері (захист від шахрайства, кібербулінгу, неправомірного використання персональних даних) призводить до зростання соціальної напруги та втрати довіри до державних інституцій. Нарешті, значні правові прогалини можуть призводити до виникнення навіть «правових пустель». Тобто, певні сегменти інформаційних відносин (обіг віртуальних активів чи діяльність децентралізованих автономних організацій) залишаються поза правовим полем.

Таким чином, усвідомлення цих ризиків та їх наслідків вимагає від законодавця відмови від реактивного підходу та розробки нових, адаптивних стратегій правового регулювання, здатних відповідати на сучасні виклики глобальної цифрової трансформації. Проведені дослідження дозволили встановити, що на сьогодні існують різні підходи, які можуть сприяти реалізації адаптивних стратегій правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Наведемо коротку характеристику окремих стратегій.

По-перше, прийняття «гнучких» правових актів: передбачає розробку такого законодавства, яке встановлює загальні принципи та цілі, залишаючи деталі для підзаконних актів. Ключовим елементом такого підходу є технологічно-нейтральне регулювання, що фокусується на функціях та результатах (наприклад, «захист даних»), а не на конкретних технологіях, дозволяючи нормам залишатися актуальними попри технологічну еволюцію. По-друге, запровадження «регуляторних пісочниць» («sandboxes»): створення спеціальних правових режимів (безпечних юрисдикцій) для тестування інноваційних продуктів, послуг та бізнес-моделей. По-третє, розвиток «саморегулювання»: держава може стимулювати технологічні компанії до розробки кодексів поведінки та галузевих стандартів. По-четверте, використання інструментів «soft law»: на відміну від законів, такі інструменти, як директиви, рекомендації та стандарти, є більш гнучкими та можуть швидше адаптуватися до змін. Нарешті, необхідна зміна парадигми публічного управління. Необхідний перехід від моделі «держави-регулятора», яка лише встановлює заборони, до моделі держави, що створює сприятливі умови для інновацій.

Додатково необхідно постійно підвищувати кваліфікацію юристів: розвивати напрям «legal tech» (юридичні технології) та готувати юристів, що володіють міждисциплінарними знаннями на стику права, технологій та етики. У контексті інформаційного права, «legal tech»

відіграє критичну роль у вирішенні завдань. З'ясовано особливості її впровадження під час вирішення окремих завдань (підвищення прозорості та прогнозованості судової практики).

Вважаємо, що впровадження цих практичних стратегій неможливе без глибокого теоретичного переосмислення як самої науки права, так і функцій держави в умовах цифрової трансформації суспільних відносин. Водночас, в умовах динамічної глобальної цифровізації саме наука «інформаційне право» має очолювати пошук ефективних правових інструментів. З'ясовано, що на сьогодні наука інформаційного права здійснює інтенсивний гносеологічний пошук, спрямований на формування нових теоретичних моделей, здатних адекватно відображати і регулювати динаміку цифрових відносин. Наприклад, основними напрямами цього пошуку є формування правових інститутів (цифрової юриспруденції («digital law»), «право штучного інтелекту» («AI law») «право даних» («data law») та ін.).

Проведені дослідження підтверджують існування певного нормативно-правового забезпечення реалізації цих напрямів (наприклад [4–6]). Наголошуємо на необхідності активізації міждисциплінарних наукових досліджень на перетині інформаційного права, технологій та етики. На основі проведеного аналізу сформульовано низку рекомендацій, які стосуються розробки рамкового законодавства, активізації міжнародної співпраці, модернізації правової освіти, посилення інституційної спроможності.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011 (дата звернення: 08.02.2026).

2. Арістова І. В. Наука інформаційне право на новому етапі розвитку інформаційного суспільства. Правова інформатика. 2011. № 1. С. 3-11. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/11aivris.pdf.

3. Арістова І. В. Теоретико-правові засади інформаційних правовідносин. *Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології* : колективна монографія. Київ : КВУЦ, 2019. С. 36–62.

4. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних (Загальний регламент про захист даних) від 27.04.2016 № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_008-16 (дата звернення: 08.02.2026).

5. Рамкова конвенція Ради Європи про штучний інтелект та права людини, демократію і верховенство права від 17 травня 2024 року № 225 URL: https://rm.coe.int/1680afae3c (дата звернення: 08.02.2026).

6. Регламент (ЄС) Європейського Парламенту та Ради Європи, що встановлює гармонізовані правила щодо штучного інтелекту (Закон про штучний інтелект) від 13.06.2024 № 1689 URL: http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj (дата звернення 08.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-25

INTERNATIONAL TREATIES AS SOURCES OF MIGRATION LAW

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛА МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА

Bedrii M. M.
PhD in Law, Associate Professor, Attorney at Law, Associate Professor at the Department of History of State, Law and Political-Legal Doctrines
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Бедрій М. М.
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Проблема міграції населення належить до найскладніших викликів XXI ст., який має значні переваги, але й також містить великі загрози [1]. З метою приведення міграційних процесів у безпечний стан в системі права сучасних держав сформувалася комплексна галузь – міграційне право. Україна не становить винятку, тому її міграційне право активно розвивається в умовах триваючої героїчної боротьби Збройних Сил проти російських злочинних військ. Як і кожна галузь українського права, міграційне право має відповідну систему джерел (форм) права, в якій провідне місце належить нормативно-правовим актам.

Крім законів та інших нормативно-правових актів, значний вплив на правове регулювання міграційних відносин мають міжнародні договори та судова практика. Міжнародний договір становить різновид нормативно-правового договору, укладеного за взаємною згодою кількома правотворчими суб'єктами, якщо в ньому закріплено

юридичні норми. Крім міжнародних договорів, існують також внутрішньодержавні нормативно-правові договори. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міжнародні договори України» міжнародний договір України – це укладений у письмовій формі договір з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, чи міститься він в одному або декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [2].

Згідно зі ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [3]. Хоча Україна визнає примат (перевагу) міжнародного права над нормами внутрішньодержавного законодавства, Конституція України в ієрархії джерел міграційного права все ж таки стоїть вище міжнародних договорів. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону.

Як зазначалося вище, міжнародний договір може мати різні назви: договір, угода, пакт, протокол, конвенція, декларація тощо [4, с. 82]. Так, видатним документом у тому числі для міграційного права є Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. Нею, зокрема, закріплено такі можливості, важливі для міграційних відносин: право на громадянство (ст. 15); право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави; покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну (ст. 13); шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14); тощо [5].

Особливе значення серед міжнародних договорів мають конвенції, адже вони обов’язкові до виконання їхніми підписантами. Міграційні правовідносини в Україні регулюють такі конвенції: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенція про статус біженців 1951 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 р., Європейська конвенція про правовий статус трудових мігрантів 1977 р., Конвенція Ради Європи про заходи протидії торгівлі людьми 2005 р. та ін.

Цікавим різновидом міжнародного документу є також *директива*, значення якої може істотно зрости в разі вступу України до складу Європейського Союзу. Директиви видаються міжнародними організаціями та є обов’язковими для держав, які є членами відповідних організацій. Директива зобов’язує державу-члена протягом певного строку внести відповідні зміни у національне законодавство або іншим

чином імплементувати (ввести) її у свою правову систему. У разі невиконання імплементації у встановлений термін директива вступає в дію на території держави автоматично [6, с. 103].

Характерною особливістю міграційного права в контексті міжнародних договорів є те, що для нього більшу вагомість у порівнянні з іншими галузями українського права мають двосторонні угоди, укладені між Україною та іншими держави. Йдеться, зокрема, про угоди про екстрадицію, реадмісію, визнання громадянства, зарахування страхового стажу та ін. Такі угоди регулюють конкретну сферу міграційних правовідносин та базуються на засаді взаємності держав-підписантів. Протилежною стороною двосторонньої угоди, що містить міграційно-правові норми, може бути не тільки конкретна держава, але й група держав, які становлять міждержавне об'єднання. Наприклад, у 2007 р. було підписано Угоду між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб [7].

Таким чином, міжнародні нормативно-правові договори становлять важливе джерело міграційного права. Ті договори, згоду на обов'язковість яких було надано Верховною Радою, становлять частину міграційного законодавства України. Провідне місце серед них посідають документи ООН, які визначають права й обов'язки мігрантів. Договори регіонального рівня (насамперед Ради Європи) визначають конкретні юридичні механізми у міграційних правовідносинах. У разі вступу України до Європейського Союзу існує перспектива реагування її правового поля на його директиви, а відтак змін у національному міграційному законодавстві. Крім того, варто відзначити більшу у порівнянні з іншими галузями українського права роль у міграційному праві двосторонніх угод, укладених між Україною та іншими державами (про реадмісію, екстрадицію, визнання громадянства тощо).

Література:

1. Бедрій М. Міграція населення та виклики правового регулювання в Україні. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матер. XXVII звіт. наук.-практ. конф. (5–6 лютого 2021 р.): у 2-х ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С. 233–235.

2. Про міжнародні договори України : закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4267

4. Міжнародне право / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.

5. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

6. Загальне адміністративне право / за заг. ред. І. С. Гриценка Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.

7. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-26

THE ROLE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL NORMS IN ENSURING DISCIPLINARY RESPONSIBILITY AND INTEGRITY OF POLICE OFFICERS

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Boichuk M. M.
External Postgraduate Student at the Department of Administrative Law Scientific Institute of Public Law Kyiv, Ukraine

Бойчук М. М.
здобувач кафедри адміністративного права Науково-дослідний інститут публічного права м. Київ, Україна

Особливе значення адміністративно-правові норми мають у сфері дисциплінарної відповідальності поліцейських. Законодавством визначено вичерпний перелік дисциплінарних стягнень, процедуру проведення службового розслідування, строки притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також права поліцейського на захист під час розгляду дисциплінарної справи. Це забезпечує дотримання принципу справедливості, запобігає можливим зловживанням з боку керівництва та гарантує захист прав працівників поліції [1].

Поряд із внутрішніми кадровими процедурами адміністративно-правові норми регламентують взаємодію Національної поліції України з іншими органами державної влади у сфері кадрових питань, зокрема щодо отримання погоджень, направлення на навчання, участі в міжві-

домчих програмах і проєктах. Завдяки цьому забезпечується належна координація діяльності державних органів у процесі управління людськими ресурсами.

Важливим складником кадрової політики є адміністративно-правовий механізм захисту прав поліцейських. Працівники поліції наділені правом оскаржувати кадрові рішення як в адміністративному порядку шляхом звернення до вищих органів, так і в судовому порядку в межах адміністративного судочинства. Таким чином, адміністративне право не лише регулює відповідні процедури, а й забезпечує їх законність, підзвітність та контрольованість [2].

Отже, адміністративно-правові норми виступають системоутворюючим елементом правового забезпечення кадрового забезпечення у Національній поліції України. Вони формують цілісний правовий механізм, який поєднує інтереси держави щодо ефективного функціонування правоохоронної системи з правами та законними інтересами її працівників. Їх роль полягає не лише в нормативному регулюванні кадрових процесів, а й у забезпеченні принципів правової визначеності, прозорості, відповідальності та правового захисту в межах кадрової політики.

У контексті розвитку правової системи України та процесів реформування сектору безпеки й правоохоронної діяльності значення адміністративно-правових норм у сфері кадрового забезпечення Національної поліції України неухильно зростає. Вони виконують функцію не лише регуляторного інструменту, а й ефективного засобу впровадження європейських стандартів публічного управління, зокрема принципів верховенства права, недискримінації, відкритості та доброчесності [3, с. 70].

Одним із ключових напрямів, у межах яких адміністративно-правові норми мають особливе значення, є забезпечення доброчесності та прозорості службових правовідносин. Відповідні норми закріплюють антикорупційні вимоги до поліцейських, обов'язок подання декларацій, проходження перевірок на доброчесність, а також дотримання встановлених обмежень щодо сумісництва, запобігання конфлікту інтересів і регулювання поведінки в позаслужбовий час. Юридичну обов'язковість зазначених вимог забезпечують адміністративно-правові акти, які визначають порядок контролю за їх дотриманням та відповідальність за порушення встановлених правил [4, с. 100].

У практичному вимірі адміністративно-правові норми сприяють забезпеченню єдності й стабільності кадрової політики в Національній поліції України. Зокрема, відомчі нормативно-правові акти адміністративного характеру підлягають однаковому застосуванню на всій території держави, що означає, що правила прийняття на службу,

оцінювання службової діяльності, притягнення до дисциплінарної відповідальності чи звільнення є уніфікованими для всіх поліцейських незалежно від регіону або структурного підрозділу. Такий підхід сприяє формуванню високого рівня правової культури в органах поліції та мінімізує ризики суб'єктивізму під час ухвалення кадрових рішень.

Література:

1. Про дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text
3. Гринь О. О. Адміністративно-правові засади функціонування сектору безпеки та оборони України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2024. 219 с.
4. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов та ін.; вид. 2-ге, доп. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-27

THE ESSENCE AND DIRECTIONS OF THE EUROPEANIZATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT FOR THE FUNCTIONING OF THE NATURAL GAS MARKET IN UKRAINE

СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМКИ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В УКРАЇНІ

Dobrianska N. V.
Candidate of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of State-Legal and Humanitarian Sciences of Educational and Scientific Humanitarian Institute of V. I. Vernadsky Taurida National University Kyiv, Ukraine

Добрянська Н. В.
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-науковий гуманітарний інститут Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського м. Київ, Україна

Petrychenko O. P.
Postgraduate Student of the Department of State-Legal and Humanitarian Sciences of Educational and Scientific Humanitarian Institute of V. I. Vernadsky Taurida National University Kyiv, Ukraine

Петриченко О. П.
аспірант кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-науковий гуманітарний інститут Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського м. Київ, Україна

В умовах реформування вітчизняного адміністративного права на шляху європейської інтеграції України особливої значення набуває, з одного боку, виокремлення та концептуальне осмислення європейських стандартів адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, а з іншого – ґрунтовний аналіз проблем імплементації відповідних європейських стандартів у національну правову систему. Зазначене безпосередньо стосується дослідження процесів європеїзації та впровадження європейських стандартів до такого інституту особливого адміністративного права України як адміністративно-правове забезпечення функціонування ринку природного газу. Наукове опрацювання цієї проблематики набуває особливої актуальності й з огляду на те, що Європейський Союз історично формувався на основі енергетичної інтеграції (зокрема, через створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі), унаслідок

чого відповідні європейські стандарти у сфері енергетики характеризуються тривалим періодом становлення, еволюції та практичної апробації.

Звернемось до визначення сутності та ознак європеїзації адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні. Так, А. Стівенс (A. Stevens) наголошує, що європеїзація – це «розвиток або розширення повноважень на європейському рівні та вплив діяльності ЄС на держави-члени» [2, с. 26]. Влучні висновки формулює Т. Флокхарт (T. Flockhart), який розмежовує поняття «європеїзація» («Europeanization») та «ЄС-зація» («EU-ization») залежно від обмеженості впливу на держави-члени виключно ЄС та його права або ж також інших регіональних інтеграційних утворень (Ради Європи, ОБСЄ та ін.) [1, с. 788]. Вітчизняна дослідниця О.Р. Радишевська пропонує суголосний широкий підхід до розуміння «європеїзації адміністративного права», яку пов'язує із систематичним процесом впливу (його правових наслідків) положень європейського адміністративного права, що створюються міжнародними та інтеграційними утвореннями і їхніми державами-членами (ЄС, РЄ, ОБСЄ, ЄСПЛ, Судом ЄС, Венеціанською комісією РЄ, Програмою SIGMA), на розвиток адміністративного права України як галузі права і законодавства, юридичної науки та навчальної дисципліни шляхом упровадження європейських ідей і поглядів, правових уявлень, теорій і концепцій, ціннісних орієнтацій, стандартів і принципів, взірцевих моделей у правотворчу, правозастосовну, правозахисну, правотлумачну діяльність суб'єктів публічної адміністрації й адміністративних судів [3, с. 20].

З урахуванням загальнотеоретичних та правових досліджень сформулюємо власне бачення поняття «європеїзація адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні». Під ним пропонуємо розуміти *вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу під впливом права ЄС (первинного та вторинного) шляхом упровадження до цього правового інституту правових норм, принципів, цінностей, практик тощо, які сформувалися в межах органів та інституцій ЄС, його держав-членів, отримали загальноєвропейське визнання в якості стандарту та стали загальними для ЄС та його держав-членів.* Наведений підхід є вузьким тлумаченням поняття (обмеження європеїзації впливом лише первинного та вторинного права ЄС, включаючи практику Суду ЄС). У свою чергу, можливим є і широке його трактування шляхом охоплення впливу на правовий інститут й права інших європейських інтеграційних утворень

(як то права Ради Європи, у тому числі її договірного права, практики ЄСПЛ, м'якого права («soft» law) та ін.).

З-поміж ознак європеїзації адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу можна виділити такі: а) інтеграційна зумовленість – реалізація в умовах процесу набуття Україною повноправного членства в ЄС; б) міжнародно-правова природа – передбачає вплив права ЄС на національний адміністративно-правовий інститут шляхом впровадження відповідних європейських стандартів; в) динамічний та тривалий характер – європеїзація правового інституту не є одномоментним актом, а передбачає перманентний вплив та адаптивні перетворення національних адміністративно-правових норм, що регулюють відносини у сфері функціонування ринку природного газу; г) інституційно-наскрізний характер – вплив права ЄС здійснюється комплексно на всі складові правового інституту, включаючи адміністративно-правові норми, які регулюють правовий статус органів державного управління, що здійснюють регулюючий вплив (регулятори), форми та методи їх діяльності, правовий статус суб'єктів господарювання та споживачів, інших учасників адміністративно-правових відносин, організаційно-правові засади здійснення контрольно-наглядової діяльності у сфері функціонування ринку природного газу та ін.; ґ) врахування специфіки національної сфери та ін.

Основними правовими джерелами, які забезпечують європеїзацію адміністративно-правового регулювання функціонування ринку природного газу в Україні, є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 21.03.2014 р. та 27.06.2014 р., що ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. (зокрема, Глава 11 «Питання, пов'язані з торгівлею енергоносіями»), Директива 2009/73/ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС» від 13.07.2009 р., Директива 2004/67/ЄС «Про здійснення заходів для забезпечення безпеки постачання природного газу» від 26.04.2004 р., Регламент (ЄС) 715/2009 «Про умови доступу до мереж транспортування природного газу та яким скасовується Регламент (ЄС) 1775/2005» від 13.07.2009 р., Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 «Про доброчесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку» від 25.10.2011 р. та ін.

Європеїзація адміністративно-правового забезпечення функціонування ринку природного газу в Україні вирізняється як загальноадміністративним «треком» (впровадження європейських стандартів до адміністративно-правових норм, які мають загальне значення), так і спеціально-галузевим – імплементація спеціальних європейських

стандартів, що стосуються саме функціонування ринку природного газу. Європеїзація здійснюється за такими основними напрямками, зокрема, як-то: а) модернізація адміністративно-правових засад функціонування ринку природного газу шляхом впливу принципів ЄС (принцип внутрішнього ринку, свобода руху товарів та послуг, конкурентний правопорядок та регуляторний вплив, безпека постачання, захист прав споживачів та ін.); б) розбудова системи та трансформація правового статусу державних органів, які здійснюють управлінські завдання та функції на ринку природного газу, модернізація їх регуляторної, контрольно-наглядової та іншої діяльності; в) реформування організаційно-правового забезпечення публічної служби в державних органах, які реалізують завдання та функції на ринку природного газу; г) впровадження європейських стандартів до правового регулювання адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері функціонування ринку природного газу; ґ) вдосконалення прав, гарантій та інших складових правового статусу суб'єктів господарювання та інших передбачених законодавством осіб у сфері функціонування ринку природного газу; д) вдосконалення правових засад процедурної взаємодії між, з однієї сторони, державними (адміністративними) органами на ринку природного газу та, з іншої сторони, приватними особами при прийнятті рішень щодо оформлення ліцензій та виданні інших адміністративних актів шляхом впровадження європейських стандартів «доброго адміністрування» («good administration») та ін.

Література:

1. Flockhart T. Europeanization or EU-ization ? The Transfer of European Norms across Time and Space. *Journal of Common Market Studies*. 2010. Vol. 48. P. 787–810. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-5965.2010.02074.x

2. Stevens A. Europeanization and the Administration of the EU: Comparative Perspective. Queen's Papers on Europeanization. 2002. P. 26–43. URL: https://ideas.repec.org/p/erp/queens/p0026.html?utm

3. Радишевська О. Р. Європеїзація адміністративного права України: питання теорії та практики : автореф. дис. … д-ра юрид. Наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право». Київ, 2021. 37 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-28

INTEGRITY AS A LEGAL CATEGORY IN PUBLIC SERVICE: PROBLEMS OF NORMATIVE DEFINITION

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО ВИЗНАЧЕННЯ

Dobrianska N. V.
Candidate of Law, Professor, Associate Professor at the Department of State Law and Humanities Scientific Humanitarian Institute V. I. Vernadsky Taurida National University Kyiv, Ukraine

Добрянська Н. В.
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук Навчально-науковий гуманітарний інститут Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського м. Київ, Україна

У сучасних умовах трансформації системи публічної служби в Україні категорія доброчесності набуває ключового значення як один із базових принципів функціонування державного апарату. Після ухвалення антикорупційного законодавства, зокрема Закону України «Про запобігання корупції» [1], доброчесність стала не лише етичним орієнтиром, а й юридично значущим критерієм оцінювання діяльності публічних службовців. Водночас чинне законодавство не містить чіткого та уніфікованого визначення критеріїв такої вимоги як доброчесність, що породжує проблеми тлумачення цього поняття та практичного застосування. Нечіткість нормативних формулювань, відсутність прозорих критеріїв оцінювання та ризики суб'єктивізму в дисциплінарних і кадрових процедурах актуалізують необхідність доктринального осмислення доброчесності саме як юридичної категорії, а не лише морально-етичної характеристики.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про державну службу» принцип доброчесності визначається як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [2].

Аналіз нормативного визначення принципу доброчесності, закріпленого у ст. 4 Закону України «Про державну службу», дає підстави для виокремлення низки юридично значущих критеріїв, що розкривають зміст цієї категорії. Передусім ідеться про пріоритет публічного інтересу як визначальну спрямованість діяльності державного служ-

бовця. Така спрямованість передбачає, що рішення та дії службовця повинні бути об'єктивно орієнтовані на задоволення суспільних потреб, реалізацію завдань і функцій держави, а не на досягнення особистої вигоди. Відповідно, критерієм доброчесності виступає здатність особи діяти в інтересах держави та суспільства навіть за наявності альтернатив, що потенційно можуть відповідати її приватним інтересам.

Другим змістовним критерієм є недопущення превалювання приватного інтересу під час здійснення службових повноважень, що охоплює як відсутність реального чи потенційного конфлікту інтересів, так і активний обов'язок службовця вживати заходів для його запобігання та врегулювання. У цьому аспекті доброчесність проявляється не лише як пасивна відмова від неправомірної вигоди, а як усвідомлене самообмеження у використанні наданих повноважень у власних цілях.

Із наведеного визначення також логічно випливає критерій об'єктивності та неупередженості, що означає рівне ставлення до всіх суб'єктів правовідносин, прийняття рішень на підставі закону й фактичних обставин справи, без впливу особистих симпатій, антипатій чи інших позаправових чинників. У цьому контексті доброчесність функціонує як внутрішній регулятор дискреційних повноважень службовця.

Крім того, реалізація принципу доброчесності невіддільна від дотримання законності, оскільки захист публічного інтересу можливий виключно в межах і спосіб, передбачені законодавством. Таким чином, доброчесність виступає комплексною юридичною категорією, що поєднує матеріальний аспект (спрямованість на публічний інтерес) і поведінковий аспект (відмова від домінування приватного інтересу), а також передбачає активну позицію службовця щодо забезпечення неупередженості та законності у здійсненні публічно-владних повноважень.

У науковій літературі пропонується більш широкий підхід до розуміння цього поняття. Зокрема, на думку Д. М. Бєлова та М. В. Бєлової, доброчесність виступає не лише як нормативна вимога, але й як суспільний ідеал, що формує відповідну правову культуру та правосвідомість як серед представників влади, так і серед громадян. При цьому, як вважають вчені, у системі органів державної влади доброчесність є невід'ємним елементом правового статусу публічного службовця та важливою складовою процесу проходження державної служби [3, с. 217].

Можна погодитися з думкою про те, що доброчесність у системі публічної служби доцільно розглядати у подвійній площині – і як нормативно закріплений принцип і як соціально-ціннісний орієн-

тир, що формує відповідний тип правової культури та правосвідомості. З одного боку, вона функціонує як юридична вимога, що визначає межі реалізації владних повноважень, встановлює стандарти поведінки та слугує критерієм оцінювання діяльності публічного службовця; з іншого – виступає суспільним ідеалом належного служіння державі, який забезпечує довіру громадян до інститутів влади та легітимність управлінських рішень. У цьому контексті доброчесність набуває системоутворюючого значення для правового статусу публічного службовця, оскільки впливає не лише на обсяг його прав та обов'язків, а й на вимоги до професійної етики, процедури добору, оцінювання та притягнення до відповідальності. Тобто цей принцип постає не додатковою моральною характеристикою, а інтегрованим елементом проходження державної служби, що поєднує юридичний, етичний і соціальний виміри та забезпечує сталість публічно-службових відносин.

Деякі науковці, досліджуючи питання доброчесності в окремих галузях публічної служби, зокрема у судово-експертній діяльності, доходять висновку про те, що принцип доброчесності має важливе значення для забезпечення цілісності, надійності та довіри до судово-експертної роботи. Дотримуючись принципів чесності, об'єктивності, конфіденційності, точності та уникнення конфлікту інтересів, експерти під час проведення різних експертиз відіграють вирішальну роль у системі правосуддя [4, с. 254].

Інші вчені до критеріїв доброчесності публічних службовців відносять: дотримання норм профільних законів України, антикорупційного законодавства, етичних кодексів/правил; відповідність рівня життя наявному майну та одержаним легальним доходам [5, с. 140].

Водночас запропоновані критерії доброчесності публічних службовців відображають як формально-правовий, так і матеріальний аспекти цієї категорії. Перший із них передбачає поведінкову відповідність установленим нормативним стандартам, тоді як другий орієнтований на оцінювання фактичної добропорядності особи через співвідношення її майнового стану з легальними джерелами доходу. У сукупності такі критерії дозволяють конкретизувати зміст принципу доброчесності та трансформувати його з декларативної норми у вимірюваний інструмент правової оцінки діяльності публічного службовця, що має особливе значення в умовах підвищених вимог до прозорості та підзвітності публічної влади.

Узагальнюючи проведений аналіз нормативного визначення принципу доброчесності, наукових підходів до його розуміння та галузевої специфіки реалізації в окремих сферах публічної служби, можна дійти висновку, що доброчесність є комплексною юридичною категорією,

яка поєднує ціннісний, поведінковий і правовий виміри. Її зміст конкретизується через систему взаємопов'язаних критеріїв, що дозволяють трансформувати абстрактний принцип у практично застосовуваний стандарт оцінювання діяльності публічного службовця.

До узагальнених критеріїв доброчесності публічних службовців доцільно віднести: пріоритет публічного інтересу в службовій діяльності; недопущення превалювання приватного інтересу; своєчасне запобігання та врегулювання реального і потенційного конфлікту інтересів; об'єктивність та неупередженість під час прийняття рішень; дотримання принципу законності та меж наданих повноважень; усвідомлене самообмеження у використанні службового становища; додержання норм профільного законодавства, антикорупційних приписів та етичних кодексів; забезпечення чесності, професійної точності, конфіденційності та відповідальності за результати службової діяльності; а також відповідність рівня життя, майнового стану та способу життя задекларованим і легально отриманим доходам.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

3. Бєлов Д. М., Бєлова М. В. Доброчесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2024. Вип. 86. Ч. 5. С. 213–217. DOI https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.32.

4. Топчій В. В. Визначення та нормативне закріплення якості доброчесності в діяльності експертного забезпечення правосуддя. *Ірпінський юридичний часопис* : науковий журнал. 2025. Вип. 1(18). С. 249–257. DOI 10.33244/2617-4154.1(18).2025.249-257.

5. Рядінська В. О., Гаврилюк Л. В. Правові проблеми визначення критеріїв доброчесності публічних службовців. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Юридичні науки.* 2023. Т. 34(73). № 4. С. 134–142. DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.4/20.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-29

ANALYSIS OF LATEST APPROACHES TO DETERMINING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF HUMAN RESOURCES ACTIVITIES IN THE NATIONAL POLICE

АНАЛІЗ НОВІТНІХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ КАДРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ

Zhumatiy I. A.
Postgraduate Student
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine

Жуматій І. А.
аспірант
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

Категорія «правовий статус Національної поліції» загалом є достатньо суб'єктивною з позиції розкриття її змісту, однак спільним для більшості наукових думок є те, що означена категорія репрезентує сукупність право визначальних елементів, що надають уявлення про функціональність цього суб'єкта та базові організаційні складові її забезпечення. Тому правовий статус Національної поліції України як провідного суб'єкта реалізації оперативно-розшукової функції репрезентується через встановлений нормативний базис, який надає можливість для реалізації нею цієї функції; В цілому інститут адміністративно-правового статусу, як провідний у системі адміністративного права, забезпечує науково-доктринальне розуміння основного функціонального призначення Національної поліції у механізмі реалізації правоохоронної функції держави загалом. Вивчення його особливостей зосереджується на аналізі загальних особливостей, що репрезентуються категорією «правовий статус» та окремо – похідних, які деталізують їхні положення через призму галузевої прив'язки [1, с. 398–401].

За Законом України «Про Національну поліцію», Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допо-

моги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Неоднозначність законодавства про Національну поліцію обумовлює наявність у правовому статусі даного органу влади певних особливостей, частина з яких має чітко виражений позитивний і прогресивний характер, а деякі, навпаки, викликають ряд суттєвих запитань. Основними позитивними особливостями правового статусу поліції О. Падалка названо наступне: по-перше, Національна поліція стала центральним органом виконавчої влади, що зменшує її залежність від Міністерства внутрішніх справ України та, відповідно, підвищує самостійність у питанні реалізації свого функціонального призначення; по-друге, діяльність поліції має соціально орієнтований та сервісний характер, тобто пов'язана з наданням послуг населенню; по-третє, чітко визначено перелік повноважень Національної поліції; по-четверте, чітко визначено на законодавчому рівні коло поліцейських заходів, у тому числі перелік та підстави використання поліцією спеціальних засобів; по-п'яте, суттєво вдосконалено процедуру формування кадрового потенціалу органів поліції, яка характеризується високим рівнем прозорості; по- шосте, більш ґрунтовно визначено організаційно-правові підвалини взаємодії поліції з громадськістю. Серед негативних аспектів правового закріплення статусу поліції названо: по-перше, невизначеність основних функцій поліції, а також повноважень її структурно-функціональних ланок; по-друге, відсутність чітко прописаного механізму дисциплінарної відповідальності працівників поліції; по-третє, відсутність конкурсної процедури для заміщення керівних посад в органах поліції у зв'язку із просуванням по службі тощо [3, с. 9–10].

Прогресивною тенденцією сьогодення є встановлення адміністративно-правового статусу відносно Національної поліції, що надає можливість зміцнити у державі законність на основі підвищення правової культури органу поліції в цілому та його окремих працівників, удосконалити підходи до організації правозахисної діяльності, зміцнити дисципліну, посилити відповідальність і підзвітність поліції перед громадою [4, с. 32–38].

Як вважає М. Горбач, за змістом адміністративно-правовий статус суб'єктів права – це взаємопов'язаний комплекс юридично закріплених адміністративних завдань (функцій), адміністративних прав та обов'язків, установлених на основі адміністративно-правових норм позитивного (які реалізуються владними суб'єктами адміністративного права) і негативного характеру (які накладаються на суб'єктів адміністративного права), що мають загальний, універсальний характер для всіх однорідних учасників адміністративно-правових відносин [5, с. 7].

Адміністративно-правовий статус Національної поліції України як провідного суб'єкта реалізації оперативно-розшукової функції, як вважає В. Огурченко, репрезентується через коло повноважень її оперативних підрозділів, систему їхніх взаємозв'язків під час реалізації оперативно-розшукових заходів та кінцевий результат їхнього здійснення з позиції соціального та процесуального значення [1, с. 398–401]. О. Падалка визначає, що правовий статус Національної поліції є складною системою, внутрішня форма організації якої визначається низкою юридично значущих ознак і властивостей, кожна з яких характеризує певний аспект даного органу влади, і які у своїй єдності визначають його юридичне становище в суспільстві і державі як суб'єкта відповідних правовідносин [3, с. 9–10]. Танько А. В. вважає, що адміністративно-правовий статус Національної поліції України містить сукупність складників: – цільовий – визначається місією поліції щодо сприяння реалізації державної політики у сфері протидії злочинності та забезпечення громадського порядку, забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства й держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки, а також надання в межах, визначених законом, послуг особам. Пріоритетністю в роботі цього органу держави є служіння потребам окремих громадян і суспільству в цілому, в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямування на задоволення їхніх потреб, відповідно до чинного законодавства України; – організаційний, що віддзеркалює структуру Національної поліції, яка складається з таких підрозділів: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення, що мають задовольнити потреби усіх верств населення та структур суспільства у правовому захисті й підтриманні безпеки. Крім того, така організаційна структура складається з центрального органу управління поліцією, до складу якого входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують виконання покладених на поліцію завдань у напрямі захисту прав людини на місцях. – компетенційний – пов'язаний із окресленням завдань, функцій, прав та обов'язків, а також ступенем відповідальності правоохоронного органу й окремих його підрозділів і працівників, що визначають орієнтованість їх діяльності на захист індивіда та гарантованість законності протидії державі з боку людини з метою захисту власних прав і свобод [4, с. 32–38].

Таким чином, адміністративно-правовий статус суб'єктів кадрової роботи в органах Національної поліції це визначене нормами публічного права юридичне становище уповноважених органів і посадових осіб, а також спеціалізованих комісій і підрозділів, яке вира-

жається у закріпленій за ними компетенції щодо організації та здійснення кадрових процедур у поліції, включно з добором і прийняттям на службу, професійною підготовкою, розстановкою і просуванням, оцінюванням та атестуванням, застосуванням заохочень і дисциплінарних заходів, формуванням кадрових рішень та контролем їх виконання, при цьому зміст такого статусу охоплює сукупність завдань, повноважень, прав і обов'язків, меж відповідальності та процедурних гарантій, за допомогою яких забезпечується комплектування поліції професійним персоналом і підтримання службової дисципліни як передумови реалізації правоохоронної функції держави.

Література:

1. Огурченко В. Г. Адміністративно-правовий статус національної поліції україни як провідного суб'єкта реалізації оперативно-розшукової функції: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий журнал.* № 11. 2023. С. 398–401.

2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

3. Падалка О. А. Адміністративно-правовий статус Національної поліції України : автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.07. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2016. 23 с.

4. Танько А. В. Адміністративно-правовий статус органів Національної поліції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Право і безпека*. 2020. № 1 (76). С. 32–38. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.1.04

5. Горбач М. І. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративного права: теорія і практика : автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.07. Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2017. 21 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-30

GENERAL OVERVIEW OF INTERNATIONAL LEGAL ACTS ON COMBATING CORRUPTION IN THE FIELD OF PUBLIC LAW

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ ЩОДО БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Zal D. O.
Postgraduate Student
at the Department
of Administrative Law and
Administrative Activity
Yaroslav Mudryi National Law
University
Kharkiv, Ukraine

Зал Д. О.
аспірант кафедри
адміністративного права
та адміністративної діяльності
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Корупція у сфері публічного права є однією з ключових загроз ефективності державного управління, функціонуванню адміністративних процедур та фінансовій стабільності держави. Вона підриває принцип верховенства права, порушує баланс публічних і приватних інтересів та негативно впливає на довіру громадян до органів влади. Саме тому боротьба з корупцією набула системного міжнародно-правового характеру.

У відповідь на глобальний характер цієї проблеми міжнародне співтовариство сформувало комплекс універсальних та регіональних правових стандартів, спрямованих на уніфікацію підходів до запобігання корупції, встановлення мінімальних вимог до криміналізації відповідних діянь, а також запровадження механізмів міжнародного контролю та співробітництва. Така нормативна інтеграція зумовлена необхідністю забезпечення узгодженості адміністративно-правових і фінансово-правових інструментів протидії корупції на національному рівні.

Фундаментальним універсальним актом у цій сфері є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року, яка закріплює комплексний підхід до запобігання корупції, криміналізації відповідних діянь, міжнародного співробітництва та повернення активів. Документ передбачає впровадження антикорупційної політики, механізмів фінансового контролю, декларування доходів, запобігання конфлікту інтересів, а також створення незалежних органів із протидії корупції [1].

На регіональному рівні важливе значення має Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 року, яка деталізує склади злочинів у сфері хабарництва, зловживання впливом та інших корупційних правопорушень. Її положення спрямовані на гармонізацію кримінального законодавства держав та забезпечення міжнародної правової допомоги. Контроль за виконанням стандартів здійснюється в межах діяльності GRECO, що підвищує рівень відповідальності держав-учасниць [2].

У межах Європейського Союзу боротьба з корупцією тісно пов'язана із захистом фінансових інтересів Союзу. Директива (ЄС) 2017/1371 встановлює кримінально-правові стандарти протидії шахрайству та іншим правопорушенням, що завдають шкоди бюджету ЄС. Її імплементація сприяє уніфікації підходів у сфері фінансового контролю, бюджетної дисципліни та адміністративної відповідальності [3].

Аналіз міжнародних нормативних актів дозволяє виокремити основні принципи антикорупційного регулювання у сфері публічного права: прозорість діяльності органів влади, підзвітність посадових осіб, невідворотність відповідальності, незалежність антикорупційних інституцій та міжнародний моніторинг виконання зобов'язань. Водночас реальна ефективність міжнародних стандартів залежить від їх належної імплементації у національне адміністративне та фінансове законодавство, а також від практичного застосування процедур публічного контролю.

Отже, міжнародно-правова система боротьби з корупцією у сфері публічного права сформувала комплексну модель превентивних та репресивних механізмів, що поєднують інституційні, адміністративні та кримінально-правові інструменти. Подальший розвиток цього напряму пов'язаний із посиленням міжнародної кооперації, цифровізацією адміністративних процедур та забезпеченням реальної незалежності антикорупційних органів.

Література:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003. *Відомості Верховної Ради України.* Офіційне видання від 07.12.2007 – 2007 р., № 49. стор. 2048.

2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. *Відомості Верховної Ради України.* Офіційне видання від 30.11.2007 – 2007 р., № 47, 47–48, стор. 2028.

3. Директива (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2017 року про боротьбу з шахрайством, спрямованим проти

фінансових інтересів Союзу, кримінально [...] Європарламент, Рада ЄС; Директива, Міжнародний документ від 05.07.2017 № 2017/1371. *Офіційний вісник Європейського Союзу* від 28.07.2017 – 2017 р., L 198, стор. 29.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-31

ADVANTAGES AND RISKS OF THE APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN THE ANALYSIS AND VERIFICATION OF ELECTRONIC DECLARATIONS OF PUBLIC OFFICIALS IN UKRAINE

ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ПЕРЕВІРКИ ЕЛЕКТРОННИХ ДЕКЛАРАЦІЙ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Karasiuk M. V.
Doctor of philosophy (PhD) in the field of study «Business, administration and law», Assistant at the Department of Administrative and Financial Law Ivan Franko National University Lviv, Ukraine

Карасюк М. В.
доктор філософії з галузі знань «Бізнес, адміністрування та право», асистент кафедри адміністративного та фінансового права Львівський національний університет імені Івана Франка м. Львів, Україна

На сьогодні, електронне декларування в Україні є одним із найбільш перспективних напрямів попередження та протидії корупції серед осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Воно не лише підсилює прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а й допомагає запобігати та врегульовувати конфлікти інтересів, формуючи високі стандарти доброчесності публічних службовців.

Крім того, система електронного декларування дозволяє ефективно контролювати зміни в майновому стані посадових осіб, що зменшує ризики вчинення корупційних правопорушень і, водночас, захищає доброчесних декларантів від безпідставних звинувачень у незаконному збагаченні чи інших протиправних діях, а також забезпечує впевненість

суспільства в тому, що уповноважені особи здійснюють свої повноваження чесно, відкрито та відповідно до вимог законодавства.

Сучасні антикорупційні реформи в Україні спрямовані не лише на формальне зобов'язання посадових осіб подавати декларації про свої доходи та витрати, а й на створення ефективної системи їх публічного контролю. Вона передбачає відкритий доступ до поданих декларацій, перевірку їх достовірності Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) і притягнення до відповідальності осіб, які не подали декларацію або навмисно внесли неправдиві відомості.

В умовах цифрової трансформації суспільства, за допомогою сучасних методів, можна здійснювати ефективну верифікацію та аналіз даних, що дозволяє використовувати їх як надійне джерело для виявлення інформації про корупційні дії.

В контексті електронного декларування, штучний інтелект (ШІ) має потенціал стати потужним інструментом для аналізу та перевірки електронних декларацій. Відомо, що Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) планує застосовувати технології штучного інтелекту, який аналізуватиме декларації ще глибше, ніж це здійснює система логічного та арифметичного контролю, яка на сьогодні існує. Спочатку машина виконає оцінку ризиків. Йдеться про порівняння даних декларації з іншими реєстрами, перевірку за певними «формулами», зокрема, для виявлення ознак незаконного збагачення та наявності необґрунтованих активів. Ті декларації, які матимуть найнижчий показник, перевірятимуться за допомогою штучного інтелекту. Однак декларації, які отримають найвищий рейтинг ризику, перевірятимуть представники НАЗК [1].

Проте, попри очевидні переваги для боротьби з корупцією, застосування технологій ШІ супроводжується і певними ризиками, які вимагають комплексного підходу до їх виявлення, аналізу та регулювання на законодавчому рівні. Оскільки, будь-яка технологія може бути використана як на користь, так і на шкоду.

До прикладу, штучний інтелект може використовуватися в шахрайських схемах, або породжувати дискримінацію (гендерну чи расову).

Крім того, неконтрольоване застосування ШІ може призводити до порушення конфіденційності даних. Тому, розвиток правової бази для його застосування має не лише передувати, а й супроводжувати

[1] Національне агентство з питань запобігання корупції перевірятиме декларації високопосадовців за допомогою штучного інтелекту. URL: https://babel.ua/en/news/102099-national-agency-on-corruption-prevention-will-check-the-declarations-of-high-ranking-officials-with-the-help-of-artificial-intelligence

цей процес. В іншому випадку, це може призвести до юридичних та етичних суперечностей у використанні таких даних.

Також необхідно враховувати, що для забезпечення безпеки даних, системи ШІ, які обробляють персональну інформацію, повинні мати високий рівень захисту від несанкціонованого доступу, а також гарантувати прозорість алгоритмів і можливість контролю за використанням даних.

Складність алгоритмів штучного інтелекту не дозволяє точно сказати, як саме виконується обчислення, призводячи до певного результату, що неодмінно зумовлює непрозорість процесу, ускладнення інтерпретації причин прийняття рішень ШІ та, внаслідок цього, зменшення довіри до програм, які використовують ШІ. Наприклад, у Китаї, незважаючи на високу ефективність роботи експериментальної системи «Zero Trust», яка ґрунтується на ШІ, аналізує дані з більш ніж 150 баз органів влади, складає складні багаторівневі карти соціальних зв'язків посадових осіб та дозволяє виявляти ознаки корупційних порушень (таких як збільшення банківських заощаджень, купівля нового автомобіля чи участь у тендері на отримання державного контракту від імені чиновника, членів його сім'ї чи друзів), неможливість пояснити використовуваний системою алгоритм, який допоміг зробити висновок про наявність неправомірної діяльності, знижує довіру до цього інструменту, і, як наслідок, багато органів місцевого самоврядування відмовляються від використання «Zero Trust». Головний принцип моделі «Zero Trust» можна сформулювати так: «мінімум довіри до всіх, але максимум перевірок» [2].

Для мінімізації хоча б деяких із зазначених ризиків пропонується керуватися такими принципами при впровадженні технології ШІ:

1. Забезпечувати контроль за роботою систем, що використовують ШІ, на етапі їхнього проектування та розробки для усунення системної та випадкової упередженості/дискримінації при прийнятті рішень, а також для зменшення корупційних ризиків при використанні різних технологій ШІ.

2. Інвестувати у створення якісних баз даних, на яких подальше навчання ШІ.

3. Підвищувати прозорість та підзвітність роботи систем, які використовують ШІ, з метою забезпечення довіри суспільства до таких систем [3].

[2] Модель Zero Trust: принципи та переваги. Новини techexpert від 21.09.2021 р. URL: https://techexpert.ua/zero-trust-model/

[3] New Technologies for Sustainable Development: Perspectives on Integrity, Trust and Anti-Corruption 12.10.2021. URL: https://www.undp.org/publications/new-technologies-sustainable-development-perspectives-integrity-trust-and-anti-corruption

З огляду на амбітні плани Міністерства цифрофої трансоформації України, які передбачають виведення України до трійки лідерів з впровадження ШІ до 2030 рокоу, можна очікувати значний поступ у розвитку цієї сфери, зокрема застосовувати ШІ для аналізу та перевірки електронних декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування з метою виявлення інформації про корупційні дії.

На сьогодні, Україна демонструє прогрес у галузі цифрових інновацій. У вересні 2025 року наша держава перемогла в конкурсі Best Cases Awards 2025 у Копенгагені (Данія), створивши перший у світі приклад використання ШІ на національному рівні для надання держпослуг – Дія.AI (перший в Україні національний AI-асистент).

Тому, в сучасному інформаційному суспільстві Україна вкотре підтверджує, що цифрові рішення можуть бути не лише інноваційними, а й етичними, прозорими та орієнтованими на людей.

Література:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції перевірятиме декларації високопосадовців за допомогою штучного інтелекту. URL: https://babel.ua/en/news/102099-national-agency-on-corruption-prevention-will-check-the-declarations-of-high-ranking-officials-with-the-help-of-artificial-intelligence

2. Модель Zero Trust: принципи та переваги. Новини techexpert від 21.09.2021 р. URL: https://techexpert.ua/zero-trust-model/

3. New Technologies for Sustainable Development: Perspectives on Integrity, Trust and Anti-Corruption 12.10.2021. URL: https://www.undp.org/publications/new-technologies-sustainable-development-perspectives-integrity-trust-and-anti-corruption

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-32

PROMISING AREAS FOR IMPROVING LEGAL MEANS OF EXTRAJUDICIAL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION ENTITIES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПОЗАСУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Nadieiko M. M.
PhD in law
Ukraine

Надєйко М. М.
кандидат економічних наук
Україна

Удосконалення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні є важливим напрямом розвитку сучасної системи адміністративного права та публічного управління. Такий контроль виступає складовим елементом механізму забезпечення законності у діяльності органів виконавчої влади та інших суб'єктів владних повноважень, а також засобом гарантування дотримання прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. В умовах трансформації системи державного управління, інтеграції України до європейського правового простору та необхідності формування сприятливого інвестиційного клімату особливої актуальності набуває формування ефективної системи позасудового контролю, здатної оперативно реагувати на порушення у сфері підприємницької діяльності та запобігати надмірному адміністративному втручанню у господарські процеси.

Позасудовий контроль у сфері підприємницької діяльності слід розглядати як комплекс організаційно-правових механізмів, спрямованих на перевірку законності, обґрунтованості та ефективності рішень, дій або бездіяльності органів публічної адміністрації без застосування судових процедур. Його сутність полягає у можливості вирішення конфліктів між суб'єктами господарювання та органами державної влади шляхом використання адміністративних, регуляторних, фінансово-контрольних та інституційних механізмів, що дозволяє значно зменшити навантаження на судову систему та забезпечити більш швидке відновлення порушених прав підприємців. Разом з тим, сучасний стан розвитку вказаних механізмів в Україні характе-

ризується наявністю низки структурних та нормативних проблем, серед яких слід виділити фрагментарність законодавчого регулювання, недостатню координацію між органами контролю, обмеженість повноважень окремих інституцій, а також недостатній рівень інституційної незалежності органів, що здійснюють контрольні функції.

Одним із ключових напрямів удосконалення позасудового контролю є модернізація законодавчої основи державного нагляду та контролю у сфері господарської діяльності. Особливого значення у цьому контексті набуває вдосконалення положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [1]. Зокрема, доцільним є уточнення та розширення принципів здійснення контрольної діяльності. До традиційних принципів законності, об'єктивності та неупередженості доцільно додати принцип пропорційності адміністративного втручання, принцип ризик-орієнтованості контрольних заходів, принцип відкритості інформації про контрольні процедури та принцип превентивності державного контролю. Запровадження таких принципів дозволить переорієнтувати систему державного контролю з каральної моделі на модель партнерської взаємодії між державою та бізнесом.

Важливим напрямом законодавчого вдосконалення є також деталізація процедур адміністративного оскарження рішень органів державного контролю. Наразі механізми адміністративного оскарження нерідко характеризуються складністю процедур, тривалістю строків розгляду скарг та недостатньою прозорістю прийняття рішень. З метою підвищення ефективності цього інституту доцільним є внесення змін до законодавства, зокрема, Закону України «Про адміністративну процедуру» [2], спрямованих на встановлення скорочених процесуальних строків розгляду скарг (не більше 10 днів, за виключенням якщо справа складна і її неможливо вирішити у цей строк), обов'язковість публічного оприлюднення результатів їх розгляду (у вигляді узагальненої деперсоніфікованої практики), а також створення єдиної електронної системи адміністративного оскарження з автоматизованим моніторингом строків розгляду скарг. Крім того, необхідним є створення єдиного державного електронного реєстру контрольних заходів, який забезпечував би відкритий доступ до інформації про проведення перевірок, їх результати та прийняті рішення.

Особливе місце у системі позасудового контролю посідає інститут бізнес-омбудсмена, який виконує функцію незалежного посередника між бізнесом і державою. Основною метою діяльності цього інституту є розгляд скарг підприємців на неправомірні дії або бездіяльність органів публічної адміністрації, сприяння врегулюванню конфліктів у досудовому порядку та формування рекомендацій щодо вдосконалення

державної політики у сфері підприємництва. Разом з тим, сучасний статус цієї інституції в Україні характеризується відсутністю належного законодавчого закріплення, що обмежує її можливості впливу на діяльність органів державної влади. Наразі постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена» № 691 від 26 листопада 2014 року затверджено Положення про Раду бізнес-омбудсмена, яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України [3]. Таким чином, інститут бізнес-омбудсмена має статус консультативно-дорадчого органу при уряді, а не незалежного органу, створеного законом.

З огляду на це доцільним є прийняття спеціального закону, який би визначив правовий статус установи бізнес-омбудсмена, порядок її формування, гарантії незалежності, механізми фінансування та інструменти реалізації її повноважень. У такому законі доцільно передбачити обов'язковість розгляду органами державної влади рекомендацій бізнес-омбудсмена, а також встановити процедури реагування на випадки систематичних порушень прав суб'єктів господарювання. Важливим елементом посилення ефективності діяльності цієї інституції може стати надання їй права ініціювати проведення службових перевірок щодо посадових осіб органів публічної адміністрації, звертатися до органів дисциплінарної відповідальності та подавати пропозиції щодо скасування або перегляду регуляторних актів, які створюють необґрунтовані адміністративні бар'єри для підприємницької діяльності.

Не менш важливим напрямом удосконалення позасудового контролю є підвищення ефективності діяльності Державної регуляторної служби України. Цей орган відіграє ключову роль у забезпеченні реалізації державної регуляторної політики та контролю за дотриманням принципів доцільності, ефективності та збалансованості регуляторних рішень. В умовах сучасного розвитку економіки доцільним є розширення повноважень цього органу у сфері аналізу регуляторного впливу. Зокрема, до Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [4] доцільно внести зміни, які передбачатимуть запровадження механізму попереднього контролю регуляторних актів засобами технології штучного інтелекту, що передбачає їх перевірку (автоматизовану експертизу) на відповідність принципам державної регуляторної політики ще до моменту їх прийняття (аналіз штучним інтелектом можливих результатів регуляторного впливу, економічних та інших наслідків). Такий механізм дозволить запобігати появі нормативних актів, які створюють надмірні адміністративні бар'єри для підприємницької діяльності. Крім того, доцільним є розширення повноважень суб'єктів

владних повноважень Державної регуляторної служби України щодо призупинення дії регуляторних актів, які були прийняті з порушенням процедур регуляторної політики або суперечать принципам економічної доцільності.

Суттєве значення для підвищення ефективності позасудового контролю має також реформування системи державного фінансового контролю, зокрема діяльності Державної аудиторської служби України. У сучасних умовах особливої актуальності набуває переорієнтація діяльності цього органу з традиційної моделі постфактум контролю на систему превентивного аудиту, спрямованого на запобігання фінансовим порушенням. З цією метою до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5] доцільно внести зміни, які передбачали б розширення інструментів аудиту ефективності використання державних ресурсів, а також посилення аналітичної функції органів державного фінансового контролю (включаючи використання технології штучного інтелекту для здійснення контролю використання державних ресурсів).

Особливого значення у цьому контексті набуває розвиток цифрових інструментів фінансового контролю, що дозволяють здійснювати моніторинг використання бюджетних коштів у режимі реального часу (включаючи використання технології штучного інтелекту для здійснення щоденного контролю використання державних ресурсів). Запровадження таких інструментів сприятиме підвищенню прозорості фінансових операцій та зменшенню ризиків корупційних зловживань у сфері державного управління.

Удосконалення системи позасудового контролю також передбачає посилення координації між різними органами, що здійснюють контрольні функції у сфері підприємницької діяльності. В Україні контрольні повноваження розподілені між значною кількістю органів державної влади, що інколи призводить до дублювання функцій та надмірного адміністративного тиску на бізнес. У зв'язку з цим доцільним є створення єдиної інформаційної системи координації контрольної діяльності, яка забезпечувала б обмін інформацією між різними органами державного контролю та дозволяла б оптимізувати планування контрольних заходів.

Значний потенціал для вдосконалення національної системи позасудового контролю містить також використання позитивного зарубіжного досвіду. Так, на увагу заслуговує принцип пріоритетності інтересів малого та середнього бізнесу при формуванні державної регуляторної політики в зарубіжних країнах. Реалізація цього принципу передбачає обов'язкову оцінку впливу регуляторних рішень на під-

приємницьке середовище, а також проведення широких консультацій з представниками бізнес-спільноти перед прийняттям нормативних актів.

Таким чином, удосконалення позасудового контролю за діяльністю суб'єктів публічного адміністрування у сфері підприємницької діяльності в Україні повинно здійснюватися на основі комплексного підходу, що включає модернізацію законодавчої бази, інституційне зміцнення органів контролю, розвиток цифрових механізмів управління та запровадження ефективних форм взаємодії між державою і бізнесом. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню рівня законності у діяльності органів публічної адміністрації, зменшенню адміністративного тиску на підприємництво та формуванню стабільного і передбачуваного регуляторного середовища, що є необхідною передумовою сталого економічного розвитку держави.

Література:

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. Дата оновлення: 08.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text (дата звернення: 12.08.2025).

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення: 12.08.2025).

3. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена: постанова Кабінету Міністрів України № 691 від 26.11.2014. Дата оновлення: 23.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-п#Text (дата звернення: 12.08.2025).

4. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. Дата оновлення: 24.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 12.08.2025).

5. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. Дата оновлення: 14.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text (дата звернення: 12.08.2025).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-33

HARMONIZATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND DIGITAL TRANSFORMATION POLICIES IN UKRAINE: REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK

ГАРМОНІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ А ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Pavlovskyi V. A.
Postgraduate student
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

Павловський В. А.
аспірант
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

З метою розкриття теми дослідження передусім проаналізуємо положення Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 р. № 722 [1], який є фундаментальним нормативно-правовим актом, що визначає національні пріоритети та гармонізує їх із глобальним порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030 р. [2]. Тобто, Указ не лише визначає «що» робити (17 цілей), але і задає загальні механізми «як» це робити (через нормотворчість, моніторинг та наукові дослідження).

Зазначимо, що для оцінки прогресу досягнення Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) встановлено індикатори, що охоплюють міжнародні рейтинги, економічні показники та рівень життя громадян. Реалізація цих цілей ґрунтується на концепції суспільного договору, де влада, бізнес та суспільство поділяють відповідальність за майбутнє держави. Головним орієнтиром Указу [1] є досягнення європейських стандартів життєдіяльності та підготовка до майбутнього членства в Європейському Союзі.

Важливо, що ст. 1 Указу [1] є його центральним елементом, оскільки вона надає юридичної сили національно адаптованим ЦСР. Підтримуючи глобальну ініціативу ООН [2], Президент України формально схвалює «результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна»» [3]. Водночас, роль ЦСР розкривається у заключному абзаці ст. 1 Указу – Цілі є орієнтирами для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [1].

Разом з тим, виникає потреба у переоцінці положень Указу [1], встановлених у 2019 р., враховуючи сучасні технологічні реалії, передусім: 1) глобальну цифрову трансформацію публічного управління; 2) стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ). Вочевидь, це також значно впливає на трансформацію економічних, соціальних та управлінських концепцій, вимагаючи відповідного нормативно-правового забезпечення. Надалі пропонуємо оцінити, наскільки положення Указу здатні відповідати на виклики даної цифрової трансформації.

Аналіз Указу [1] дозволив переконатися, що, з одного боку, вони не містять прямих положень щодо використання цифрових технологій, а, з іншого боку, створюють необхідні умови для адаптації до викликів глобальної цифрової трансформації. Наприклад: 1) Указ не містить термінів «цифровізація», «е-урядування» чи «відкриті дані»; 2) деякі з його цілей нерозривно пов'язані з цими процесами і не можуть бути ефективно досягнуті без них [1].

Аналіз 17 цілей, закріплених в Указі [1], дозволяє виявити ті, що мають найсильніший зв'язок із цифровою трансформацією публічного управління. Наприклад, ЦСР № 9 («Створення стійкої інфраструктури, сприяння інноваціям») [1] є найбільш пов'язаною з цифровим розвитком, оскільки у сучасному світі «стійка інфраструктура» неможлива без цифрової складової (широкосмугового доступу до Інтернету, центрів обробки даних та безпечних мереж). А «сприяння інноваціям» – також стосується впровадження новітніх інформаційних та цифрових технологій в публічне управління. Надалі, ЦСР № 16 («Сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства, забезпечення доступу до правосуддя та створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій») [1]. Очевидно, що досягнення даної ЦСР суттєво залежить від впровадження цифрових інструментів, наприклад: 1) електронні публічні послуги покращують взаємодію з державою; 2) портали відкритих даних підвищують прозорість; 3) системи електронного правосуддя спрощують доступ до правосуддя. І, до речі, саме ці інструменти є сучасними механізмами для забезпечення «широкої участі» громадян в управлінні. Нарешті, ЦСР № 17 («Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства»). Слід усвідомлювати, що цифрові платформи та технології є ключовими інструментами для міжнародного співробітництва, обміну даними та координації зусиль у досягненні глобальних цілей.

Таким чином, гнучкість формулювань положень Указу [1] дозволяє інтерпретувати ЦСР у контексті цифрової трансформації, а, з іншого

боку, Указу бракує прямої вказівки на необхідність узгодження цифровізації з ЦСР.

Також слід зазначити, що аналіз положень Указу доводить, що в ньому відсутні питання, пов’язані із функціонуванням штучного інтелекту (далі – ШІ). Разом з тим, можна пов’язати окремі ЦСР (№ 8, 10, 16) з необхідністю впровадження ШІ. Наприклад, ЦСР № 16 («Забезпечення доступу до правосуддя та створення ефективних інституцій»). Так, використання ШІ в правосудді, правоохоронній діяльності та публічному управлінні пов'язано, серед іншого, із значними ризиками для прав людини. Зокрема, питання прозорості алгоритмів, відповідальності за помилки ШІ та захисту від автоматизованої дискримінації вимагають створення комплексного регулювання (правового та технологічного).

Водночас, сучасні умови потребують доповнення положень Указу, зокрема, щодо закріплення таких принципів як: 1) етика ШІ; 2) захист персональних даних при їх обробці алгоритмами; 3) прозорість та пояснюваність алгоритмів; 4) правовий режим відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ.

У зв'язку з цим, з метою посилення зв'язку між цифровізацією та функціонування ШІ з кожною із 17 ЦСР, пропонуємо розробити Додаток до Указу, у якому б визначалися «Цифрові цілі сталого розвитку». При цьому, доцільно встановити пріоритети, такі як «цифрова інклюзія» (до ЦСР № 10), «етичний ШІ в управлінні» (до ЦСР № 16) чи «зелені цифрові технології» (до ЦСР № 13). Крім того, пропонуємо інтегрувати цифрові індикатори у систему моніторингу, що вимірюють прогрес у цифровій трансформації та її відповідність принципам сталого розвитку. Прикладами таких індикаторів можуть бути: 1) рівень цифрової грамотності населення, 2) індекс доступності цифрових державних послуг; 3) частка державних даних, опублікованих у відкритому форматі; 4) індекс готовності до впровадження ШІ.

На підставі зазначеного, пропонуємо до економічного, соціального та екологічного вимірів ЦСР додати четвертий – цифровий вимір.

Також слід усвідомлювати, що ефективність будь-якого стратегічного документа залежить від чітко визначених механізмів його реалізації. У ст. 2 Указу покладається основна відповідальність за впровадження та моніторинг ЦСР на Кабінет Міністрів України, окреслюючи два ключових завдання: 1) аналіз та удосконалення нормативної бази; 2) впровадження системи моніторингу. Проведений аналіз ролі КМУ у виконанні першого із вказаних вище завдань доводить, що Розпорядження КМУ від 29.11.2024 р. № 1190-р [4], хоча й сфокусоване на досягненні глобальних ЦСР, водночас закладає

правові засади, які відображають та скеровують цифрову трансформацію в Україні. Зокрема, Розпорядження [4] містить низку ключових завдань та індикаторів, які безпосередньо стосуються розвитку цифрового суспільства, електронного урядування та цифрової інфраструктури.

Проведений аналіз Розпорядження [4] дозволяє дійти наступних висновків.

По-перше, в положеннях Розпорядження цифровізація успішно інтегрується в ширший контекст політики сталого розвитку. Передусім, замість створення окремої стратегії, задаються конкретні, вимірювані цілі у сферах відкритих даних, цифрових навичок, е-урядування та цифрових інструментів відбудови, що свідчить про зрілий та системний підхід КМУ. По-друге, відсутність положень Розпорядження щодо функціонування ШІ вказує на те, що ця сфера потребує окремої уваги. Тобто, існує нагальна необхідність у розробці відповідного правового забезпечення щодо ШІ, яке б визначало пріоритети, етичні рамки та механізми його впровадження. По-третє, найбільша цінність Розпорядження (у контексті майбутніх технологій) полягає у створенні критично важливої інфраструктури. Насамперед, систематичний збір та відкриття даних у машиночитаних форматах є тим фундаментом, на якому будуватимуться майбутні інновації, включно з рішеннями на основі ШІ.

На нашу думку, доцільним постає розроблення системи індикаторів, орієнтованих на впровадження ШІ, яка має включати: 1) відсоток державних реєстрів, підготовлених для аналітики на основі ШІ; 2) кількість пілотних проєктів, що використовують машинне навчання для оптимізації процесів; 3) частка державних службовців, які пройшли базове навчання з цифрової грамотності у сфері ШІ. Вважаємо, що інтеграція цих індикаторів у наступну ітерацію національного моніторингу ЦСР дозволить узгодити інноваційний порядок денний України з її зобов'язаннями у сфері сталого розвитку.

На завершення варто підкреслити, що гармонізація політик сталого розвитку та цифрової трансформації є ключем до побудови стійкого, інноваційного та конкурентоспроможного майбутнього України.

Література:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019 (дата звернення: 07.02.2026).

2. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН

від 25 вересня 2015 р. № 70/1. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/70/1 (дата звернення: 05.02.2026).

3. Цілі сталого розвитку: Україна: Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://goo.su/mcoIJDc (дата звернення: 07.02.2026).

4. Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 № 1190-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1190-2024-%D1%80 (дата звернення: 07.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-34

CERTAIN ISSUES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION IN THE FIELD OF STATE REGISTRATION OF PROPERTY RIGHTS TO REAL ESTATE

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Pylypenko Yu. P. **Пилипенко Ю. П.**
Candidate of Law *кандидат юридичних наук*

Набуття права власності на нерухоме майно гарантується Конституцією України, зокрема в статі 41 закріплено, що «кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом» [1]. Однак реалізація даного права і отримання супутніх благ від його реалізації, наприклад продаж нерухомого майна, здача його в оренду, використання в якості застави стає можливим виключно після державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, а саме відповідно до процедури закріпленої на рівні законодавства. Базовим законодавчим актом, який регулює процедуру державної реєстрації об'єктів нерухомого майна є Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (2014 року) [2], в той же час багато питань реєстраційних процедур урегульовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які іноді по різному регулюються суміжні правові відносини.

Нижче варто здійснити аналіз адміністративно-правового регулювання державної реєстрації об'єктів нерухомого майна, визначити окремі його вади та запропоновати окремі шляхи удосконалення. На законодавчому рівні дані відносини урегульовано такими нормативними актами: 1) Цивільним кодексом України, яким в ст. 181 до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) віднесено земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення» [3]; 2) Земельним кодексом України, який регулює відносини, що виникають при наданні та використанні земельних ділянок для розміщення об'єктів енергетики, встановлення та дотримання правового режиму земель спеціальних зон об'єктів енергетики, у тому числі на підставі договорів про встановлення земельних сервітутів на таких земельних ділянках; [4]; 3) Законом України «Про адміністративні послуги», який визначає основні концептуальні засади, на підставі яких здійснюється надання адміністративних послуг: встановлює принципи, на яких базується державна політика в указаній сфері; основні вимоги до порядку надання, строків, оплати адміністративних послуг та регулює порядок їх надання центром адміністративних послуг [5]; 4) Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» – профільний Закон [2], який значно вплинув на зміну законодавчих засад державної реєстрації нерухомого майна оскільки запровадив створення єдиної системи державної реєстрації прав і визначив нові підходи до державного регулювання указаних правовідносин та започаткував можливість отримання адміністративної послуги щодо реєстрації нерухомого майна за принципом «єдиного вікна» через Центри надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП).

На підзаконному рівні дані відносини урегульовано такими нормативними актами: 1) Постановою Кабінетом Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» якою було затверджено особливості процедури державної реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [6]; 2) Постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1141 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно», якою затверджено порядок формування Державного реєстру прав (далі – ДРП), як єдиного реєстру нерухомого майна [7]; 3) Накази Міністерства юстиції України – «Про затвердження Порядку формування та зберігання реєстраційних справ» від 18.11.2016 № 3267/5, «Про затвердження Вимог до оформлення заяв та рішень у сфері державної

реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 21.11.2016 № 3276/5 тощо.

Системний моніторинг даних нормативно-правових актів дає можливість дійти висновків про існування певних вад нормативно-правового регулювання адміністративної процедури щодо державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, зокрема: невизначеність правового статусу заявників (суб'єктів звернення) реєстраційної процедури, їхніх прав, гарантій та обов'язків; відсутність чітко визначених вимог до діяльності державних реєстраторів (як спеціальних публічних службовців) органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо їхніх обов'язків, меж повноважень, гарантій реалізації повноважень та відповідальності.

Література:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 51. Ст. 553.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

4. Земельний Кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3 4. Ст. 27.

5. Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.

6. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 553). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.07.2024).

7. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1141. *Офіційний вісник України.* 2011. № 86. Ст. 3145.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-35

"TITANIC" OF UKRAINIAN BANKRUPTCY PROCEEDINGS

«ТИТАНІК» УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЦЕДУРИ БАНКРУТСТВА

Poliakov R. B.
doctor juris habilitatus (Doctor of Law),
senior research fellow
Academician F. G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Поляков Р. Б.
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна

Останнім часом тематика процедури превентивної реструктуризації в царині банкрутства є невимовно актуальною в українському юридично-науковому колі. Навіть не докладаючи багато зусиль, скориставшись звичайним пошуком в інтернеті, можна віднайти достатньо наукових публікацій на цю тему [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8], чимало авторів яких донедавна взагалі не цікавилися проблематикою банкрутства і які, як не дивно, одноголосно схиляються до позитивної оцінки цієї процедури.

Певно, такий жвавий інтерес частково пояснюється тематикою євроінтеграційних процесів, невід'ємною частиною яких судилось стати й цій превентивній процедурі, адже з огляду на відповідний Закон [9] саме вона уособлює імплементацію Директиви ЄС 2019/1023 [10].

Щоправда, на превеликий жаль, відбувається така імплементація не без курйозів. Дійсно, вже із самого початку «впадає в очі» невідповідність процедури превентивної реструктуризації закріпленому у ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) [11] визначенню, яке вказує ціллю зазначеної процедури недопущення або запобігання неплатоспроможності. Водночас із системного аналізу положень Книги 3 КзПБ стає зрозуміло, що законодавець допускає до такої превентивної процедури і неплатоспроможних боржників, тобто боржників, неплатоспроможності яких ну аж ніяк не вдасться запобігти з огляду на її настання.

Попри відчайдушні, утім марні спроби сумління зберегти оптимізм, він усе одно, неначе сніг від палючого весняного сонця, відступає від песимістичної аналогії з відомою приказкою «як корабель назвеш…».

Ця аналогія із судноплавством навідує нас недарма. В історії людства вже було сумнозвісне судно, яке сприймалося як втілення вершини розкоші, комфорту та безпеки. Його величали найбільшим і ледь не найшвидшим пасажирським лайнером, а подекуди ходили чутки навіть про те, що він не може потонути. На жаль, як добре всім відомо, доля довела зворотне…

Що ж наразі відбувається із процедурою превентивної реструктуризації?

Перш за все вона буквально зачаровує своїм масштабом! Ну а як інакше, якщо фактично одній процедурі законодавець присвячує цілу книгу КзПБ?!

А як щодо «комфорту»? Чи є ця процедура «привабливою» для боржника у скрутному фінансовому становищі? Безумовно! Чого лише вартують ці щедрі та водночас розкішні привілеї у вигляді положень ст.ст. 33-11 та 33-12 КзПБ?! Ну як можуть не «спокусити»:

– звільнення від нарахування штрафних санкцій із залученими кредиторами (п. 2 ч. 3 ст. 33-11 КзПБ);

– імунітет від процедури банкрутства, який поширюється і на незалучених кредиторів (п. 1 ч. 3 ст. 33-11 КзПБ), і це при тому, що положення ч. 2 ст. 7 Директиви ЄС 2019/1023 дозволяють державам передбачити на законодавчому рівні відхід від такого регулювання;

– можливість застосувати заборону на примусове стягнення коштів, майна чи предмета іпотеки з боржника (ч. 3 ст. 33-12 КзПБ).

Гаразд, а чи буде *«voyage»* швидким? Та годі й казати! За задумом, через 6–12 місяців боржник має стати вже фінансово здоровим.

А як щодо «безпеки»? І тут теж все «як має бути»! Члени органів управління боржника можуть «спати спокійно», адже вони залишаються «за штурвалом» (ч. 1 ст. 33-7 КзПБ).

Що ж вимагається навзаєм? Просто «домовитися» із кредиторами за допомогою схвалення конкурсного плану… Ба більше, не потрібно домовлятися з абсолютно всіма кредиторами, оскільки деяких можна взагалі не залучати. Та навіть і з усіма залученими кредиторами можна не домовлятися, адже потрібно лише отримати згоду всіх класів (ч. 8 ст. 33-20 КзПБ). Однак, якщо і це не вдасться – не біда, головне отримати згоду хоча б одного незалежного класу і тоді спробувати застосувати інститут крос-класового схвалення плану превентивної реструктуризації (пп. «б» п. 2 ч. 2 ст. 33-23 КзПБ)…

Тоді що взагалі може піти не так?! На перший погляд, усе досконало! На жаль, це лише омана, за якою криється справжня небезпека для членів органів управління боржника…

Як не прикро, але зазначені вище заходи захисту боржника максимально **діють до 6 місяців** (ч. 3 ст. 33-13 КзПБ), водночас

заключне засідання у процедурі превентивної реструктуризації має бути проведено максимум через **12 місяців** із моменту відкриття процедури (абз. 2 ч. 7 ст. 33-15 КзПБ).

Не варто забувати, що мова йде саме про превентивну процедуру, яка передбачає укладання конкурсної угоди, за якої допускається обмеження єдності волі та волевиявлення деяких її учасників, а отже, *ipso facto* можливе існування злісного незгодного кредитора, який завдяки такій законодавчій прогалині чомусь ладен самотужки «завалити» всю превентивну процедуру, безжалісно знищивши тяжкі зусилля боржника, інших кредиторів і навіть суду, яким у цьому дійстві відводиться лише гірка роль безпорадних спостерігачів.

І це все при тому, що у ч. 8 ст. 6 Директиви ЄС 2019/1023 зазначено про максимальний строк дії згаданих заходів до 12 місяців…

Проте найбільш підступною є ч. 6 ст. 34 КзПБ, яка встановлює обов'язок неплатоспроможного боржника у місячний строк безальтернативно звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство – інакше настане солідарна відповідальність членів органів управління.

Як ми розуміємо, превентивна реструктуризація не є винятком, усупереч протилежній логіці Директиви ЄС 2019/1023.

І справжньою сатирою будуть положення ч. 6 ст. 33-1 КзПБ, які покладають на боржника підвищений стандарт доказування у випадку існування обставин, передбачених ч. 6 ст. 34 КзПБ. Тобто боржник мусить ще й беззаперечно довести свій намір вчинити делікт, адже згадана солідарна відповідальність згідно з позицією Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду [12] наділена деліктною природою.

Як бачимо, ситуація катастрофічна. Єдине, що втішає, – це те, що зазначене регулювання наявне не в Німеччині, де за аналогічний делікт передбачено кримінальну відповідальність із санкцією аж до позбавлення волі (§ 15a *Insolvenzordnung* (Статут неспроможності) [13]) [14, с. 621].

Однак, якщо знову повернутися до законодавчого визначення превентивної реструктуризації, наведеного на початку, то можна іронічно зауважити, що неплатоспроможні боржники були попереджені, щоправда в найкращих каверзних традиціях «фокусів мізерного шрифту». Ну, не дарма ж метою превентивної реструктуризації визначено недопущення або запобігання неплатоспроможності!..

Ураховуючи зазначене, безумовно, у нинішньому виді процедура превентивної реструктуризації абсолютно непридатна та навіть небезпечна для застосування, а необхідність змін у цьому аспекті більш ніж очевидна [15].

Література:

1. Крикун В. Б., Дерлюк В. Д. Превентивна реструктуризація як правовий механізм запобігання неплатоспроможності. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 88–97. URL: http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/752/688

2. Максіменцев М. Г. Процедурні і адміністративно-правові аспекти заходів реструктуризації і відновлення підприємств у стані неплатоспроможності, враховуючи інтеграцію в законодавство України практик ЄС щодо регулювання банкрутства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 6. С. 118–124. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2024/20.pdf

3. Швидка Т. І. Впровадження інституту превентивної реструктуризації в Україні: проблеми та перспективи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 5, ч. 1. С. 420–425. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/70.pdf

4. Циганович О. В. Превентивна реструктуризація боргів як спосіб запобігання банкрутству. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 2. С. 127–139.

5. Радзивілюк В. Проблеми впровадження інструментів раннього попередження відповідно до Директиви (ЄС) 2019/1023. *Право України*. 2024. № 9. С. 74–86. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2024_9-s4137.pdf

6. Синєгубов О. В. Правові рамки превентивної реструктуризації в ЄС: досвід для України на сучасному етапі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. № 4. Т. 31. С. 101–127. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/31(4)_2024-101-127.pdf

7. Петруненко Я. В. Вдосконалення законодавства України в сфері банкрутства в контексті європейської інтеграції: проблеми імплементації Директиви (ЄС) 2019/1023. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2025. С. 473–477. URL: http://lsej.org.ua/4_2025/115.pdf

8. Кострицький І. Л., Середницька І. А. Щодо превентивної реструктуризації у процедурі банкрутства. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні в умовах сучасних викликів* : збірник матеріалів ІІІ Всеукраїнської наукової конференції (м. Одеса, 18 грудня 2024 р.) / ОДУВС. Одеса, 2024. С. 259–261. URL: https://dspace. oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0a69fde7-5382-4eae-9209-ae91af6bcccf/content

9. Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу

2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації : Закон України від 19 вересня 2024 р. № 3985-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3985-20#Text

10. Directive (UE) 2019/1023 du Parlement européen et du Conseil du 20 juin 2019 relative aux cadres de restructuration préventive, à la remise de dettes et aux déchéances, et aux mesures à prendre pour augmenter l'efficacité des procédures en matière de restructuration, d'insolvabilité et de remise de dettes, et modifiant la directive (UE) 2017/1132 (directive sur la restructuration et l'insolvabilité). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri= CELEX:32019L1023

11. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text

12. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 7 жовтня 2025 р. у справі № 902/1302/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130859339

13. Insolvenzordnung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/inso/

14. Поляков Р. Суворість процедури неспроможності: аспект солідарної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 619–625. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/146.pdf

15. Поляков Р. Б., Поляков Б. М. "Kejserens nye klader", або «Нова» превентивна процедура в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 405–417. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/5_2025/part_2/54.pdf

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-36

THE ROLE OF THE HIGH COUNCIL OF JUSTICE IN ENSURING THE INDEPENDENCE OF THE JUDICIARY: ADMINISTRATIVE AND PROCEDURAL ASPECTS

РОЛЬ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Rudnytska Yu. S.
PhD student at the Department of Administrative and Information Law Institute of Law, Psychology and Innovative Education of the Lviv Polytechnic National University Lviv, Ukraine

Рудницька Ю. С.
аспірантка кафедри адміністративного та інформаційного права Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» м. Львів, Україна

Процес розбудови правової держави в Україні є нерозривно пов'язаним із функціонуванням незалежної та неупередженої судової гілки влади. В такій площині Вища рада правосуддя (ВРП) є важливим органом системи суддівського самоврядування, що також відповідає за формування професійного суддівського корпусу та дотримання високих стандартів етики. Нинішня перебудова правової системи України, що зумовлюється інтенсивними процесами євроінтеграції, диктує потреби для ґрунтовного аналізу адміністративно-правового базису функціонування ВРП. Саме даний орган є інституційним гарантом того, що суддівська незалежність функціонує в межах принципу прозорості та підзвітності суспільству, а не є своєрідним синонімом до «корпоративної закритості» [1, с. 1372].

Відповідно до статті 131 Конституції України, Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом, що забезпечує незалежність судової влади та її функціонування на засадах відповідальності [2]. Специфіка її правової природи полягає в автономному статусі: вона не інтегрована у виконавчу чи законодавчу гілки влади, що дозволяє їй виконувати роль «інституційного запобіжника». Такий підхід повністю відповідає положенням Європейської хартії про статус суддів, яка наголошує на важливості участі у таких органах більшості представників самої судової спільноти, обраних їхніми колегами [3]. В українській моделі це реалізовано через

обрання 10 членів з'їздом суддів, що мінімізує зовнішній політичний вплив на прийняття стратегічних рішень.

Адміністративно-правові повноваження Ради можемо умовно поділити на чотири основні напрями. Першим напрямом є стратегічне управління кадровим функціоналом. Трансформація системи судоустрою 2016 року суттєво вплинула на принцип незмінності суддівських посад. Зокрема, було скасовано практику «п'ятирічного випробувального терміну», завдяки чому судова гілка влади стала більш незалежною від політичного впливу. На сьогоднішній день призначення суддів здійснюється Указом Президента України за поданням ВРП, який повинен бути виданий протягом 30 днів та не передбачає повторної перевірки кандидатів [4]. Даний механізм гарантує стабільність професійної кар'єри суддів та мінімізує ризики необ'єктивного відбору кадрів.

Наступний напрям пов'язаний із дисциплінарно-контрольною функцією, яка реалізовується Службою дисциплінарних інспекторів. Особливість роботи таких інспекторів полягає в здійсненні ними збору доказів для дисциплінарного провадження, підготовці відповідного висновку для засідань дисциплінарних палат. Діяльність даної служби дозволяє Дисциплінарним палатам ВРП зосередитися безпосередньо на правовій оцінці дій судді. Крім того, нагляд за дотриманням вимог щодо несумісності є критичним фактором суспільної довіри [5]. Як зазначає С. Ревер, суворе дотримання цих стандартів запобігає конфлікту інтересів та гарантує, що суддя не має сторонніх зобов'язань перед бізнес-групами чи політичними партіями [6, с. 59].

Третій напрям стосується заходів інституційного захисту та належного забезпечення незалежності суддів. Зокрема, у Ради є виключні повноваженнями надавати згоду на затримання суддів чи тримання під вартою до моменту винесення відповідного вироку. Підкреслимо, що цей механізм не є певним привілеєм особи, а спрямований на фундаментальне забезпечення безперервності правосуддя. Разом з тим, правовий запобіжник, що дозволяє затримання безпосередньо на місці скоєння тяжкого правопорушення, забезпечує певний баланс між недоторканністю та невідворотністю покарання. Радою також додатково здійснюється адміністрування бази даних з повідомленнями про втручання, що дає протидіяти спробам тиску з боку інших органів влади, зміцнюючи тим самим авторитет правосуддя [7].

Четвертий напрям діяльності стосується реалізації бюджетно-фінансових повноважень. Зокрема, до повноважень ВРП належить погодження видатків на утримання судів, вплив на розподіл ресурсів Державної судової адміністрації. Такі функції є дуже важливими, адже інструменти бюджетного дефіциту можуть чинити непрямий тиск на

діяльність судової системи. Натомість Рада забезпечує своєрідне представництво інтересів судів у бюджетному процесі [8].

Отже, є необхідність переходу від оціночних категорій «доброчесності» до чітко кодифікованих індикаторів. Наразі широка дискреція ВРП у визначенні порушень етики може призводити до правової невизначеності. Ми пропонуємо запровадити деталізований перелік етичних проступків у Регламенті ВРП, що зробить процедури більш передбачуваними для суддівської спільноти. Також доцільним є посилення аналітичної складової Секретаріату для моніторингу навантаження на суддів, оскільки надмірний обсяг справ є однією з головних причин процедурних помилок, які потім стають предметом дисциплінарних скарг.

В сучасних реаліях, Вища рада правосуддя діє як розгалужена багатопрофільна інституція, що поєднує в собі риси багатьох органів. Подальше зміцнення її апарату, цифровізація певних дисциплінарних процедур та чітке регламентування критеріїв відповідальності є фундаментальними чинниками для інтеграції України в європейський правовий простір. Інституційна стійкість ВРП напряму впливає на ефективність судового захисту прав людини та станом національної безпеки перед обличчям актуальних загроз.

Література:

1. Rudnytska Yuliia. ADMINISTRATIVE AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE FUNCTIONING OF THE HIGH COUNCUL OF JUSTICE: PROBLEMS OF INSTITUTIONAL STRUCTURE AND IMPLEMENTATION OF CONTROL POWERS. *Наукові перспективи. Серія «Право».* 2025. № 12(66). С. 1372–1384.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 18.12.2025 р.)

3. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів (Модельний кодекс). Рада Європи; Записка, Модель, Кодекс [...] від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 18.12.2025 р.)

4. Халюк С. О. Кадрові повноваження Вищої ради правосуддя в Україні. РОЗДІЛ ІІ. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 75–79.

5. Про затвердження Положення про службу дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. Вища рада правосуддя; Рішення,

Положення від 19.12.2024 № 3713/0/15-24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3713910-24#Text (дата звернення: 18.12.2025 р.)

6. Сергій Ревер. Вища рада правосуддя: порядок формування та компетенція. *Український часопис конституційного права*. Часопис 3. 2018. Тема судова реформа: перші підсумки. С. 54–61.

7. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2017, № 7–8, ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text (дата звернення: 18.12.2025 р.)

8. Про затвердження Положення про секретаріат Вищої ради правосуддя. Вища рада правосуддя; Рішення, Положення від 23.03.2017 № 579/0/15-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr579910-17#n13 (дата звернення: 18.12.2025 р.)

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-37

UNIFICATION AND HARMONIZATION OF DIGITAL NORMS IN THE LEGAL SYSTEMS OF THE EU AND UKRAINE

УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИФРОВИХ НОРМ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ ЄС ТА УКРАЇНИ

Stiranka M. B.
Candidate of Law,
Attorney
Lviv, Ukraine

Стиранка М. Б.
кандидат юридичних наук,
адвокат
м. Львів, Україна

Цифровізація суспільних відносин докорінно трансформує традиційні уявлення про право як систему нормативного регулювання. В умовах розвитку електронних комунікацій, штучного інтелекту, великих даних, цифрових платформ і транскордонних електронних сервісів право дедалі частіше стикається з необхідністю адаптації до нових технологічних реалій. У цьому контексті особливої актуальності набувають процеси уніфікації та гармонізації цифрових норм, які виступають ключовими інструментами правової інтеграції, зниження регуляторної фрагментації та формування сумісного цифрового правового простору.

Для України зазначені процеси мають стратегічне значення, оскільки гармонізація національного цифрового законодавства з правом Європейського Союзу є однією з передумов євроінтеграції,

розвитку цифрової економіки та формування ефективної системи електронного врядування. Водночас уніфікація та гармонізація не можуть розглядатися лише як технічне копіювання норм, а потребують глибокого доктринального осмислення, інституційної адаптації та врахування національних особливостей правової системи.

У науковій доктрині уніфікація розуміється як створення єдиних, ідентичних за змістом правових норм, які застосовуються у різних правових системах без істотних відмінностей [1]. Натомість гармонізація означає зближення правових регуляторних підходів із збереженням автономії національного правового регулювання, але з досягненням спільних стандартів і цілей [2]. У цифровій сфері обидва процеси мають взаємодоповнювальний характер, оскільки одні сегменти цифрових відносин потребують уніфікованого регулювання, тоді як інші допускають різні національні моделі за умови дотримання спільних принципів.

Право Європейського Союзу у сфері цифрового регулювання сформувало цілісну нормативну екосистему, що охоплює захист персональних даних, функціонування цифрових платформ, регулювання штучного інтелекту, кібербезпеку, обіг даних, електронну ідентифікацію та довірчі послуги. Ключову роль у цій системі відіграють регламенти та директиви, зокрема Загальний регламент про захист даних (GDPR), Digital Services Act, Digital Markets Act, Artificial Intelligence Act, Data Governance Act, NIS2 Directive та Регламент eIDAS [3; 4]. Саме ці акти формують основу уніфікованого цифрового правового простору ЄС.

Особливістю європейської моделі є поєднання уніфікації та гармонізації. Регламенти мають пряму дію та забезпечують однакове застосування норм у всіх державах-членах, тоді як директиви залишають простір для національної імплементації з урахуванням особливостей правових систем. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між єдністю правового регулювання та принципом субсидіарності [5].

Україна в останні роки демонструє активний розвиток цифрового законодавства, що проявляється у впровадженні електронних публічних послуг, створенні цифрових реєстрів, розвитку електронної ідентифікації, електронного документообігу та електронної демократії. Разом із тим, національна система цифрового права залишається фрагментованою, а її окремі елементи не завжди узгоджуються між собою, що ускладнює ефективну імплементацію європейських стандартів [6].

Гармонізація цифрових норм України з правом ЄС здійснюється у межах Угоди про асоціацію та численних секторальних програм

співробітництва. Вона охоплює, зокрема, сферу захисту персональних даних, кібербезпеки, електронних комунікацій, електронної комерції та відкритих даних. Проте рівень відповідності українського законодавства вимогам ЄС залишається нерівномірним, що зумовлює необхідність подальшої нормативної конвергенції.

Уніфікація цифрових норм у контексті України насамперед стосується тих сфер, де транскордонний характер цифрових відносин робить національне регулювання недостатнім. До таких сфер належать захист персональних даних, електронна ідентифікація, кібербезпека, регулювання цифрових платформ та штучного інтелекту. Саме у цих сегментах уніфікація дозволяє забезпечити правову визначеність, передбачуваність і взаємне визнання цифрових інструментів.

Водночас гармонізація дозволяє зберігати національні особливості правового регулювання, зокрема у сфері публічного адміністрування, організації електронних сервісів та судового захисту цифрових прав. Такий підхід є особливо важливим для України, оскільки національна правова система перебуває у стані трансформації та потребує поступового, а не радикального запозичення європейських моделей.

Суттєвою проблемою гармонізації є фрагментарність українського цифрового законодавства. Наявність численних законів і підзаконних актів без єдиного концептуального підґрунтя ускладнює їх системне застосування та породжує колізії [7; 8]. У цьому контексті дедалі частіше в доктрині обґрунтовується необхідність формування самостійної галузі цифрового права або принаймні кодифікації цифрового законодавства.

Не менш важливою є проблема інституційної спроможності. Ефективна гармонізація неможлива без належного рівня підготовки державних службовців, суддів, адвокатів та інших суб'єктів правозастосування. Відсутність єдиного підходу до тлумачення цифрових норм у судовій практиці знижує рівень правової визначеності та довіри до цифрових інститутів [9].

Разом із тим уніфікація та гармонізація цифрових норм мають значний потенціал для розвитку правової системи України. Вони сприяють підвищенню якості законодавства, зміцненню прав людини у цифровому середовищі, розвитку електронної демократії, залученню інвестицій у цифрову економіку та інтеграції у єдиний цифровий ринок ЄС.

Перспективним напрямом подальшого розвитку є формування в Україні системної концепції цифрового права, яка б поєднувала європейські стандарти з національними правовими традиціями. Така концепція має базуватися на принципах верховенства права, технологічної нейтральності, пропорційності, недискримінації та захисту людської гідності у цифровому середовищі [10; 11; 12].

Отже, уніфікація та гармонізація цифрових норм у правових системах ЄС та України є не лише техніко-юридичним процесом, а й важливим чинником правової трансформації держави. Вони формують підґрунтя для створення сучасного, ефективного та людиноорієнтованого цифрового правопорядку, що відповідає викликам глобалізованого цифрового світу. Для України ці процеси мають особливе значення як інструмент європейської інтеграції, модернізації правової системи та утвердження принципів правової держави у цифрову епоху.

Література:

1. Craig P., de Búrca G. EU Law: Text, Cases, and Materials. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2020.
2. Barnard C. The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2022.
3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj
4. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market (eIDAS). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/910/oj
5. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj
6. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj
7. Regulation (EU) 2022/868 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on European data governance (Data Governance Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/868/oj
8. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text
9. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT
10. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level

of cybersecurity across the Union (NIS2). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj

11. Consolidated version of the Treaty on European Union. Art. 5 (principle of subsidiarity). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT

12. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-38

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC AUTHORITIES: HUMAN RIGHTS GUARANTEES AND THE DIGITAL RESPONSIBILITY OF THE STATE

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ: ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЦИФРОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Fomenko A. Y.
Doctor of Law, Professor, Professor at the Department of Public Law Dnipro University of Technology Dnipro, Ukraine

Фоменко А. Є.
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» м. Дніпро, Україна

На межі третього десятиліття XXI століття стало майже буденністю те, що управлінські рішення держави народжуються не лише за письмовим столом посадовця, а й у «надрах» програмного коду. Те, що ще недавно здавалося експериментом айті-лабораторій, сьогодні працює в режимі щоденної адміністративної рутини. Штучний інтелект уже не екзотика й не футуристичний сюжет – це інструмент, який фактично інтегрований у механізм публічної влади, що сприяє підвищенню продуктивності та оперативності публічних рішень [1, с. 86–89].

Йдеться про цілком конкретні речі: автоматичну обробку звернень громадян, аналітику великих масивів даних, цифрову ідентифікацію особи, алгоритмічне сортування заяв, відео аналітику у сфері безпеки [1, с. 89–91]. Алгоритми – особливо ті, що здатні до самонавчання – значно прискорюють робочі процеси. Вони не втомлюються, не помиляються через перевтому, не потребують перерв, що може сприяти скороченню строків надання послуг та зменшенню кількості прямого людського контакту й потенційних корупційних ризиків [1, с. 92].

Показовим є приклад цифрових сервісів: за даними Міністерства цифрової трансформації України, лише протягом 2023–2024 років через платформу «Дія» було надано понад 20 мільйонів електронних послуг, що ілюструє швидкість і масштаб цифрової взаємодії держави з громадянами [1, с. 90].

Бо разом із зручністю з'являється й інша сторона процесу. Коли рішення формує алгоритм, а не конкретна посадова особа, постає запитання: хто персонально відповідає? Якщо раніше адміністративний акт можна було пов'язати з підписом конкретного чиновника, то тепер усе частіше ми маємо справу з результатом математичної моделі. Людський фактор нібито мінімізовано – але чи означає це зменшення юридичної відповідальності?

У наукових дискусіях дедалі виразніше звучить думка, що цифровізація держави – це не просто модернізація технічної інфраструктури, а трансформація правової парадигми. Так, деякі дослідники слушно зауважують, що використання алгоритмів без належних процедурних гарантій може перетворити принцип законності на формальну оболонку, позбавлену змістовного контролю [2, с. 32; 8, с. 284–286].

Світ уже бачив ситуації, коли автоматизовані рішення призводили до серйозних наслідків. Випадки алгоритмічної дискримінації, коли системи помилково визначали певні соціальні групи як «ризикові», демонструють, що алгоритми можуть відтворювати упередження через неякісні або упереджені дані.

Україна поки що не має спеціального закону, який би комплексно регулював використання штучного інтелекту органами публічної влади. Наявні нормативні акти – Конституція України (статті 3, 19) [5], Закон України «Про захист персональних даних» [12], Закон України «Про електронні довірчі послуги» – формують загальний каркас. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [7] задала стратегічний напрям, але не створила детальних процедурних правил, що створює регуляторні прогалини [2, с. 34].

Європейський Союз, ухваливши Регламент (EU) 2024/1689 (AI Act), закріпив ризик-орієнтований підхід до регулювання штучного інте-

лекту на рівні наднаціонального права [6; turn0search24]. Він визначає категорії заборонених практик, систем високого ризику та базові вимоги до прозорості, встановлюючи чіткі рамки застосування ШІ.

Одним із найболючіших питань залишається прозорість алгоритмів. Метафора «чорний ящик» означає, що логіку рішення складно або неможливо пояснити навіть фахівцям, що створює ризики для реалізації базових прав людини та вимоги мотивованості рішення.

Саме тому дедалі частіше говорять про необхідність законодавчо закріпити мінімальні стандарти: обов'язок повідомляти про застосування алгоритму, право на отримання зрозумілого пояснення та можливість людського перегляду рішення. Подібні гарантії містяться в статті 22 GDPR [9].

Не можна оминути й питання захисту персональних даних. Алгоритмічні системи функціонують на великих масивах інформації, що часто включають чутливі дані. Рекомендація ЮНЕСКО щодо етики штучного інтелекту (2021) наголошує на мінімізації даних і обов'язковій оцінці впливу на права людини [13]. Український закон «Про захист персональних даних» містить загальні принципи, але їх застосування до алгоритмічних систем потребує уточнення [12].

Окремий вимір – алгоритмічна дискримінація. Дослідження показують, що моделі можуть відтворювати історичні упередження, закладені в навчальних даних, і посилювати нерівність. Якщо ці дані не перевірені, алгоритм може віддзеркалювати соціальні упередження. Тому аудит алгоритмічних систем і незалежний нагляд мають стати обов'язковими [8, с. 289–291].

Питання відповідальності набуває особливої ваги. Цифрова відповідальність держави означає обов'язок забезпечувати правові рамки, контроль і підзвітність [2, с. 34–35]. Використання ШІ не звільняє суб'єкта владних повноважень від юридичної відповідальності за прийняте рішення, навіть якщо воно сформоване на основі алгоритму.

Особливо обережним слід бути у сфері правопорядку. Дослідження цифрової поліції (Police 5.0) свідчать, що алгоритмічні інструменти можуть перетворитися на механізм масового спостереження громадян, якщо немає жорстких процедур і незалежного контролю [14].

Водночас не варто впадати в крайнощі та вважати кожну технологію джерелом загроз. Штучний інтелект може сприяти підвищенню ефективності публічних сервісів, скороченню бюрократичних процедур та зменшенню корупційних ризиків [1, с. 92; 2, с. 31]. Однак його застосування має здійснюватися в межах верховенства права.

Отже, мова йде про формування збалансованого адміністративно-правового режиму, що поєднує ризик-орієнтований підхід, процедурні

гарантії, інституційний нагляд і незмінність відповідальності держави. Лише за таких умов алгоритмічні інструменти стануть чинником зміцнення довіри до публічної влади, а не джерелом нових правових конфліктів.

Література:

1. Квітка, С., Новиченко, Н., Бадах, О. Штучний інтелект у муніципальному управлінні: вектори розвитку. *Публічне адміністрування.* 2021. Вип. 9, № 4. С. 85–94.

2. Соколюк, В., Пащенко, Д., Швец, С., Басанова, Н. Правове регулювання штучного інтелекту у публічному управлінні: виклики цифрової епохи. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2025. № 4 (329). С. 30–36.

3. Ал-Шавкех, Ф. А.-Х., Аджамі, К. Штучний інтелект і прозорість управління у публічному секторі: порівняльне правове дослідження. *Журнал постгуманізму*. 2025. Вип. 5, № 5. С. 2326–2340. DOI: 10.63332/joph.v5i5.1619.

4. Хакімі, М., Зарінкхайль, С., Санош, Ф. А. Штучний інтелект і правова реформа у країнах, що розвиваються. *Журнал наукових досліджень Тельсинас.* 2025. Вип. 8, № 2. С. 127–144. DOI: 10.38043/telsinas.v8i2.6934.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2024/1689 про штучний інтелект (AI Act). *Офіційний журнал ЄС*, 2024.

7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. *Офіційне джерело*: https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-2020-р (дата звернення: 23.02.2026).

8. Сильфія, Р. І. Роль адміністративного права у регулюванні передових алгоритмів: правові рамки для нових технологій. *Бест журнал адміністративного управління*. 2025. Вип. 3, № 4. С. 278–295. DOI: 10.56403/bejam.v3i4.278.

9. Регламент ЄС 2016/679 (GDPR), стаття 22. *Офіційна публікація GDPR.*

10. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.

11. European Data Protection Board. Guidelines on Automated individual decision-making and Profiling (endorsed 25 May 2018). URL: https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/automated-decision-making-and-profiling_en (дата доступу: 23.02.2026).

12. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.

13. UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. 2021. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380455 (дата доступу: 23.02.2026).

14. Сапутра, С. R., та ін. Необхідність реформулювання регулювання цифрової поліції у рамках E-Polmas і Police 5.0. *Greenation International Journal of Law and Social Sciences*. 2025. Вип. 3, № 2.

15. Бочкова, І. І., Врублевська-Місюна, К. М. Правове регулювання застосування ШІ у сфері освіти: захист прав студентів і викладачів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2025. Вип. 90, № 2. С. 23–26.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-39

REQUIREMENTS FOR THE POLITICAL IMPARTIALITY OF CIVIL SERVANTS IN THE UNITED KINGDOM: EXPERIENCE OF LEGISLATIVE REGULATION

ВИМОГИ ЩОДО ПОЛІТИЧНОЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Tsybalova G. V.
PhD student at the Department of Administrative Law Yaroslav Mudryi National Law University Kharkiv, Ukraine

Цибалова Г. В.
аспірантка кафедри адміністративного права Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого м. Харків, Україна

Аналіз європейського досвіду у сфері розбудови політично неупередженої державної служби є актуальним напрямком наукових досліджень, який здатний сприяти визначенню прогресивних законодавчих підходів та практики їх реалізації, що можуть бути застосовані у державній службі Україні з метою завершення її трансформації із політизованої (радянського типу) у політично неупереджену (європейського зразка). Безпосередньо це стосується вивчення та аналізу досвіду Великої Британії як держави, котра у сфері забезпечення політичної неупередженості державної служби («civil service») досягла особливих успіхів.

Британські адміністративні традиції характеризуються еволюційністю та глибокою історичною спадковістю. Уже у першій половині ХХ ст. державна служба Великої Британії набула міжнародного визнання та стала відомою на весь світ як інституція, що ґрунтується на засадах політичної нейтральності, неупередженості та доброчесності [6, с. 3]. П. Селф (*P. Self*) наголошує, що «політична нейтральність» традиційно сприймається як потужна культурна цінність, у межах якої формується професійна ідентичність британських державних службовців [9, с.14]. Розвиваючи цю тезу, Л. Нахтіґал (***L. Nahtigal***) та М. Гачек (***M. Haček***) зазначають, що «безперечно, найближчою до ідеалу повного відокремлення державного управління від політики є англійська модель. Ядро цієї моделі становить професійна, експертна та політично нейтральна державна служба, яка обслуговує будь-який уряд, що перебуває при владі, незалежно від його політичної орієнтації. При цьому, політика має обмежені можливості втручання у діяльність державної служби та процеси добору кадрів… Політична нейтральність … становить фундаментальний елемент демократичного врядування, забезпечуючи збереження репутації британської моделі як високо лояльної адміністративної системи, незалежної від правлячої партії або партій» [7, с. 113].

Нормативно-правове встановлення обмежень (заборон) щодо політичної активності державних службовців у Великій Британії переслідує головною метою забезпечити ефективність реалізації «слугами Корони» урядової політики. При цьому, концепція такого врегулювання характеризується повагою до прав і свобод державних службовців як громадян та бажанням створити найбільш сприятливі умови для реалізації державними службовцями своїх громадянських прав та свобод, для їх участі у громадському житті. Слідом, обмеження (заборони) для державних службовців у сфері політичної діяльності встановлюються з огляду на їх необхідність в умовах забезпечення реалізації державної політики.

Вимоги щодо політичної неупередженості державних службовців Великої Британії не систематизовані в одному нормативно-правовому акті, що значною мірою пояснюється англо-саксонськими правовими традиціями. Як наголошують вчені, британська державна служба «ніколи не ґрунтувалась на формальній законодавчій основі», а державні службовці «з історичних причин розглядаються як особлива категорія працівників в системі загального права» [5, с. 930–931]. Визначити види та особливості вимог щодо політичної неупередженості державних службовців можна на підставі аналізу Кодексу державної служби (The Civil Service Code) [3], обов'язковість прийняття якого визначена Законом «Про конституційну реформу та

управління 2010 року» (Constitutional Reform and Governance Act 2010) від 08.04.2010 р. [1], Закону «Про несумісність посад з членством у Палаті громад» (House of Commons Disqualification Act 1975) від 08.05.1975 р. [2], настанов для державних службовців під час виборів [4] та ін.

«Політична неупередженість» визначена серед правил (стандартів) поведінки державних службовців у Кодексі державної служби. Вимоги щодо політичної неупередженості врегульовані шляхом встановлення:

а) приписів – державний службовець повинен: максимально ефективно служити уряду незалежно від його політичної орієнтації, зберігати політичну неупередженість незалежно від власних політичних переконань; діяти так, щоб заслужити та зберегти довіру міністрів, одночасно забезпечуючи можливість встановлення такої ж довіри з представниками будь-якого уряду в майбутньому; дотримуватися будь-яких обмежень, встановлених щодо політичної діяльності;

б) заборон – державному службовцю забороняється: діяти на основі партійних політичних міркувань або використовувати офіційні ресурси для політичних цілей; дозволяти, щоб особисті політичні переконання визначали поради або дії [3].

У ст. 1(1)(b) Закону «Про несумісність посад з членством у Палаті громад» від 08.05.1975 р. закріплено вимогу щодо несумісності з депутатським мандатом. Встановлено, що членом Палати громад не може бути особа, яка «працює у державній службі Корони, незалежно від того, чи є вона постійною або тимчасовою, незалежно від того, чи працює на повну або часткову зайнятість» [2]. Відповідна особа повинна звільнитися з державної служби з моменту її висунення та офіційного затвердження як потенційного кандидата в депутати.

Вимоги щодо політичної неупередженості державних службовців Великої Британії диференціюються залежно від категорії державних службовців. Для персоналу «старшої державної служби» («the Senior Civil Service») з огляду на його значні адміністративні повноваження та постійну взаємодію з політиками встановлюються більш суворі вимоги. Як наголошує Р. Пайпер (*R. Pyper*), представники «старшої державної служби» («the Senior Civil Service») повинні бути «скурпульозно нейтральним». Вони не мають права бути кандидатами на виборах до Палати громад (аналогічна заборона стосувалася і Європарламенту), обіймати партійні посади, агітувати за кандидатів чи публічно висловлювати погляди, якщо вони пов’язані з політикою Великої Британії. «Політичні обмеження дещо пом’якшуються нижче за ієрархією» державних службовців [8, с. 12–15].

Залежно від обсягу політичних прав державні службовці Великої Британії поділяються на три групи: 1) група з необмеженими полі-

тичними правами («politically free»), що включає технічних фахівців («industrial and non-office grades»); 2) група з обмеженими політичними правами («politically restricted»), котра охоплює представників «старшої державної служби» («the Senior Civil Service») та державних службовців 6 і 7 рангу – їм забороняється будь-яка участь у політичній діяльності; 3) проміжна група («intermediate group»), яка включає усіх інших державних службовці. Державні службовці, крім тих, що належать до групи з обмеженими політичними правами («politically restricted»), наділяються правом брати участь у національній політичній діяльності, однак лише з дозволу відповідного міністерства, який може бути наданий з певними умовами [4].

Особливістю британського досвіду є підготовка та періодичне оновлення деталізованих роз'яснень (керівництва) щодо поведінки державних службовців під час виборів. Зокрема, у Керівництві «Загальні вибори 2019 року: настанови для державних службовців» (зі змінами від 20.03.2025 р.) наголошується, що у продовження до принципів, передбачених Кодексом державної служби, державні службовці під час виборів: а) не повинні брати участі або створювати враження участі в партійній політиці чи здійснювати свою діяльність у партійних цілях; б) повинні надавати узгоджену фактичну інформацію на запити кандидатів усіх політичних партій, організацій та громадськості, а також у всіх випадках уникати участі або уявної участі у виборчих питаннях на партійній основі тощо [4].

Таким чином, вимоги щодо політичної неупередженості державних службовців Великої Британії, будучи не систематизованими у єдиному нормативно-правовому акті, передбачають широке коло спеціальних приписів, обмежень та заборон (щодо політичної лояльності, демонстрації політичного ставлення, участі у виборах до парламенту та ін.). Британська модель політичної неупередженості державної служби ґрунтується на поєднанні глибоких адміністративних традицій, нормативного закріплення стандартів поведінки та їх офіційного роз'яснення; характеризується диференційованим підходом до обмежень політичної активності державних службовців залежно від їх статусу, що дозволяє ефективно відокремити державне управління від партійної політики, зберігаючи при цьому повагу до громадянських прав і свобод службовців.

Література:

1. Constitutional Reform and Governance Act 2010, United Kingdom, enacted 8 April 2010. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/25/contents

2. House of Commons Disqualification Act 1975, United Kingdom, enacted 08 May 1975. Available at: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1975/24/contents

3. The Civil Service Code: Statutory guidance, United Kingdom, updated 16 March 2015. URL: https://www.gov.uk/government/publications/civil-service-code

4. General election guidance 2019: guidance for civil servants, United Kingdom, updated 20 March 2025. URL: https://www.gov.uk/government/publications/general-election-guidance-2019-guidance-for-civil-servants

5. Hodder A. Employment relations in the UK civil service. *Personnel Review*. 2015. Vol. 44, Issue 6. P. 930–948.

6. Lall S. Civil Service Neutrality. *The Indian Journal of Public Administration*. 1958. Vol. IV. № 1. P. 1–13.

7. Nahtigal L., Haček M. Politicization of senior civil servants in Slovenia. Transylvanian Review of Administrative Sciences. 2013. № 39. P. 108–127.

8. Pyper R. The British Civil Service. London : Prentice Hall, 1995. 206 p.

9. Self P. Administrative Theories and Politics: An Enquiry into the Structure and Processes of Modern Government. 2-nd ed. London : Allen & Unwin, 1977. 308 p.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-40

LIMITS OF JUDICIAL REVIEW IN THE APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN ADMINISTRATIVE DISPUTES

МЕЖІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАСТОСУВАННЯМ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ

Shkelebei O. V.
PhD Student
V. I. Vernadsky Taurida National University
Kyiv, Ukraine

Шкелебей О. В.
аспірант
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

Принцип пропорційності є одним із фундаментальних критеріїв оцінки правомірності рішень суб'єктів владних повноважень в адміністративному судочинстві України, виступаючи інструментом забезпечення балансу між публічними інтересами та правами особи. Водночас активне застосування цього принципу судами актуалізує проблему визначення меж судового контролю, зокрема щодо допустимого рівня втручання суду у дискреційні повноваження адміністративних органів. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження того, чи здійснює адміністративний суд повний тест пропорційності як самостійну оцінку, чи обмежується перевіркою його належного застосування суб'єктом владних повноважень.

Аналіз положень п. 8 ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1] та ст. 11 Закону України «Про адміністративну процедуру» [2] дає підстави стверджувати, що принцип пропорційності в національному адміністративному праві закріплено як універсальний стандарт як для діяльності адміністративних органів, так і для здійснення судового контролю за нею. При цьому законодавець формулює його не лише як загальну вимогу співмірності, а як багатокомпонентний критерій оцінки правомірності управлінських рішень.

Так, у ст. 2 КАС України принцип пропорційності закріплено як один із критеріїв перевірки законності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Суд має з'ясувати, чи прийнято відповідне рішення пропорційно, з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких воно спрямоване [1]. Отже,

у процесуальному аспекті пропорційність визначається як вимога досягнення розумної співмірності між втручанням у сферу прав особи та легітимною метою публічного управління. Таким чином, КАС України встановлює для адміністративного суду критерій перевірки: чи не є втручання надмірним порівняно з поставленою метою, та чи збережено баланс інтересів.

Водночас ст. 11 Закону України «Про адміністративну процедуру» конкретизує зміст цього принципу на рівні матеріально-правового регулювання діяльності адміністративного органу, визначаючи, що пропорційність поширюється не лише на прийняття адміністративних актів, а й на процедурні рішення та дії, що свідчить про її універсальний характер, а також те, що закон прямо вимагає дотримання необхідного балансу між несприятливими наслідками для прав, свобод чи законних інтересів особи і цілями адміністративного акта, підкреслюючи, що негативні наслідки мають бути найменшими як для особи, так і для публічних інтересів [2]. Така конструкція вказує на закріплення елементу мінімізації втручання, який кореспондує з вимогою застосування найменш обтяжливого засобу досягнення мети.

Крім того, частина третя ст. 11 встановлює обов'язок адміністративного органу використовувати повноваження виключно з тією метою, з якою вони надані законом. Цей припис відображає цільовий (телологічний) компонент пропорційності та пов'язує її з забороною зловживання владою і відхилення від законодавчо визначеної мети. Таким чином, законодавець фактично інтегрує до принципу пропорційності елемент належної мети, що є передумовою оцінки співмірності втручання.

У сукупності зазначені положення дозволяють виокремити такі нормативно визначені критерії пропорційності: 1) наявність легітимної мети здійснення повноваження; 2) дотримання балансу між публічним інтересом і правами особи; 3) мінімізація негативних наслідків та застосування найменш обтяжливого заходу; 4) відповідність втручання обсягу та характеру поставленої мети. При цьому КАС України закріплює пропорційність як стандарт судового контролю, тоді як Закон «Про адміністративну процедуру» визначає її як обов'язок адміністративного органу, що забезпечує узгодженість матеріального та процесуального вимірів реалізації цього принципу в адміністративному праві України.

Аналіз судової практики показує, що перевірка судом дотримання принципу пропорційності під час надання правової оцінки правомірності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, має різні форми прояву.

Наприклад, у постанові від 4 травня 2022 року у справі № 620/2718/20 Верховний Суд надав тлумачення пропорційності порушення та санкції за таке порушення, зокрема, зазначивши, що такий принцип накладає на суб`єкта владних повноважень обов`язок при визначенні розміру санкції обґрунтувати у своєму рішенні ступінь тяжкості правопорушення та його небезпечність [3].

Тобто, перевіряючи рішення про застосування санкції, адміністративний суд насамперед з'ясовує, чи обґрунтував суб'єкт владних повноважень ступінь тяжкості правопорушення, його небезпечність та причинно-наслідковий зв'язок між встановленим порушенням і визначеним розміром стягнення. Водночас суд оцінює, чи забезпечено належний баланс між негативними наслідками для суб'єкта господарювання та публічними цілями, на досягнення яких спрямоване відповідне рішення. У цьому контексті перевіряється врахування поведінки порушника, характеру і наслідків правопорушення, а також інших індивідуалізуючих обставин, що можуть впливати на міру відповідальності.

В іншій постанові від 7 березня 2023 року у справі № 120/12786/21-а Верховний Суд зазначив, що хоча визначення розміру штрафної санкції є прямою компетенцією відповідного суб'єкта владних повноважень (у цій справі Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг – НКРЕКП), проте при її встановленні має бути забезпечений баланс між негативними наслідками для позивача та цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення, а також враховані всі обставини перевірки та виявлених порушень [4].

У розвиток попередніх двох позицій Верховний Суд у постанові від 7 листопада 2024 року у справі № 120/13093/23 узагальнив висновки щодо перевірки судом дотримання НКРЕКП принципу пропорційності під час застосування санкцій, яка здійснюється за такими напрямами: розмір штрафу має відповідати ступеню тяжкості правопорушення та забезпечити баланс між негативними наслідками для суб`єкта господарювання та цілями, на досягнення яких спрямоване рішення; при накладанні санкцій обов`язково має бути враховувано поведінку суб`єкта господарювання, обставини правопорушення та його наслідки; застосування санкції має бути ефективним та забезпечувати стримуючий вплив для запобігання порушенням надалі [5].

Таким чином, адміністративний суд не підміняє дискреційні повноваження органу та не визначає розмір санкції на власний розсуд, проте здійснює контроль за тим, щоб втручання у права особи не було свавільним або явно непропорційним поставленій меті. Судовий

контроль у цій сфері має характер перевірки меж реалізації дискреції, спрямованої на забезпечення співмірності покарання правопорушенню, ефективності санкції та її превентивного впливу без надмірного обтяження суб'єкта господарювання.

Під час оцінки дотримання принципу пропорційності адміністративний суд стикається з низкою теоретичних і практичних проблем, що випливають як із змісту ст. 2 КАС України, так і зі ст. 11 Закону України «Про адміністративну процедуру», що пов'язані передусім із багатокомпонентністю самого принципу та його тісним зв'язком із дискреційними повноваженнями адміністративних органів. Передусім, виникає проблема розмежування контролю за законністю та підміни дискреції, оскільки визначення оптимального заходу впливу часто належить до компетенції адміністративного органу, суд, перевіряючи баланс між публічним інтересом і правами особи, ризикує фактично здійснити повторну оцінку доцільності рішення. Крім того, необхідно звернути увагу, що проблемною є оцінка легітимної мети та її реального змісту, оскільки суду складно встановити, чи відповідає конкретне рішення саме тій меті, що випливає із закону, чи фактично переслідує інші, не завжди прозорі цілі тощо.

Отже, принцип пропорційності в адміністративному судочинстві України виступає ключовим критерієм оцінки правомірності рішень суб'єктів владних повноважень та водночас інструментом визначення меж судового контролю за реалізацією дискреції. Його нормативне закріплення свідчить про інтеграцію вимог легітимної мети, необхідного балансу інтересів і мінімізації негативних наслідків у єдину модель перевірки співмірності втручання. Водночас застосування цього принципу породжує низку практичних труднощів, пов'язаних із розмежуванням контролю за законністю та підміною адміністративного розсуду, оцінкою оціночних категорій і визначенням інтенсивності судового втручання.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9497
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#n77
3. Постанова Верховного Суду від 4 травня 2022 року у справі № 620/2718/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/104177966
4. Постанова Верховного Суду від 7 березня 2023 року у справі № 120/12786/21-а. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109407282
5. Постанова Верховного Суду від 7 листопада 2024 року у справі № 120/13093/23. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/122883066

SECTION 8. CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND PENAL LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-41

THE SUBJECTIVE ASPECT OF THE COMPOSITION OF A CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ARTICLE 201-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Krynychna A. O.
Postgraduate student at the research laboratory on the problems of preventing criminal offenses Donetsk State University of Internal Affairs Kropivnitskii, Ukraine

Кринична А. О.
аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецький державний університет внутрішніх справ м. Кропивницький, Україна

Чотири роки триває повномасштабне вторгнення рф на територію України, що вже призвело до катастрофічних наслідків для нашої держави. Зокрема, втрата населення, знищення інфраструктури, руйнування цілих регіонів – це все, з чим довелося стикнутися Україні. У такий нелегкий час інші країни світу намагаються допомогти та підтримати нашу країну, надаючи благодійні пожертви, гуманітарну та безоплатну допомогу.

Однак, незаконне використання гуманітарної допомоги має негативний вплив не тільки на можливість забезпечення такою допомогою кожного громадянина, який її потребує, але й нищить авторитет нашої держави на міжнародній арені, що потенційно в майбутньому матиме руйнівні наслідки для кожного українця. Задля протидії та боротьби з подібними діяннями в державі, Кримінальним кодексом (далі – КК) України встановлена кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2), дослідження якої є вкрай актуальним.

Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку визнається кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 201-2 КК України [1].

Суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України може бути як загальний, так і спеціальний (наділений певними властивостями).

Суб'єктом досліджуваного кримінального правопорушення може бути будь-яка фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці шістнадцяти років (ст.ст. 18-22 КК України) [1].

Зазвичай, на практиці йдеться про всіх тих пересічних громадян, які у найрізноманітніші способи долучаються до процесу надання відповідної допомоги, проте з заздалегідь сформованим меркантильним бажанням отримати вигоду від цього або такій спокусі вони піддаються уже під час організації діяльності з товарами чи предметами гуманітарної допомоги [2, с. 187].

Разом з тим, ч. 2 ст. 201-2 КК України виділено також і спеціального суб'єкта – службову особу, яка задля отримання прибутку використовує службове становище. Найбільш поширеними прикладами останнього є відповідна протиправна діяльність у сфері благодійної допомоги ЗСУ та внутрішньо переміщеним особам, у вчиненні якої правоохоронцями підозрюються керівники громадських організацій, а також службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, зокрема обласних військових адміністрацій і місцевих рад [2, с. 187].

Суб'єктивна сторона незаконного використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги характеризується умисною формою вини (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) (ст. 24 КК України).

Обов'язковим елементом суб'єктивної сторони зазначеного складу кримінального правопорушення є мета його вчинення, а саме отримання прибутку.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.05.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

2. Шевчук А. В., Боднарук О. М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. *Серія ПРАВО*. 2022. Випуск 72: частина 2. С. 184–191.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-42

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF STATE POLICY IN THE FIELD OF COMBATING THE RECEIVING OF UNLAWFUL BENEFITS BY OFFICIALS IN UKRAINE

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ОТРИМАННЮ НЕПРАВОМІРНІЙ ВИГОДІ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

Pushkar O. A.
PhD in Law, Doctoral Candidate at the Department of Criminal Law and Procedure
State Tax University
Irpin, Ukraine

Пушкар О. А.
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри кримінального права і процесу
Державний податковий університет
м. Ірпінь, Україна

Сучасні тенденції розвитку державної політики у сфері протидії отриманню неправомірної вигоди службовими особами в Україні формуються під впливом європейської інтеграції, міжнародних антикорупційних стандартів та викликів воєнного часу. Посилення інституційної спроможності антикорупційних органів, удосконалення механізмів фінансового контролю й цифровізація публічного управління стають ключовими напрямами реформування цієї сфери. У таких умовах особливого значення набуває комплексний підхід до формування державної політики, спрямований на підвищення прозорості, невідворотності відповідальності та зміцнення довіри суспільства до публічної влади.

Порядок формування та реалізації державної політики, зокрема й у сфері протидії одержанню неправомірної вигоди службовими особами урегульовано законами України «Про запобігання корупції» [1], «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [2], постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» [3] тощо.

Так, аналіз положень наведених нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що у них закладено цілісну та ієрархічно

вибудувану систему державної політики у сфері протидії отриманню неправомірної вигоди службовими особами.

Передусім, Закон України «Про запобігання корупції» [1] визначає інституційно-правові засади превенції корупційних проявів, у тому числі пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди. У його положеннях урегульовано питання обмежень щодо використання службового становища, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, фінансового контролю через систему електронного декларування, контролю за подарунками, а також механізми захисту викривачів. Закон встановлює обов'язки суб'єктів декларування, визначає підстави для проведення перевірок і моніторингу способу життя, що спрямовано на виявлення ознак незаконного збагачення або отримання неправомірної вигоди. Таким чином, у цьому акті врегульовано ключові превентивні інструменти державної політики, які мінімізують можливості для зловживань у публічній сфері.

Водночас Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» [2] має стратегічний характер і визначає концептуальні напрями формування та реалізації антикорупційної політики. У ньому окреслено системні проблеми, що сприяють отриманню неправомірної вигоди, зокрема недосконаліть процедур публічного адміністрування, надмірну дискрецію посадових осіб, прогалини у сфері контролю та підзвітності. Документ визначає пріоритети державної політики, серед яких удосконалення механізмів фінансового контролю, забезпечення прозорості у сферах публічних закупівель, управління державним майном, земельних відносин, містобудування, податкового та митного адміністрування. Таким чином, у стратегічному вимірі врегульовано питання усунення структурних передумов для виникнення практик отримання неправомірної вигоди та формування антикорупційної культури.

Своєю чергою постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки» конкретизує положення Стратегії, трансформуючи їх у систему заходів, індикаторів та очікуваних результатів. У ній деталізовано інституційні, організаційні та процедурні механізми запобігання корупції, зокрема впровадження електронних сервісів для мінімізації людського фактору, автоматизацію контрольних процедур, посилення внутрішнього контролю в органах влади, удосконалення порядку проведення спеціальних перевірок та оцінювання корупційних ризиків. Програма також передбачає розвиток антикорупційної інфраструктури, підвищення спроможності уповноважених підрозділів, удосконалення механізмів притягнення до відповідальності та забезпечення невідворотності покарання за отримання неправомірної вигоди.

У сукупності зазначені нормативно-правові акти врегульовують такі ключові питання державної політики щодо протидії неправомірній вигоді, як формування превентивних обмежень і заборон для службових осіб; створення системи фінансового контролю та моніторингу активів; забезпечення прозорості публічних процесів; інституційне забезпечення антикорупційної діяльності; усунення корупціогенних факторів у регуляторному середовищі; цифровізацію управлінських процедур; розвиток механізмів внутрішнього та зовнішнього контролю; формування культури доброчесності; а також забезпечення ефективної відповідальності за корупційні правопорушення.

Отже, аналізовані документи відображають комплексний підхід до формування та реалізації державної політики у сфері протидії отриманню неправомірної вигоди службовими особами, що поєднує стратегічне планування, нормативне регулювання та програмно-цільове забезпечення практичних заходів. Така модель свідчить про поступову інституційну еволюцію антикорупційної політики України в напрямі системності, прозорості та орієнтації на міжнародні стандарти доброчесності публічного управління.

Водночас, деякі науковці зауважують, що проблематика ефективної реалізації антикорупційної політики справді має комплексний і багаторівневий характер, що ускладнює її наукове осмислення та практичне втілення, а наявні труднощі значною мірою зумовлені недостатньою теоретико-методологічною розробленістю цієї сфери, зокрема нечіткістю цільових орієнтирів, браком системних критеріїв оцінки результативності антикорупційних заходів та відсутністю адаптованого до українських реалій аналізу успішного зарубіжного досвіду [4, с. 45].

При цьому, на думку інших вчених, основною метою антикорупційної політики держави має бути не лише зменшення масштабів корупції, а й створення ефективної системи правових, інституційних та соціальних механізмів захисту суспільства й держави від її проявів, із забезпеченням невідворотності відповідальності, відшкодування шкоди та постійного моніторингу результативності антикорупційних заходів [5, с. 338].

У контексті цього дослідження доцільно узагальнити, що ефективна реалізація державної антикорупційної політики у сфері протидії отриманню неправомірної вигоди потребує не лише нормативного вдосконалення, а й ґрунтовного теоретико-методологічного осмислення її цілей, принципів та критеріїв результативності. Комплексний характер цієї проблематики зумовлює необхідність чіткого визначення стратегічних орієнтирів, розроблення системи оцінювання ефективності антикорупційних заходів та адаптації кращих міжнародних практик до українських реалій. Водночас пріоритетом державної політики має

виступати формування цілісної системи правових, інституційних і соціальних механізмів запобігання та протидії корупції, яка забезпечує невідворотність відповідальності, відшкодування завданої шкоди та постійний моніторинг досягнутих результатів як необхідну умову зміцнення доброчесності публічної влади.

Підсумовуючи результати дослідження, можна виокремити ключові особливості сучасних тенденцій державної політики у сфері протидії одержанню неправомірної вигоди службовими особами, а саме: посилення превентивних і контрольних механізмів через фінансовий моніторинг та електронне декларування, цифровізацію публічних процесів і мінімізацію людського фактору; інтеграцію стратегічних, нормативних та програмно-цільових заходів для забезпечення системності антикорупційної політики; формування прозорих процедур публічного управління, удосконалення інституційної спроможності органів контролю та забезпечення невідворотності відповідальності, а також орієнтацію на зміцнення культури доброчесності й використання міжнародного досвіду з адаптацією до українських реалій, що разом створює комплексний підхід до зменшення корупційних ризиків та підвищення довіри суспільства до органів влади.

Література:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n238

2. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text

3. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text.

4. Івашук Ю. П. Концептуальні засади розвитку державної антикорупційної політики. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 3 (33). С. 40–47.

5. Боголєпова А. В. Сутність, основні принципи, форми та функції антикорупційної політики держави. *Державне будівництво*. 2024. № 1 (35). С. 335–343.

SECTION 9. CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-43

TYPICAL INVESTIGATIVE SITUATIONS IN THE NEXT STAGE OF INVESTIGATING CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY LAW ENFORCEMENT OFFICIALS

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ НАСТУПНОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Drozd V. Yu.
PhD in Law, Research Associate at the Research Laboratory on the Problems of Crime Prevention of the Faculty No. 3 Donetsk State University of Internal Affairs Ukraine

Дрозд В. Ю.
кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3 Донецький державний університет внутрішніх справ Україна

Ситуації наступного етапу розслідування формуються після проведення першочергових і невідкладних слідчих дій та залежать від ступеня реалізації й обсягу пошукових і фіксуючих завдань. У ситуації з незначним обсягом пошукових завдань, після реалізації фіксуючих, слідчому необхідно верифікувати отримані докази та усунути можливі протиріччя [1, с. 175].

Наступний етап розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, розпочинається після завершення первинного комплексу слідчих (розшукових) дій та інших заходів, що здійснювались після внесення відомостей до ЄРДР з метою перевірки наявної інформації та фіксації основних доказів щодо події правопорушення. На цій стадії основні тактичні завдання полягають у перевірці та уточненні доказів, зібраних на початковому етапі щодо факту вчинення кримінального правопорушення, а також у збиранні додаткових доказів, необхідних для встановлення інших обов'язкових елементів предмета доказування –

зокрема, вини підозрюваного, форми вини, мотиву і мети вчинення діяння.

Не вдаючись до детального аналізу наукових дискусій стосовно процесуального розмежування початкового та наступного етапів досудового розслідування, яка досить глибоко проаналізована та висвітлена у криміналістичних дослідженнях, ми погоджуємось з позицією науковців, які пов'язують момент початку наступного етапу досудового розслідування з пред'явленням особі повідомлення про підозру та трансформації її статусу у підозрюваного (В. О. Малярова [2], Г. Ю. Нікітіна-Дудікова [3]).

Щодо завдань, які вирішуються на наступному етапі досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, то Г. В. Москаленко зазначає, що на етапі подальшого розслідування злочинів можна виділити такі завдання:

1. З'ясування й оцінка слідчої ситуації, що утворилася після проведення первинних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Залежно від результатів початкового етапу розслідування, ступеня вирішення поставлених завдань визначаються прогалини у визначені обставин злочину, оцінюються достатність і достовірність здобутої доказової інформації.

2. Встановлення всіх епізодів злочинної діяльності особи чи групи осіб, притягнених до кримінальної відповідальності.

3. Встановлення і притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до злочину або до злочинної діяльності, яка розслідується.

Дане завдання передбачає встановлення організаторів, підбурювачів, виконавців, посібників на всіх стадіях злочинної діяльності – підготовки, вчинення і приховування кожного її епізоду і діяльності в цілому.

4. Вивчення особистості кожного обвинуваченого [4, с. 378].

У свою чергу М. І. Данилюк зазначає, що до основних (типових) завдань, які вирішуються слідчим на наступному етапі розслідування корупційних кримінальних правопорушень, слід віднести:

1) встановлення усіх співучасників та причетних до вчинення злочину;

2) формування системи доказів із обвинувачення особи (осіб) у вчиненні злочину (встановлення злочинної діяльності особи в повному обсязі);

3) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, і прийняття заходів щодо їх усунення;

4) забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином;

5) збір інформації про особу обвинуваченого [5, с. 296].

Враховуючи те, що з моменту пред'явлення особі підозри йому однозначно стає відомо про наявність досудового розслідування стосовно неї, типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених працівниками правоохоронних органів, слід розглядати за критерієм визнання вини на: підозрюваний повністю визнає свою вину; підозрюваний визнає свою вину частково; підозрюваний не визнає своєї вини.

Розглянемо кожну з запропонованих слідчих ситуацій наступного етапу досудового розслідування.

Підозрюваний повністю визнає свою вину.

У даній слідчій ситуації завдання слідчого зводиться до збереження сприятливої обстановки розслідування та підкріплення позиції підозрюваного доказами.

Зокрема, слідчому необхідно вирішити наступні задачі:

1. Перевірити чи визнання вини підозрюваним є щирим та добровільним, чи не було задіяно тиску, неправомірного впливу або штучно сформованої позиції захисту. Крім того, слідчому необхідно зіставити показання підозрюваного з іншими доказами та оцінити наскільки вони узгоджуються між собою.

2. Встановити всі обставини, що входять до предмету доказування у кримінальному провадженні: подію кримінального правопорушення, наявних співучасників, предмет протиправного посягання, вину, мотив та мету вчинення корупційного діяння, відомості про обтяжуючі або пом'якшуючі обставини.

Для цього слідчому необхідно провести допит підозрюваного, свідків, огляд місця події, огляд речей та документів, призначення експертиз, витребування документів, одержання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вилучення документів щодо службових повноважень особи, професійних і ділових якостей підозрюваного, витребування його характеристик з місця роботи та проживання, матеріалів службового розслідування.

Підозрюваний визнає свою вину частково.

Якщо підозрюваний визнає свою вину частково (у вчиненні менш тяжкого кримінального правопорушення), то він може заперечувати: 1) що мав можливість вчинити або не вчиняти дії в інтересах надавача чи третьої особи з використанням наданої влади чи службового становища (отже, вчинив інше кримінальне правопорушення, а не те, що передбачене ст. 368 КК України); 2) наявність попередньої змови групи осіб; 3) факт вимагання неправомірної вигоди [6, с. 100].

Тактичні завдання слідчого у даній ситуації полягають у наступному:

1. Уточнити межі визнання вини: встановити, які саме обставини підозрюваний визнає (подія, спосіб, час, місце, роль) і які заперечує; виявити, чи не спрямоване часткове зізнання на формування вигідної для підозрюваного версії подій.

2. Перевірити достовірність наданих підозрюваним пояснень та зіставити їх з іншими доказами у справі.

3. Виявити всі епізоди протиправної діяльності, які могли бути навмисно приховані та встановити фактичні обставини, які підозрюваний замовчує.

4. Зібрати додаткові докази щодо фактів, які підозрюваний заперечує або не згадує.

У цій слідчій ситуації тактичні завдання зосереджені на перевірці тверджень сторони захисту та їх обґрунтованому спростуванні. Насамперед необхідно детально встановити обсяг службових обов'язків підозрюваного, для чого слід вивчити матеріали кадрового обліку правоохоронного органу, що стосуються цієї особи. Також важливо дослідити службову документацію, яка відображає її фактичну діяльність, включно з обліковими та звітними матеріалами.

Крім того, слід допитати у якості свідків безпосередніх керівників, підлеглих та інших працівників, які можуть надати інформацію щодо характеру виконання службових функцій підозрюваним. У разі необхідності призначаються судові експертизи з дослідження відповідної документації (підписів, записів, штампів, печаток), пов'язаної з реалізацією корупційного умислу.

На підставі отриманих даних доцільно провести повторний допит підозрюваного з пред'явленням йому доказів, що суперечать його версії подій, а за потреби – одночасні допити зі свідками, які спростовують твердження сторони захисту.

Підозрюваний не визнає своєї вини.

Це найбільш несприятлива і найбільш розповсюджена ситуація досудового розслідування. У цьому випадку підозрюваний може обрати дві лінії поведінки: або повністю заперечувати свою причетність до вчиненого кримінального правопорушення, або взагалі відмовитись від дачі показань.

Тактичними завданнями слідчого у цій ситуації є зміцнення доказової бази сторони обвинувачення, встановлення всіх обставин, які входять до предмету доказування та перевірка версії сторони захисту.

Найчастіше на подальшому етапі розслідування проводяться одночасні допити кількох раніше допитаних осіб із метою усунення протиріч в їхніх показаннях, обшуки, пред'явлення для впізнання осіб та/або предметів, призначаються судові експертизи.

Отже, типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, визначаються, насамперед, позицією підозрюваного щодо визнання вини та обсягом доказової інформації, здобутої на початковому етапі. Залежно від повного, часткового або повного заперечення вини змінюється спрямованість тактичних завдань слідчого: від перевірки добровільності зізнання та закріплення доказової бази – до активного спростування версії захисту, виявлення прихованих епізодів корупційної діяльності та посилення доказування за рахунок експертиз, повторних і одночасних допитів, обшуків та інших процесуальних дій. Такий диференційований підхід дозволяє забезпечити повноту, всебічність і неупередженість досудового розслідування та створює необхідні умови для обґрунтованої кримінально-правової оцінки дій підозрюваного.

Література:

1. Веліканов С. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 96. С. 173–179.

2. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

3. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 624 с.

4. Москаленко Г. В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 376–380.

5. Данилюк М. І. Подальший етап розслідування корупційних злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 293–294.

6. Таркан О. М. Методика розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою органу поліції : дис. … д-ра філософії за спец. 081 – Право. Харків, 2021. 244 с.

9. Kriminālprocess un kriminālistika

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-44

KARA STĀVOKĻA IETEKME UZ KRIMINĀLISTIKAS DARBĪBU

Kaliuga K. V.
juridisko zinātņu doktore, profesore, krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālistikas katedras vadītāja vietniece Ekonomikas un tiesību institūtā
Klasiskā privātā universitāte
Zaporizja, Ukraina

Atslēgvārdi: kara stāvoklis, kriminālistika, pirmstiesas izmeklēšana, pierādījumi, kara noziegumi, digitālā kriminālistika.

Pētījumā veikta kompleksa zinātniskā analīze par kara stāvokļa ietekmi uz kriminālistikas darbību Ukrainā šodien. Atklāta kriminālistikas uzdevumu, metožu un līdzekļu transformācija apbruņotas agresijas, paaugstinātu drošības risku un tiesiskā režīma ierobežojumu apstākļos. Īpaša uzmanība pievērsta problēmām, kas saistītas ar pierādījumu fiksēšanu, vākšanu un izpēti, pirmstiesas izmeklēšanas organizēšanu, digitālo tehnoloģiju izmantošanu, kā arī kriminālistikas lomu kara noziegumu dokumentēšanā. Ierosināti virzieni kriminālistikas nodrošinājuma uzlabošanai tiesībaizsardzības darbībā kara stāvokļa apstākļos.

Kara stāvokļa ieviešana Ukrainā saistībā ar Krievijas Federācijas bruņoto agresiju kļuva par bezprecedenta izaicinājumu visai tiesībaizsardzības iestāžu un tiesu sistēmai. Šādos apstākļos kriminālistikas darbība ir piedzīvojusi būtiskas izmaiņas, jo tradicionālās noziegumu izmeklēšanas metodes un algoritmi bieži izrādās nepiemēroti vai ierobežoti sakarā ar karadarbību, teritoriju okupāciju, masveida iedzīvotāju pārvietošanos un draudiem izmeklētāju un ekspertu dzīvībai.

Tēmas aktualitāte ir saistīta ar nepieciešamību zinātniski izprast jaunās kriminālistikas darbības apstākļus, pielāgot tās teorētiskos principus un praktiskās rekomendācijas kara laika realitātēm. Īpaša nozīme ir kara noziegumu un noziegumu pret cilvēci dokumentēšanai, kas prasa augstu kriminālistikas nodrošinājuma līmeni un atbilstību starptautiskajiem pierādījumu standartiem.

Mūsu mērķis ir pētīt kara stāvokļa ietekmi uz kriminālistikas darbību, identificēt galvenās problēmas un noteikt tās attīstības perspektīvas mūsdienu apstākļos.

Kara stāvoklis kā īpašs tiesiskais režīms paredz atsevišķu cilvēka tiesību un brīvību pagaidu ierobežojumus, valsts varas iestāžu pilnvaru izmaiņas, kā arī īpašu drošības pasākumu ieviešanu. Kriminālistikas darbībai tas nozīmē izmeklēšanas (izmeklēšanas) darbību veikšanas apstākļu izmaiņas, piekļuvi notikuma vietām un tehnisko līdzekļu izmantošanu [4; 6, lpp. 31–37].

No vienas puses, karastāvoklis var vienkāršot atsevišķas procedūras, lai operatīvi reaģētu uz draudiem valsts drošībai. No otras puses, rodas risks pārkāpt procesuālās garantijas, kas var negatīvi ietekmēt pierādījumu pieņemamību un atbilstību. Tāpēc kriminālistika kara stāvokļa apstākļos ir jāpilda stabilizējoša loma, nodrošinot zinātniski pamatotu līdzsvaru starp izmeklēšanas efektivitāti un likumības ievērošanu [4; 7].

Kara stāvoklis nosaka kriminālistikas darbības prioritāšu maiņu. Līdz ar vispārējo kriminālo pārkāpumu izmeklēšanu priekšplānā iznāk: kara noziegumu dokumentēšana; civilās infrastruktūras iznīcināšanas faktu fiksēšana; pierādījumu vākšana par noziegumiem pret civiliedzīvotāju dzīvību un veselību; bojā gājušo un bez vēsts pazudušo personu identifikācija [2; 5, lpp. 59–77].

Šādos apstākļos kriminālistika kļūst starpdisciplināra, apvienojot zināšanas medicīnā, inženierzinātnēs, inovatīvajās un informācijas tehnoloģijās, starptautiskajās humanitārajās tiesībās utt.

Jo īpaši pierādījumu vākšana kaujas zonā ir viens no sarežģītākajiem kriminālistikas darbības aspektiem kara stāvokļa laikā. Galvenās problēmas šajā jomā ir: ierobežota vai neesoša piekļuve notikuma vietai; materiālo pierādījumu iznīcināšana vai bojāšana apšaudes rezultātā; izmeklētāju un ekspertu dzīvības un veselības apdraudējums; neiespējamība nekavējoties veikt ekspertu pētījumus [3].

Saistībā ar to pieaug alternatīvo pierādījumu fiksēšanas metožu nozīme, jo īpaši foto un video fiksēšana, izmantojot bezpilota lidaparātus, satelītattēlus, kā arī liecinieku liecības, kas fiksētas digitālā formā. Kopumā digitālā kriminālistika kļūst par vienu no galvenajām kriminālistikas darbības jomām kara laikā. Sociālie tīkli, ziņojumapmaiņas programmas, videohostingi un citas digitālās platformas ir svarīgi pierādījumu informācijas avoti. Īpaša nozīme ir: digitālo pierādījumu vākšanai un saglabāšanai; foto- un videomateriālu autentiskuma noteikšanai; to izveides laika, vietas un apstākļu noteikšanai; dezinformācijas un pierādījumu falsifikācijas novēršanai. Digitālās kriminālistikas metožu izmantošana ļauj kompensēt ierobežojumus, kas saistīti ar neiespējamību tieši apskatīt notikuma vietu [1; 8].

Kara noziegumu dokumentēšana ir viens no svarīgākajiem kriminālistikas uzdevumiem kara stāvokļa apstākļos. Savākto pierādījumu kvalitāte tieši ietekmē iespēju saukt vainīgos pie atbildības gan nacionālajos tiesu iestādēs, gan starptautiskajās tiesu iestādēs [2].

Tātad, kriminālistika nodrošina: sistemātisku pieeju pierādījumu vākšanai, to pienācīgu fiksēšanu, saglabāšanu un pierādījumu bāzes atbilstību starptautiskajiem standartiem. Tajā pašā laikā aktuāla paliek problēma par speciālistu sagatavošanu, kuri spētu efektīvi strādāt kara apstākļos un sadarboties ar starptautiskajām izmeklēšanas iestādēm.

Tādējādi starp galvenajām kriminālistikas darbības problēmām kara stāvokļa apstākļos var izdalīt: personāla trūkumu un izmeklētāju un ekspertu pārslodzi; nepietiekamu materiālo un tehnisko nodrošinājumu; vienotu kara noziegumu izmeklēšanas metožu trūkumu; psiholoģisko slodzi tiesībaizsardzības iestāžu darbiniekiem [6, lpp. 31–37].

Ņemot vērā iepriekš minētos aspektus, kriminālistikas attīstības perspektīvas ir šādas: normatīvās un tiesiskās bāzes pilnveidošana; digitālo un attālo izmeklēšanas metožu attīstība; starptautiskās sadarbības stiprināšana; mūsdienu zinātnes sasniegumu integrēšana izmeklēšanas praksē.

Kopsummējot, jāatzīmē, ka kara stāvoklis būtiski ietekmē kriminālistikas darbību, pārveidojot tās uzdevumus, metodes, līdzekļus un organizatoriskās formas. Kriminālistikas zinātnē novērojama jaunu kriminālistikas virzienu un pieeju parādīšanās un aktīva attīstība, jo īpaši militārā kriminālistika, kara noziegumu kriminālistika, digitālā un informācijas kriminālistika, kā arī kriminālistikas nodrošinājums starptautiskajā krimināltiesiskajā sistēmā. Šie procesi liecina par kriminālistikas attīstību kā dinamiskas zinātnes, kas spēj pielāgoties ārkārtējiem sociāli politiskajiem apstākļiem.

Kara apstākļos kriminālistika spēlē galveno lomu, nodrošinot efektīvu pirmstiesas izmeklēšanu, pienācīgu pierādījumu vākšanu, fiksēšanu, saglabāšanu un novērtēšanu, kā arī dokumentējot kara noziegumus un noziegumus pret cilvēci. Tieši kriminālistikas zināšanas un metodes nodrošina pierādījumu bāzi, lai sauktu vainīgos pie atbildības gan nacionālajos tiesu iestādēs, gan starptautiskajās tiesu iestādēs. Kriminālistikas zinātnes un prakses pielāgošana kara laika realitātēm ir nepieciešams nosacījums cilvēku tiesību un brīvību aizsardzībai, taisnīguma atjaunošanai un soda neizbēgamības principa ieviešanai.

Turpmākie zinātniskie pētījumi kriminālistikas jomā būtu jāvirza uz: jaunu kriminālistikas teoriju izstrādi un teorētisko pamatojumu, jo īpaši teoriju par kriminālistikas nodrošinājumu kara noziegumu izmeklēšanā; militārās kriminālistikas attīstību kā salīdzinoši neatkarīgu zinātnes virzienu; specializētu kriminālistikas metožu izstrādi noziegumu izmeklēšanai, kas izdarīti kara stāvokļa apstākļos; izmeklēšanas (izsekošanas) darbību taktikas pilnveidošanu kaujas zonā un deokupētajās teritorijās; digitālās kriminālistikas un atklāto avotu izmantošanas metožu (OSINT) attīstību; kā arī nacionālo kriminālistikas pieeju saskaņošanu ar starptautiskajiem pierādījumu standartiem un starptautisko krimināltiesu praksi.

Izvērstie attīstības virzieni ir jāizmanto kā zinātniskais pamats turpmākai kriminālistikas darbības pilnveidošanai kara stāvokļa un pēckara perioda apstākļos.

Literatūra:

1. Innovative Criminalistics at the Time of War – workshop for investigators of the National Police, State Bureau of Investigation and Security Service of Ukraine. Implementation of standards. Human Rights, Justice and Legal Co-Operation. *Council of Europe Portal.* URL : https://www.coe.int/en/web/implementation/-/innovative-criminalistics-at-the-time-of-war-workshop-for-investigators-of-the-national-police-state-bureau-of-investigation-and-security-service-of-ukraine?utm_source=chatgpt.com

2. Khan O. O., Manyk O. V. Methodology fundamentals for investigating violations of the laws and customs of war. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs.* 2023. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.2.27

3. Pilyukov Y. Forms of using special knowledge during the investigation of war crimes. *Actual Problems of Law*. 2025. DOI: https://doi.org/10.35774/app2025.02.112

4. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics.* 2022. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.3.2022.02

5. Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S. & Myshkov Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum.* 2025. № 32(1). P. 59–77. DOI: https://doi.org/10.18196/jmh.v32i1.25056

6. Кожевніков О. А. Наукові основи та класифікація джерел криміналістичної інформації. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2024. № 5(1). С. 31–37. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-1-5-6

7. Попов Г. В. Кримінально-процесуальні гарантії прав військовослужбовців в умовах воєнного стану під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. Том 4. № 91. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/344305?utm_source=chatgpt.com

8. Сергєєва Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 3 № 6. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.36

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-45

PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE BAILOR IN CRIMINAL PROCEEDINGS

ЗАХИСТ ПРАВ ЗАСТАВОДАВЦЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Marchuk S. V.
Lawyer in private practice
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Марчук С. В.
адвокат, індивідуальна адвокатська практика
м. Івано-Франківськ, Україна

Запобіжний захід у вигляді застави посідає особливе місце у системі кримінально-процесуальних гарантій, оскільки поєднує забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого та втручання у сферу майнових прав. Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить достатніх процесуальних гарантій захисту прав заставодавця – третьої особи, яка не є суб'єктом кримінальної відповідальності, однак несе ризик втрати власного майна.

На сьогодні вбачається тенденція до збільшення відсотку випадків застосування судами запобіжного заходу у вигляді застави як альтернативи триманню під вартою. Така тенденція відповідає європейським стандартам захисту прав людини, відповідно до яких позбавлення свободи має застосовуватися як крайній захід. Поруч з тим, неврегулювання законодавцем багатьох аспектів реалізації застави в контексті захисту прав заставодавця щодо повернення власних коштів на стадії досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, до винесення вироку, породжує ряд юридичних проблем та прогалин, які потребують врегулювання.

Конвенційною основою застосування застави є стаття 5 § 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], яка передбачає можливість звільнення особи за умови надання гарантій її явки до суду. У Guide on Article 5 (2023) наголошується, що застава повинна відповідати принципу пропорційності та не може використовуватися як прихована санкція [5].

Відповідно до статті 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів з метою забезпечення виконання процесуальних обов'язків [1]. Закон допускає внесення застави як підозрюваним, так і третьою особою – заставодавцем. Згідно з пунктом 25 частини першої статті 3 КПК України заставодавець є учасником кримінального провадження

[1], однак обсяг його процесуальних прав є обмеженим і не забезпечує належного захисту майнових інтересів у випадках недобросовісної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого.

Виходячи з концепції Європейського права доцільно зазначити, що з точки зору Європейського Суду з прав людини, застава є не санкцією, але гарантією явки підозрюваного, обвинуваченого до суду.

Зокрема, у справі Neumeister v. Austria суд зазначив, що метою застави є забезпечення явки особи до суду, а не застосування санкції [3].

Таким чином застава не повинна використовуватися в якості покарання третіх осіб. У цьому контексті, кошти третіх осіб- заставодавця- повинні підлягати захисту держави, що кореспондується із ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції.

Частина дев'ята статті 182 КПК України визначає порядок звернення застави в дохід держави, однак не передбачає механізму ініціювання заставодавцем дострокового повернення коштів або перегляду запобіжного заходу, до моменту їх звернення в дохід держави.

Поруч з тим, втручання у майнову сферу заставодавця повинно оцінюватися крізь призму статті 1 Першого протоколу до Конвенції [2], яка гарантує захист права власності. Сучасні наукові дослідження підтверджують необхідність забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та правом власності третіх осіб [4].

У практичній площині виникають ситуації, коли заставодавець зазнає негативних наслідків через недобросовісну поведінку підозрюваного чи обвинуваченого, включно з випадками психологічного чи фізичного впливу, обману або примусу. За відсутності законодавчо визначеного механізму реагування така особа фактично позбавлена ефективного засобу захисту.

З огляду на викладене доцільним є внесення змін до статті 182 КПК України шляхом закріплення права заставодавця на ініціювання перегляду запобіжного заходу та визначення чіткої процедури звернення із відповідним клопотанням на стадії досудового розслідування до прокурора, а на стадії судового розгляду – до суду.

Виконання завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду не може мати наслідком порушення майнових прав третіх осіб, а саме – заставодавця, тому вищевикладену прогалину в українському кримінально-процесуальному законодавстві доцільно усунути шляхом внесення змін до статті 182 КПК України, з метою закріплення процесуального права заставодавця на ініціювання перегляду запобіжного заходу та встановлення додаткових гарантій захисту права

власності особи, що внесла кошти в якості застави, відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Вдосконалення нормативного регулювання інституту застави сприятиме забезпеченню принципу верховенства права та дотриманню міжнародних стандартів захисту права власності.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Протокол № 1 до неї. Ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР.

3. Case of Neumeister v. Austria (Application no. 1936/63), Judgment of 27 June 1968. European Court of Human Rights.

4. Главюк І. В. Гарантії права власності у кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2024. № 2. С. 34–41.

5. Guide on Article 5 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe, 2023.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-46

SEARCH AS A DYNAMIC SYSTEM: PROBLEMS OF LEGITIMACY AND ADMISSIBILITY OF EVIDENCE

ОБШУК ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА: ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ ТА ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ

Myroshnychenko Yu. M.
Doctor of Law, Judge
Mukachevo City District Court of the Transcarpathian Region
Mukachevo, Ukraine

Мирошниченко Ю. М.
доктор юридичних наук, суддя
Мукачівський міськрайсуд
Закарпатської області
м. Мукачево, Україна

Ефективність досудового розслідування значною мірою залежить від якості проведення обшуку як найбільш інтенсивної форми процесуального втручання у сферу приватності особи. Застосування системно-діяльнісного підходу дозволяє розглядати обшук не як сукупність ізольованих процесуальних актів, а як цілісну динамічну систему, у якій об’єкти, суб’єкти, фактичні підстави та процесуальні

гарантії перебувають у функціональній взаємозалежності [1, с. 70]. У цій моделі легітимність обшуку визначається не формальним дотриманням окремих вимог, а збереженням балансу між метою втручання та принципами пропорційності й верховенства права.

У структурі системи «обшук» ключовим є визначення меж процесуального впливу, тобто тих елементів реальності, на які безпосередньо спрямовується примусове втручання. З позицій системно-діяльнісного підходу об'єкти обшуку доцільно класифікувати за їх онтологічною природою: а) матеріальні об'єкти як просторові носії потенційних доказових слідів; б) особи як носії поведінкової інформації, що має значення для досягнення мети слідчої дії. При цьому використання терміну «об'єкт» не нівелює суб'єктний статус особи, а відображає лише спрямованість процесуального впливу.

Така диференціація дозволяє визначити не лише предмет пошуку, а й просторові та функціональні межі втручання. Об'єкт обшуку слід розглядати як цілісний просторово-функціональний комплекс, межі якого визначаються не внутрішнім поділом на окремі елементи, а характером дозволу суду. Як випливає з правової позиції Верховний Суд, надання дозволу на обшук житла охоплює всі його конструктивні складові, включаючи дах, стіни та прилеглу територію, якщо вони утворюють єдиний архітектурно-функціональний об'єкт [2].

Системоутворювальним елементом обшуку є його легітимність, яка визначається не формальним посиланням на кримінальне провадження, а наявністю конкретних і перевірюваних фактичних даних, що встановлюють логічний зв'язок між предметом розслідування та конкретним місцем втручання. Фактична підстава обшуку передбачає не абстрактне припущення, а достатній рівень ймовірності знаходження доказів саме у визначеному об'єкті. Відсутність у клопотанні аргументованого обґрунтування такого зв'язку свідчить про свавільний характер втручання, що не відповідає стандартам, сформульованим у практиці ЄСПЛ [3].

Особливу складність становить застосування механізму невідкладного обшуку відповідно до ч. 3 ст. 233 КПК України. Навіть у межах попередньо спланованих оперативних заходів можуть виникати обставини, що створюють раптову загрозу втрати доказів у режимі реального часу, зокрема через використання цифрових засобів зв'язку. Водночас сама по собі оперативна динаміка не є достатньою підставою для обходу судового контролю. Ключовим критерієм є встановлення об'єктивної неможливості звернення за судовим дозволом до моменту втручання, що підлягає ретельній перевірці слідчим суддею з урахуванням конкретних часових та фактичних обставин [4 , с. 134–136].

Важливим елементом моделі є належне документальне підтвердження фактичних підстав обшуку. Вимога подання виключно оригіналів матеріалів провадження не випливає із сутності судового контролю, оскільки предметом оцінки є достатність і зміст фактичних даних, а не форма їх матеріального носія. Копії документів можуть бути достатніми для прийняття рішення слідчим суддею за умови, що вони дають можливість перевірити логічний зв'язок між метою обшуку та місцем його проведення і не викликають обґрунтованих сумнівів щодо їх автентичності.

Дослідження виявило проблему застосування кайданків під час обшуку не лише як засобу безпеки, а як чинника, що потенційно обмежує процесуальну прозорість. Якщо використання спецзасобів позбавляє особу можливості спостерігати за перебігом слідчої дії, виникає об'єктивний ризик сумнівів у достовірності її результатів. У такому разі на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести, що спосіб проведення обшуку виключав можливість маніпуляцій із доказами. Обмеження візуального контролю має оцінюватися судом як істотне порушення процесуальних гарантій у розумінні ст. 87 КПК України.

У межах системно-діяльнісної моделі принципового значення набуває чітке розмежування обшуку, огляду та поверхневої перевірки. Критерієм відмежування є не формальна назва слідчої дії, а характер фактичного втручання. Якщо проникнення до житла має примусовий характер і спрямоване на відшукання речей чи осіб, така дія є обшуком незалежно від її процесуального позначення. Стала позиція Верховний Суд полягає в тому, що проведення фактичного обшуку під виглядом огляду без судового дозволу є істотним порушенням, яке зумовлює недопустимість отриманих доказів та їх похідних.

Окремого розмежування потребують обшук і поверхнева перевірка особи відповідно до ст. 34 Закону «Про Національну поліцію». Поверхнева перевірка є превентивним поліцейським заходом, спрямованим на забезпечення безпеки, а не на здобуття доказів у кримінальному провадженні. Її зміст обмежується візуальним оглядом та зовнішнім обстеженням одягу чи речей без проникнення всередину. Перетворення такого заходу на фактичний обшук суперечить його правовій природі та виходить за межі допустимого втручання.

Водночас, якщо під час поверхневої перевірки особа добровільно видає речові докази, вони мають бути оглянуті відповідно до вимог статті 237 КПК України та визнані такими, що отримані у законний спосіб. Критично важливо при цьому розуміти, що такі дії не є обшуком, який, на відміну від огляду, має примусовий характер, тобто може проводитися без згоди особи, яку обшукують, всупереч її волі [5, с. 34].

Системний аналіз свідчить, що відеозапис обшуку не може підміняти процесуальну форму отримання показань. Відомості, спонтанно висловлені особою під час проведення слідчої дії, не набувають статусу показань у розумінні ст. 95 КПК України. Використання таких висловлювань для обґрунтування вироку без їх підтвердження в судовому засіданні суперечить принципу безпосередності дослідження доказів.

За результатами дослідження сформульовано такі положення:

1. Обшук має оцінюватися як втручання у цілісний просторово-функціональний об'єкт, межі якого визначаються змістом судового дозволу. Надання дозволу на обшук будівлі або садиби охоплює всі їх складові, що утворюють єдиний об'єкт володіння. Водночас вихід за ці межі або довільне їх тлумачення суперечить процесуальним гарантіям.

2. Невідкладний обшук може бути виправданий лише за наявності об'єктивної та доведеної неможливості отримати судовий дозвіл до моменту втручання, що підлягає ретельній перевірці слідчим суддею.

3. Якщо застосування спецзасобів обмежує можливість особи здійснювати візуальний контроль за перебігом обшуку, це породжує презумпцію сумніву щодо достовірності його результатів, яку сторона обвинувачення зобов'язана спростувати.

4. Слідчий суддя виступає гарантом недопущення невизначеного та надмірного втручання. Клопотання про обшук має містити конкретизований перелік предметів і даних, що підлягають відшуканню, а не загальні формулювання, які фактично надають дозвіл на необмежений пошук.

Запропонована модель дозволяє встановлює структурні критерії перевірки легітимності українську процесуальну практику з європейськими стандартами захисту прав людини, мінімізуючи можливості для зловживань з боку правоохоронних органів.

Література:

1. Мирошниченко Ю. М. Обшук як системно-діяльнісний феномен: суб'єкти, учасники та судова практика. *Європейські перспективи*. 2025. № 4. С. 69–77. DOI: https://doi.org/10.71404/EP.2025.4.11

2. Постанова Верховного Суду від 08 квітня 2021 року у справі № 296/11783/15-к. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132084030 (дата звернення: 17.02.2026).

3. CASE OF KORNIYETS AND OTHERS v. UKRAINE : judgment of the European Court of Human Rights of 10 July 2025 (applications nos. 2599/16 and 2 others). *HUDOC*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-244003 (дата звернення: 17.02.2026).

4. Мирошниченко Ю. М. Основні тенденції правозастосування та перспективи наукового дослідження проблем обшуку житла чи іншого володіння особи. *Слово національної школи суддів України*. 2025. № 3 (52). С. 134–147. DOI: 10.37566/2707-6849-2025-3(52)-12

5. Мирошниченко Ю. М. Обшук особи в кримінальному провадженні: проблеми правового регулювання та практики застосування. *DICTUM FACTUM*. 2025. № 2(18). С. 341–345. DOI: https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-341-345

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-47

SCIENTIFICALLY BASED STANDARDS FOR PRESENTATION FOR IDENTIFICATION: LEGAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS

НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНІ СТАНДАРТИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ: ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Myroshnychenko Yu. M.
Doctor of Law, Judge
Mukachevo City District Court of Zakarpattia Region
Mukachevo, Ukraine

Мирошниченко Ю. М.
доктор юридичних наук, суддя
Мукачівський міськрайсуд
Закарпатської області
м. Мукачево, Україна

Пред'явлення для впізнання – потужний інструмент у руках органів досудового розслідування, що дозволяє підтвердити чи спростувати причетність конкретної особи (речі) до кримінального правопорушення. Водночас вітчизняна практика реалізації цієї слідчої дії нерідко виявляє системні дефекти, пов'язані з когнітивними викривленнями та недосконалістю процесуальних фільтрів, що зумовлює гостру потребу в пошуку нових методологічних підходів. Вивчення зарубіжної практики свідчить про доцільність обговорення в Україні кількох ключових напрямів удосконалення процедури пред'явлення для впізнання [1].

1. Впровадження «подвійного сліпого» пред'явлення для впізнання[1] є простим, але ефективним для усунення потенційних маніпуляцій чи ненавмисних підказок механізмом, що особливо актуально для української практики, де слідчий часто несвідомо впливає на свідка мімікою або жестами. Його застосування можливе у межах чинного законодавства за умови наявності у слідчих, прокурорів необхідних навичок.

2. Серйозним недоліком традиційної процедури є проблема «ймовірного судження»[2]. Коли свідку пред'являють групу осіб

[1] Поняття «сліпе» (blind) в процедурі впізнання стає «подвійним» (double-blind), тому що необізнаними (unaware) щодо особи підозрюваного повинні бути службова особа, що проводить слідчу дію, та очевидець, якого інструктують, що підозрюваний може бути відсутнім. Це змушує його порівнювати з пам'яттю (абсолютне судження), а не просто обирати найбільш схожого (відносне/ймовірне судження).

[2] «Ймовірне (або відносне) судження» (*relative judgment*) – це когнітивне упередження, яке виникає, коли свідок порівнює учасників пред'явлення (*lineup*)

одночасно, він схильний обирати з-поміж них найбільш схожу, а не порівнювати з пам'яттю про злочинця. Це значно підвищує ризик помилкового впізнання. Перехід до послідовного пред'явлення вирішує зазначену проблему, оскільки спонукає до «абсолютного судження»[3].

Впровадження цього механізму вимагає законодавчого закріплення. Для усунення правової невизначеності та легітимізації науково обґрунтованих методик, необхідне внесення мінімальних змін до ч. ч. 2, 7 ст. 228 КПК України, які дозволять замінити імператив «разом» на альтернативу – «одночасно або послідовно».

Критерій вибору між одночасним і послідовним методами має ґрунтуватися на балансі між процесуальною простотою та криміналістичною надійністю.

Послідовне пред'явлення повинно стати основний методом, оскільки криміналістична психологія визнає його найнадійнішим. Він повинен обиратися слідчим, зокрема, у разі, коли впізнання є єдиним або ключовим доказом причетності особи до кримінального правопорушення, а також у випадках, коли свідок бачив підозрюваного короткий час або в несприятливих умовах. За відсутності перешкод, послідовний метод слід застосовувати як пріоритетний.

Одночасне пред'явлення може застосовуватися, коли ризики сугестії мінімальні (наприклад, у справах, де свідок тривалий час контактував із підозрюваним), або за наявності технічних, організаційних перешкод для послідовного пред’явлення.

3. Нещодавні досягнення в галузі штучного інтелекту (ШІ) дозволяють створювати реалістичні зображення фіктивних осіб, які відповідають опису підозрюваного (вік, стать, колір волосся, форма обличчя тощо). Це дозволяє формувати фоторяд, де всі фото (включаючи підозрюваного) виглядають подібно, без помітних відмінностей.

За даними спеціальних досліджень, люди не помічають відмінностей між реальним фото та ШІ-генерованими зображеннями схожих осіб, що не впливає на точність ідентифікації [2]. Експерименти показують, що на відміну від традиційних методів такі фоторяди є «ідеально справедливими», з нульовим упередженим вибором підозрюваного [3].

4. Запровадження обов'язкової фіксації за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів всієї процедури (інструктування

між собою, а не зі своїм власним спогадом про злочинця. Замість того, щоб вирішити, чи відповідає конкретна особа його пам'яті (абсолютне судження), свідок просто обирає ту особу, яка найбільше схожа на злочинця серед усієї групи.

[3] При послідовному пред’явленні для впізнання (*sequential lineups*) свідок бачить лише одну особу за раз і повинен прийняти рішення «так» або «ні» щодо її причетності до злочину.

свідку та рівня його впевненості, перебігу слідчої дії). Відеозапис слугуватиме додатковою гарантією допустимості та достовірності доказу. Він забезпечує повну прозорість процесу, дозволяючи суду самому переконатися в дотриманні всіх процесуальних норм, що суттєво підвищить довіру щодо результатів впізнання. Попри те, що відеофіксація передбачена КПК України, її обов'язковість для всіх випадків пред'явлення для впізнання стане потужним інструментом для запобігання фальсифікації.

5. Розроблення деталізованих відомчих інструкцій є необхідною умовою для функціонування як послідовного, так і сліпого методів. Необхідна підготовка чітких, науково обґрунтованих тактичних рекомендацій, що включають стандартизовані інструкції для очевидця (що запобігають «імовірному судженню»), фіксацію його впевненості, а також визначення критеріїв підбору статистів.

6. Поглиблена інтеграція знань про когнітивну психологію та науково обґрунтовані тактики є критично важливою. Для цього доцільно:

А) У системі післядипломної освіти (курси підвищення кваліфікації) та у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання для слідчих, прокурорів та оперативних працівників створити вузькоспеціалізований навчальний модуль під назвою, наприклад, «Тактика мінімізації сугестії при впізнанні», що має включати: глибоке вивчення таких феноменів, як «ефект дезінформації»[4], «несвідоме перенесення»[5] та психологічний механізм «ймовірного судження», які безпосередньо впливають на достовірність доказу; навчання слідчих та прокурорів новому процесу проведення «подвійного сліпого» впізнання та використання автоматизованих систем для формування фоторядів.

Б) Регулярно проводити практичні симуляційні тренінги для чинних слідчих та прокурорів, орієнтовані на: відпрацювання стандартизованих інструкцій для свідка, що запобігають ймовірному судженню (наприклад, інструкція: «підозрюваного тут може не бути»)[6]; техніки

[4] «Ефект дезінформації» (*misinformation effect*) – це феномен, за якого достовірність спогадів очевидця знижується, якщо після події йому була надана хибна (дезінформаційна) інформація про неї. Ця нова, хибна інформація інтегрується в пам'ять свідка, витісняючи або спотворюючи оригінальні спогади, що призводить до помилкових свідчень.

[5] «Несвідоме перенесення» (*unconscious transference*) – це помилка пам'яті, коли очевидець ідентифікує невинну особу, яку він раніше бачив у контексті злочину або розслідування (наприклад, перехожого чи статиста в іншому фоторяді), але плутає її роль зі справжнім злочинцем. Свідок пам'ятає обличчя, але несвідомо переносить його з невинного контексту в злочинний.

[6] Інструкція «Підозрюваного тут може не бути» (*Culprit may or may not be present instruction*) – це стандартизована настанова, яку адміністратор обов’язково

фіксації рівня впевненості свідка безпосередньо після ідентифікації та заборону подальшого обговорення результатів.

В) Розробити та поширити єдиний науково обґрунтований відомчий протокол/посібник на кшталт американських *Model Policies* або *Procedures Manuals*, який стане головним тактичним інструментом, що має деталізувати: критерії підбору статистів; правила вибору між одночасним та послідовним методами (ґрунтуючись на тактичному ризику); форми обов'язкової відеофіксації та її технічні вимоги.

Таким чином, упровадження процесуальних інструментів, як-от «подвійне сліпе» та «послідовне» пред'явлення, разом із обов'язковою відеофіксацією, дозволить мінімізувати вплив людського фактору та забезпечити об'єктивність результатів впізнання. Поглиблення інтеграції знань із когнітивної психології в систему підготовки правоохоронців надасть необхідне розуміння ними крихкості людської пам'яті, що є основою для застосування науково обґрунтованих тактичних прийомів. Тільки на перетині права, психології та технологій можна досягти належної достовірності результатів, що зміцнить статус цієї слідчої дії як надійного джерела доказів і стане не лише запорукою ефективного розслідування, а й фундаментом для підвищення довіри суспільства до системи правосуддя.

Література:

1. Мирошниченко Ю. М. Удосконалення процедури пред'явлення для впізнання: від «ймовірного судження» до «подвійного сліпого» стандарту (за досвідом юрисдикцій загального права). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 6. Ч. 3. С. 111–115. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.32

2. Greenspan, R., & Bergold, A. (2025). Can AI-Generated Faces Serve as Fillers in Eyewitness Lineups? *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.5152023

3. Bell, R., Menne, N. M., Mayer, C., & Buchner, A. (2024). On the advantages of using AI-generated images of filler faces for creating fair lineups. *Scientific Reports*, *14*(1), 12304. https://doi.org/10.1038/s41598-024-63004-z

надає свідку перед початком процедури впізнання. Її мета – мінімізувати ризик «ймовірного судження», знявши з очевидця психологічний тиск обрати когось, і підтвердити, що правильною відповіддю може бути «ніхто».

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-48

PECULIARITIES OF PSYCHOLOGICAL BEHAVIOR OF A MINOR OFFENDER

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА

Paseka M. O.
candidate of legal sciences, associate Professor, Associate Professor at the Department of Social, Humanitarian and Legal Disciplines Uman National University Uman, Ukraine

Пасека М. О.
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманський національний університет м. Умань, Україна

Особливості фізичного та психологічного розвитку неповнолітнього накладають надзвичайно великий відбиток на його поведінку. Зокрема, бажання самоствердитися й самовиразитися перед однолітками, дорослими і суспільством, почуття «дорослості» та амбіціозності часто є мотиваційною силою його протиправних діянь. Ставлення та усвідомлення своїх вчинків – обов'язковий критерій визначення психологічних особливостей особи. Розуміння та відношення до вчиненого неповнолітнім правопорушником є важливою обставиною, що зумовлює перебіг кримінального провадження щодо нього.

При розслідуванні або судовому розгляді кримінальних справ виникає багато питань психологічного змісту. Для рішення значної частини з них достатньо фахових знань та досвіду юристів [1]. Однак, юридична практика показує, що слідчий і суддя, інспектор кримінального розшуку, адвокат та інші особи, які представляють правосуддя, не в усіх випадках можуть враховувати у своїй роботі сучасні дані, методи і методики психологічної науки. У цьому випадку з'являється необхідність працівникам правоохоронної системи звертатися до експертів-психологів проведення судово-психологічної експертизи, у ході якої професійний психолог отримує нові факти, корисні для встановлення істини у кримінальній справі [2]. Маючи на меті не просто констатацію фактів, які були виявлені в ході проведеного дослідження, а здійснюючи їх аналіз та даючи власну оцінку виявленим обставинам, експерт виконує функцію джерела наукової інформації фактів, що необхідні суду при оцінці індивідуальних особливостей психічної діяльності сторін, свідків [3]. Від результатів судово-психологічної експертизи часом залежить характер і зміст прийнятого

повноважною особою рішення, характер і обсяг відповідальності, форми засобу впливу на правопорушника [4].

Вікові особливості займають чільне місце в формуванні морально психологічних властивостей особи неповнолітнього, її психічного розвитку, стану та моральних цінностей. Як влучно відмічають науковці, необхідно знати і правильно враховувати як загальні вікові особливості неповнолітніх, так і індивідуальні психологічні властивості конкретного підлітка-правопорушника: його темперамент і характер, здібності і запас знань, потреби та інтереси, рівень розвитку емоційно-вольової сфери, – іншими словами, ретельно вивчати його морально-психологічний вигляд.

Як зазначала В. О. Коновалова, вивчення психологічних особливостей підозрюваного неповнолітнього, слідчим дає змогу вирішувати такі завдання: 1) обрати необхідні засоби психологічного впливу і визначити оптимальну тактику проведення слідчих дій; 2) справити виховний вплив на обвинуваченого з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей; 3) визначити обставини, що пом'якшують і обтяжують вчинення злочину (перебування особи в стані фізіологічного афекту тощо), роль у злочинному угрупованні, мотив учинення злочинного діяння; 4) встановити причини злочину (профілактична діяльність слідчого) [5].

У XIX ст. головною причиною виникнення відхилень у формуванні особистості та вчинення неповнолітніми правопорушень (злочинів) одна група вчених вважала: несприятливі умови життя дітей, недостатність правильних виховних впливів на їх поведінку. Також, були й ті, що серед причин цього явища виділяв недоліки існуючої у державах системи управління, яка обумовлює і породжує злочинність. (Така позиція, на мій погляд, заслуговує на підтримку, звісно визнавати та виділяти її єдиною при формування протиправної (злочинної) поведінки осіб неповнолітніх не слід. Але суспільство, у якому особа народилася, сукупність взаємовідносин, позиція та відношення органів державної влади, що проявляється у діях посадових осіб до дітей, привілейованості окремих з них, а саме: приймання до дитсадків, вищих навчальних закладів, участі у конкурсах та нагороди тощо, які є не завжди заслуженими та справедливими, втім закарбовуються у несформованій психіці дитини. Якщо неповнолітня особа відчуває та бачить несправедливість відносно себе чи близьких, це формує та розвиває її внутрішню агресію та жорстокість, тобто морально-психологічний стан, що може проявити себе з часом у протиправних, зухвалих та агресивних вчинках.

За результатами анкетування, проведеного І. Макаренко, більшість опитаних серед засуджених неповнолітніх на запитання: «Що ви

відчували, коли вас притягували в якості обвинуваченого?» 21 % опитаних відповіли, що боялися позбутися волі; 9% боялися в цей момент викриття та покарання; лише 3% побоювались того, що можуть опинитися серед злочинців; інші 20% не змогли відповісти на поставлене питання. Вище зазначене свідчить про психологічну нестійкість неповнолітніх, що в першу чергу, обумовлюється незавершеним розвитком особи та впливом соціальних факторів.

Психологи-правознавці зазначають, що соціальну адаптацію дітей можуть ускладнювати різні нервово-психічні захворювання та відхилення. Тому науковець вважає застосування заходів педагогічної корекції недостатніми, необхідні втручання і допомога психіатрів, невропатологів, психотерапевтів, поряд із заходами виховного характеру здійснюють медичну корекцію, а також проводять спеціальні консультації для педагогів і батьків. Отже, саме втручання спеціалістів є необхідним та важливим у з'ясуванні психічного здоров'я особи неповнолітнього, який має схильності до протиправних дій.

Слід зазначити, що за останні роки вдвічі зросла кількість осіб неповнолітніх, які мають психічні розлади. Вже вступаючи до школи, 60 % дітей мають ті або інші порушення соматичного і психічного характеру. Зростає кількість дітей, які мають психоневрологічні захворювання (328,8 тис.), хвороби нервової системи і органів чуття (1,3 млн.) дітей. 10 % від загальної кількості дітей, які йдуть у перший клас загальноосвітньої школи, мають затримку психічного розвитку. Зазначена статистика викликає занепокоєння. Тому, слід до кожної особи неповнолітнього відноситися обережно та пильно. Дорослі пояснюють установки дитини, її сприйняття, реагування, вчинки та поведінку з явними проявами психічних розладів, особливістю її характеру, генетикою, перехідним періодом підліткового віку, тому не придають таким «особливостям» значення. Втім, питання-проблема існує і потребує втручання спеціалістів, оскільки її невирішеність та не дослідження спричиняє тяжкі наслідки як самій особі неповнолітнього, так і для оточуючих.

Законодавець для з'ясування рівня розвитку, інших соціально психологічних рис особи неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, які необхідно враховувати при призначенні покарання або обранні заходу виховного характеру, закріплює положення про можливість призначення психологічної експертизи. Кожне правопорушення, як і кожна особа, має свої особливості, тому при проведенні судово-психічних експертиз повинні враховуватися та з'ясовуватися всі особливості, як вчиненого правопорушення, так і самої особи, у поєднанні з її вихованням, товариsько-дружніми відносинами тощо.

Вивчення особистості неповнолітніх правопорушників дає підстави вважати, що діти з відхиленнями у психічному розвитку складають «групу ризику» стосовно злочинної поведінки. Так, від 57% до 76% неповнолітніх злочинців мали психічні аномалії. Звичайно, йдеться не про хворобливі стани, а про граничні психічні аномалії, тобто такі відхилення в розвитку психіки, що не перешкоджають неповнолітньому керувати своєю поведінкою та розуміти наслідки своїх дій.

Під психологічними властивостями особи неповнолітнього правопорушника пропоную розуміти сукупність особливостей душевного складу, психіки, характеру, поведінки, її реакції та сприйняття, які визначаються адекватністю дій та вчинків неповнолітнього правопорушника відповідно до загальноприйнятих норм та правил.

Література:

1. Крюкова М. А., Єлховський І. В. Судово-психологічна експертиза (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології) : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2021. 61 с.

2. Бедь В.В. Юридична психологія : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2005. 380 с.

3. Кобера А. В. Судово-психологічна експертиза як форма використання психологічних знань в юриспруденції. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер. Психологія і педагогіка*. 2008. Вип. 11. С. 93–99.

4. Землянська О. В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи : монографія. Харків : Титул, 2007. 244 с.

5. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Харків, 2008. 240 с.

SECTION 10. EUROPEAN UNION LAW. INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-49

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL OBLIGATIONS IN THE FIELD OF PUBLIC HEALTH IN UKRAINE: THE CASE OF THE WHO FRAMEWORK CONVENTION ON TOBACCO CONTROL

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ПРИКЛАД РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ВООЗ ІЗ БОРОТЬБИ ПРОТИ ТЮТЮНУ

Alimenko O.-M. I.
PhD in Law, student at National University of Kyiv-Mohyla Academy
Kyiv, Ukraine

Аліменко О.-М. І.
кандидат юридичних наук, студентка
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
м. Київ, Україна

Імплементація міжнародних актів у національне законодавство є ключовим механізмом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань держави та важливим індикатором її інтегрованості у глобальні правові процеси. У сфері громадського здоров'я та контролю над тютюном таким універсальним інструментом виступає Рамкова конвенція Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну 2003 року (далі – РКБТ) [1].

Вживання нікотинових та тютюнових виробів залишається однією з провідних причин передчасної смертності у світі, спричиняючи понад 8 мільйонів смертей щороку [2, с. 15]. Для України ця проблема є системною, оскільки вживання нікотинових та тютюнових виробів суттєво впливає на поширеність і смертність від неінфекційних захворювань. Відтак імплементація положень РКБТ є не лише міжнародно-правовим обов'язком, а й інструментом трансформації національної політики у сфері охорони здоров'я.

РКБТ є рамковим міжнародним договором, що встановлює як матеріально-правові, так і процедурні зобов'язання для держав-учасниць. Її нормативна конструкція передбачає поєднання норм

прямої дії та норм-програмних орієнтирів, які потребують подальшої конкретизації у внутрішньому законодавстві.

Ключові положення Конвенції охоплюють податкові та цінові заходи (стаття 6), захист від впливу тютюнового диму (стаття 8), регулювання пакування і маркування (стаття 11), повну заборону реклами та стимулювання продажу (стаття 13), принцип захисту політики від впливу тютюнової індустрії (стаття 5.3) та інші. Конвенція також покладає на держави обов'язок розробляти національні стратегії контролю над тютюном та регулярно звітувати про прогрес [1]. Таким чином, РКБТ формує комплексний регуляторний стандарт, який поєднує правові, адміністративні та фіскальні механізми.

Україна ратифікувала РКБТ у 2006 році, після чого розпочався процес нормативної трансформації її положень у внутрішнє законодавство. Основним інструментом імплементації став Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливий вплив на здоров'я населення» [3], який системно доповнювався з урахуванням міжнародних стандартів.

Імплементація статті 13 РКБТ знайшла відображення у повній забороні реклами, спонсорства та стимулювання продажу тютюнових виробів. Положення статті 8 реалізовані через запровадження широкого переліку громадських місць, вільних від тютюнового диму. Вимоги статті 11 щодо маркування матеріалізовані у впровадженні графічних медичних попереджень, які займають значну площу упаковки та містять текстові й графічні повідомлення про шкоду для здоров'я [2, с. 104–112].

Важливим елементом імплементації стала реалізація податкових заходів відповідно до статті 6 РКБТ. Дослідження семирічного плану підвищення акцизів засвідчило, що гармонізація податкової політики із міжнародними стандартами сприяла зменшенню споживання тютюну та збільшенню фіскальних надходжень [4]. Таким чином, Україна імплементувала значну частину матеріальних норм РКБТ шляхом прийняття та оновлення спеціального законодавства.

Попри суттєвий прогрес, імплементація положень РКБТ залишається неповною. Насамперед це стосується системного впровадження статті 5.3 щодо захисту політики від впливу тютюнової індустрії. Хоча на нормативному рівні закріплено обмеження щодо взаємодії державних органів із представниками індустрії, механізми прозорості та контролю потребують подальшого вдосконалення [5, с. 42–45].

Іншою прогалиною є неповна інтеграція інструментів боротьби з незаконною торгівлею, що безпосередньо впливає на ефективність податкових та регуляторних заходів. Протокол РКБТ Про ліквідацію незаконної торгівлі тютюновими виробами (далі – Протокол) є окре-

мим міжнародним договором, спрямованим на створення глобальної системи простежуваності, ліцензування та міжнародного співробітництва у сфері боротьби з контрабандою [6]. З правової точки зору, ратифікація Протоколу є логічним продовженням виконання Україною зобов'язань за РКБТ. Незаконна торгівля підриває ефективність статті 6 Конвенції, оскільки знижує вплив податкових заходів на рівень споживання. Крім того, інтеграція до міжнародної системи обміну інформацією посилить інституційні спроможності держави у сфері фінансової та економічної безпеки. Таким чином, ратифікація Протоколу має стратегічне значення для завершення нормативної архітектури імплементації РКБТ.

Серед ключових викликів імплементації слід виокремити обмеження правозастосування, зокрема недостатню спроможність відповідних органів під час воєнного стану проводити заходи державного контролю та складність доведення порушень у сфері реклами і стимулювання продажу.

Суттєвим викликом є регулювання новітніх тютюнових та нікотинових виробів, включно з тютюновими виробами для нагрівання, нікотиновими паучами (снюсами) та електронними сигаретами. Їх швидка популяризація створює необхідність адаптації нормативної бази до нових форм споживання, що часто випереджають законодавчі процеси навіть на міжнародному рівні.

Отже, імплементація РКБТ в Україні демонструє приклад нормативної трансформації міжнародного договору у національне законодавство через поєднання законодавчих, фінансових та адміністративних механізмів. Україна досягла значного прогресу у реалізації матеріальних положень Конвенції, зокрема у сфері маркування, захисту від вторинного диму, заборони реклами та податкового регулювання.

Водночас повна реалізація міжнародних зобов'язань потребує подальшого зміцнення інституційних механізмів, завершення імплементації статті 5.3 та ратифікації Протоколу про ліквідацію незаконної торгівлі тютюновими виробами. Ефективність міжнародного договору визначається не лише його формальним включенням до національного законодавства, а й реальним функціонуванням правозастосовних механізмів.

Література:

1. WHO Framework Convention on Tobacco Control // World Health Organization. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/264104b3-241a-4e48-88f9-aa7120779ffc/content (дата звернення: 27.02.2026).

2. WHO Report on the Global Tobacco Epidemic 2021: Addressing new and emerging products. Geneva. 2021. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240032095 (дата звернення: 27.02.2026).

3. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливий вплив на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 № 2899-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15 (дата звернення: 27.02.2026).

4. Weiger C, Kudrina I, Tyshchenko S, et al. The seven-year tobacco tax plan in Ukraine: a casestudy. *BMJ open*, *12*(2), e049833. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-049833

5. Global Progress Report on Implementation of the WHO FCTC 2023. Geneva. 2023. URL: https://fctc.who.int/docs/librariesprovider12/meeting-reports/2023-global-progress-report-en.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

6. WHO FCTC Secretariat. Protocol to Eliminate Illicit Trade in Tobacco Products: Geneva. 2013. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/d03f9cc9-1beb-4f09-9dee-12534a876776/content (дата звернення: 27.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-50

INTERNATIONAL STANDARDS IN THE FIELD OF JUSTICE EFFICIENCY

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ

Bogdanov O. M.
Postgraduate student
Kyiv University of Intellectual Property and Law
Kyiv, Ukraine

Богданов О. М.
аспірант
Київський університет інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна

Ефективність здійснення правосуддя є вимогою національного законодавства України, а також міжнародним стандартом, що знайшов своє відображення у низці міжнародно-правових актів. З підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угода про асоціацію з ЄС) [1], та у подальшому отримавши статус кандидата у члени ЄС [2], Україна прийняла на себе зобов'язання, зокрема, щодо підвищення ефективності правосуддя та судоустрою. Для цього необхідно врахувати у національному законодавстві деякі міжнародні стандарти у цій сфері.

Досліджуючи питання міжнародних стандартів у сфері правосуддя, П. А. Рудик пропонує поділити їх на такі дві великі групи: 1) базові загальновизнані міжнародні стандарти (обов'язкові міжнародні правові стандарти) і 2) спеціальні міжнародні стандарти у сфері правосуддя (стандарти, котрі мають рекомендаційний характер). До першої групи вчений відносить базові загальновизнані міжнародні стандарти, закріплені в документах ООН про права людини, котрі тісно пов'язані з правосуддям і до яких належить, зокрема, право кожного на справедливий суд [3, с. 75]. Друга група включає галузеві міжнародні принципи та стандарти, що стосуються окремих сфер організації та функціонування системи правосуддя.

Наприклад, базові міжнародні стандарти у сфері ефективності правосуддя міститься у:

– ст. 3 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, якою передбачено, що кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується, зокрема, забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні [4];

– ст. 13 у Конвенції про захист прав людини та основних свобод, в якій визначено, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [5];

– ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, відповідно до якої кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів [6] та ін.

Важливо, що базові міжнародні стандарти у сфері ефективності правосуддя вимагають наявності у кожній державі достатніх та ефективних національних засобів, спрямованих на забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи. Вважається, що найбільш ефективним є саме судовий механізм захисту. Його функціонування вимагає наявність визначених національним законодавством та урегульованих ним вимог до організації судоустрою, вимог до суддів, їх відбору тощо.

Для забезпечення ефективності системи правосуддя на кожному рівні її побудови та функціонування діють галузеві міжнародні стандарти та принципи.

Велику групу галузевих міжнародних стандартів складають вимоги до відбору суддів, процедури їх призначення, кваліфікаційного оцінювання тощо. Такі міжнародні стандарти закріплені у таких міжнародних актах: Основні принципи незалежності судових органів (схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р.); Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (прийняті резолюцією Економічної та соціальної Ради ООН 1989/60 та схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15 грудня 1889 р.); Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р.); Велика хартія суддів. Консультативна рада європейських суддів. Основоположні принципи (прийнята у Страсбурзі, 17 листопада 2010 р. КРЄС (2010) [7] та ін.

Наприклад, в Основних принципах Генеральної Асамблеї ООН незалежності судових органів наголошується, що незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни; усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її; кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції [7, с. 21–22].

Іншу групу галузевих міжнародних стандартів складають вимоги, що висуваються до поведінки судді, його професійної етики та компетентності. Ці вимоги містяться, зокрема, у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства – систематичний огляд» (3 жовтня 2008 р., CDL-JD (2008) 002); Бангалорських принципах поведінки суддів (схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р.) тощо [7].

Аналіз цих міжнародних актів дає підстави виокремити такі основні вимоги: об'єктивність, неупередженість при прийнятті рішень, дотримання етичної поведінки в особистому житті, недопущення вчинення дій, що підривають довіру до судової влади тощо.

Вимоги до організації судового процесу, судових процедур, ефективності способів судового захисту містяться у таких міжнародних актах, як: Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 14 травня 1981 р.); Рекомендація

№ R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя (прийнята Комітетом Міністрів 28 лютого 1984 р.); Рекомендація № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо запровадження та покращення функціонування систем і процедур оскарження по цивільних і господарських справах (прийнята Комітетом Міністрів 7 лютого 1995 р.) тощо [7].

Варто зауважити, що цими актами висуваються такі вимоги до організації судового процесу та інших судових процедур: дотримання розумних строків під час розгляду та вирішення справи, забезпечення принципу процесуальної економії, організацією судового процесу таким чином, щоб усі допоміжні та технічні функції виконувались допоміжним персоналом суду тощо.

Вимоги до виконання судових рішень є невід'ємною частиною галузевих міжнародних стандартів у сфері забезпечення ефективності правосуддя. Найбільш вагомими міжнародними актами, що закріплюють відповідні вимоги, є: Рекомендація Rec (2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права (ухвалена Комітетом Міністрів 9 вересня 2003 р.); Висновок № 13 (2010) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі суддів у виконанні судових рішень (м. Страсбург, 19 листопада 2010 р.) [7].

Обов'язковість виконання судового рішення відповідно до міжнародних стандартів доповнюється активною роллю судді у цьому процесі, зокрема, шляхом запровадження інституту судового контролю за виконанням судового рішення, можливістю оскарження до суду дій, рішень та бездіяльності органів примусового виконання судових рішень.

Отже, міжнародні стандарти у сфері ефективності правосуддя включають такі головні вимоги до системи організації та функціонування судової системи: 1) загальна доступність судового захисту; 2) право кожного ,хто звертається до суду, на забезпечення ефективного поновлення порушених прав або справедливої компенсації за таке порушення; 3) здійснення правосуддя професійним та компетентним суддею, якого було обрано на підставі встановленої процедури та який відповідає вимогам об'єктивності, неупередженості при прийнятті рішень, етичної; 4) організація судового процесу та інших судових процедур на принципах розумних строків розгляду та вирішення справи, процесуальної економії; 5) обов'язковість виконання судового рішення, забезпечення судового контролю за виконанням

судового рішення, наявність національних механізмів забезпечення примусового виконання судових рішень.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС від 17.06.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine
3. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 74–80.
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
7. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. 708 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-51

TYPES OF INTERNATIONAL TREATIES

ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Varhuliak O. H.
PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of State and Legal Disciplines
Private Higher Educational Institution
"European University"
Kyiv, Ukraine

Варгуляк О. Г.
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін
ПВНЗ «Європейський університет»
м. Київ, Україна

Питання видів міжнародних договорів одне з широко досліджуваних науковцями. На сьогодні в різних наукових працях можна зустріти різні їх класифікації. У цих тезах спробуємо узагальнити найпоширеніші підходи в питанні видів міжнародних договорів у теорії та законодавстві.

Загалом, класифікація міжнародних договорів має важливе теоретичне й практичне значення, виконує інформаційну та систематизуючу функцію, виступає важливим інструментом ефективного правового регулювання. Вона дає змогу виявити специфіку правової природи договорів різних типів, розмежувати їх за предметом регулювання, юридичною силою, колом учасників, характером зобов'язань тощо. Крім того, класифікація створює основу для системного аналізу міжнародно-правових явищ, формування узгодженої термінології, розвитку доктринальних підходів.

Закон України «Про міжнародні договори України» містить статтю 3 «Види міжнародних договорів України». За змістом цієї статті міжнародні договори за суб'єктом укладання поділяються на ті, які укладаються: 1) Президентом України або за його дорученням – від імені України; 2) Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; 3) міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів [3].

У частинах другій та третій статті 3 Закону України «Про міжнародні договори України» наведено класифікацію міжнародних договорів за об'єктом регулювання, а саме: 1) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу

України; 2) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; 3) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; 4) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; 5) про використання території та природних ресурсів України; 6) яким за згодою сторін надається міждержавний характер; 7) з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України; 8) з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів [3].

Водночас у наукових джерелах [6; 4] міжнародні договори пропонується класифікувати за низкою інших, відмінних від визначених у законодавстві, ознак, а саме:

1) за сферою дії:

– універсальні – приймаються великою кількістю держав у рамках міжнародних організацій (наприклад, документи ООН);

– регіональні – стосуються певного географічного простору (Європейська конвенція з прав людини, документи Ради Європи, ЄС тощо);

2) за суб'єктивним складом:

– багатосторонні – укладаються між трьома і більше державами;

– двосторонні – укладаються між двома державами;

3) за рівнем укладання:

– міждержавні – укладаються на найвищому рівні між державами як суб'єктами міжнародного права, а також мають найбільшу політичну вагу;

– міжурядові – підписуються урядами держав, регулюють питання співпраці у сферах економіки, торгівлі, науки, техніки, транспорту тощо, а також мають більш технічний характер порівняно з міждержавними;

– міжвідомчі – регулюють вузькоспеціальні сфери діяльності та укладаються окремими державними органами в межах їхніх повноважень;

4) за юридичною силою у внутрішньому правопорядку:

– є джерелом права – після ратифікації стають частиною національного законодавства і мають обов'язкову юридичну силу, а відтак можуть прямо застосовуватися судами та органами влади;

– не є джерелом права – не набувають статусу нормативно-правових актів та використовуються як інструменти співпраці, але не мають прямої регулятивної дії;

5) за формою укладення:

– декларація, пакт – політико-правові акти, які фіксують принципи чи позиції;

– договір, угода, конвенція – договори зі спеціальних питань міжнародного права;

– хартія, статут – документи міжнародних організацій;

– меморандум, протокол, комюніке – документи, що фіксують домовленості чи результати переговорів;

– регламент – додаткова угода до багатостороннього договору [5];

– modus vivendi – тимчасова угода з питань, що вимагають негайного врегулювання [5].

6) за характером правових зобов'язань:

– зобов'язальні – повністю обов'язкові для учасників;

– прирівняні до зобов'язальних – необов'язкові, але рекомендовані для виконання;

– декларативні – гарантують загальні принципи [1];

7) за способом приєднання:

– відкриті – до міжнародного договору мають можливість приєднатися всі зацікавлені держави;

– напіввідкриті – до міжнародного договору можна приєднатися тільки за згодою його учасників;

– закриті – у міжнародному договорі беруть участь тільки держави, які його уклали [2];

8) за юридичним характером:

– правомірні – укладені відповідно до норм міжнародного права, з дотриманням процедур, повноважень сторін та загальних принципів міжнародних відносин; є легітимними, чинними та підлягають виконанню сторонами;

– неправомірні – укладені з порушенням міжнародно-правових норм (приміром, без належних повноважень, під примусом, у спосіб, що суперечить імперативним нормам міжнародного права); вважаються недійсними або нікчемними й не створюють юридичних наслідків для сторін;

9) за часом дії:

– термінові;

– невизначено термінові;

– безтермінові;

– особливі [7].

Отже, класифікація міжнародних договорів є ключовим інструментом розуміння та впорядкування міжнародно-правових відносин, відображає різні підходи до групування таких договорів. Така систематизація дозволяє не лише чітко окреслити правовий статус та обсяг зобов'язань сторін, а й забезпечує основу для прогнозування наслідків укладення договорів, їх взаємодії з національним законодавством та застосування в практиці міжнародного права. Крім того, класифікація створює умови для узгодженого правового аналізу в контексті динамічних трансформацій міжнародних відносин.

Література:

1. Види та класифікація міжнародних договорів. URL: https://lawis.group/vydy-ta-klasyfikacziya-mizhnarodnyh-dogovoriv/

2. Міжнародний договір. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%80

3. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text

4. Стрибко Т. Міжнародний нормативно-правовий договір в Україні : сутність та види. *European political and law discourse*. V. 2 (4). 2015. С. 122–127. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-4/eppd_2015_2_4.pdf#page=122

5. Тема № 3. Право міжнародних договорів : план лекції. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/mg/lectures/lecture_3.html

6. Тищенко Ю. Міжнародний договір у регулюванні відносин колізійного права. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2023. № 4. С. 62–72. DOI: 10.31617/3.2023(129)06

7. Фондова лекція з дисципліни «Міжнародне публічне право». URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/kmp/lectures/mpp/lekc3-mpp.doc

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-52

ON SOME INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL ASPECTS OF COMBATING CORRUPTION IN THE CUSTOMS SPHERE

ПРО ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ І НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В МИТНІЙ СФЕРІ

Holubieva V. O.
PhD (Law), Professor,
Professor of the Department
of International, Civil
and Commercial Law
State University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine

Голубєва В. О.
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
Державний торговельно-економічний
університет
м. Київ, Україна

Одним із наочних проявів світових та регіональних інтеграційних процесів сучасності є баланс між «відкритістю» кордонів і регулюванням (у т.ч. контролем) переміщення через митні кордони держав товарів і транспортних засобів, а також їх перетину фізичними особами, які безпосередньо пов'язані з митними процедурами і професійною діяльністю працівників митниці. При цьому не можна не зважити на певні порушення, корупцію (також так звану «адміністративну корупцію», одним із проявив якої є митна) і, відповідно, на протидію їм в усіх сферах суспільного життя, як на міжнародному, так і на національному рівнях. Рівень сприйняття суспільством корупції на митниці залишається стабільно високим порівняно з іншими державними органами [17, с. 99].

Джерельна база протидії корупції в митній сфері є розгалуженою і її можна систематизувати за певними класифікаційними ознаками (наведемо далі деякі з них, зазначивши, що вони можуть застосовуватися одночасно в будь-якому сполученні в якості не лише спільних рис чи особливостей для систематизації, а й характеристики кожного окремого джерела).

Звернемо увагу в першу чергу, що предметно сфера регулювання складається мінімум з двох груп джерел присвячених питанням протидії корупції загалом (наприклад, Конвенція ООН проти корупції 2003 р. [9], Закон України «Про запобігання корупції» 2014 р. [8]), з однієї сторони, і доброчесності суб'єктів у митній сфері, з іншої (а саме переглянута Арушська декларація ВМО про належне управління та доброчесність в митній сфері 2003 р. [7], Типовий кодекс етики та поведінки, розроблений ВМО [6], Кодекс етичної поведінки

посадових осіб Державної митної служби України та Правила етичної поведінки посадових осіб Державної митної служби України [12], Кодекс поведінки Агентства прикордонної служби Канади в ред. 2024 р. [1] та ін.). Крім того, ще можна виокремите третю складову, що поєднує дві вищезазначені групи джерел – це доброчесність державних службовців, до яких належать і митники (наприклад, Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 р. [4], Кодекс етики урядової служби США [5]).

Серед деяких класифікаційних ознак джерел протидії корупції та розвитку доброчесності в митній сфері є: – за простором (територією) дії: міжнародні (універсальні (наприклад, конвенції та акти ООН [9; 3; 4] і ВМО [6; 7] та регіональні (наприклад документи Ради Європи, такі як Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р. [14], Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р. [15], Резолюція (97)24 1997 р. про Двадцять керівних принципів боротьби з корупцією [2]) і національні [1; 5; 8; 11]; – за видом джерела, в якому містяться / закріплені: міжнародні договори (конвенції) ООН [9], РЄ [14; 15] та ін., рішення / акти міжнародних організацій (наприклад: Декларація ООН проти корупції та хабарництва в міжнародних комерційних операціях 1996 р. [4], Резолюція ГА ООН 51/59 про боротьбу з корупцією 1996 р., що в додатку містить Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб [3]), національні законодавчі [5; 8; 11] і підзаконні акти [12]; – за юридичною силою, в залежності від джерела закріплення: імперативні [9; 8; 5] та диспозитивні, що належать до так званого «м'якого права» [2; 3; 4; 7; 13]. Окремо зазначимо, що за змістом джерела можуть бути повністю або частково (наприклад, Митний кодекс України [11], Кримінальний кодекс України [10]) присвячені питанням доброчесності і протидії корупції в митній сфері.

Однією з особливостей системи джерел щодо протидії корупції в митній сфері є необхідність комплексного підходу до її організаційно-правового забезпечення / регулювання і охоплення потенційно всіх питань пов'язаних з розвитком доброчесності. Комплексність полягає в тому, що має бути узгодженість, взаємодоповнення, взаємозв'язок і синхронізація в часі, в першу чергу, норм з питань протидії корупції (як загального, складного і різнопланового за суб'єктами, змістом, тощо явища) і конкретизації їх з врахуванням особливостей митної сфери. Крім того, складність полягає в логічному і дієвому поєднанні джерел: – різних видів (міжнародних договорів, рішень міжнародних організацій, національних законодавчих і підзаконних актів); – різної юридичної сили (імперативних і диспозитивних); – різної території дії (всесвітніх, регіональних, внутрішньодержавних) та ін.

«Митні адміністрації за своєю природою є дуже вразливими до корупційних практик, оскільки робоче середовище відкриває широкі можливості для співробітників митниці використовувати свої повноваження для особистої вигоди» [13, с. 9]. Наявність значних нормативних напрацювань, нажаль не свідчить про зменшення випадків корупції. Від вивчення досвіду і створення нормативної бази, вже потрібно перейти до її суворого дотримання, а також використання практики митниці щодо організаційно-правового забезпечення доброчесності в інших сферах публічного управління, адміністрування, взагалі суспільного життя.

Література:

1. Canada Border Services Agency (CBSA). Code of Conduct. URL: https://www.cbsa-asfc.gc.ca/agency-agence/reports-rapports/acc-resp/code-eng.html (дата звернення: 26.02.2026).
2. CoE. Resolution (97)24 on the twenty guiding principles for the fight against corruption. Res(97)24. 06.11.1997. Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm?i=0900001680534ea6 (дата звернення: 26.02.2026).
3. UN. United Nations Action against corruption. Resolution Adopted by the General Assembly. A/RES/51/59. 12.12.1996. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/51/59 (дата звернення: 26.02.2026).
4. UN. United Nations Declaration against Corruption and Bribery in International Commercial Transactions. Resolution Adopted by the General Assembly. A/RES/51/191. 16.12.1996. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/51/191 (дата звернення: 26.02.2026).
5. USA. An Act To provide for the display of the Code of Ethics for Government Service. Public Law 96-303-July 3, 1980. URL: https://www.congress.gov/96/statute/STATUTE-94/STATUTE-94-Pg855.pdf (дата звернення: 26.02.2026).
6. WCO. Model Code of Ethics and Conduct. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/integrity/instruments-and-tools/model-code-of-ethics-and-conduct.pdf (дата звернення: 26.02.2026).
7. WCO. The Revised Arusha Declaration Declaration of the Customs Co-Operation Council Concerning Good Governance and Integrity in Customs. Done at Arusha, Tanzania, on the 7th day of July 1993 (81st/82nd Council Sessions) and revised in June 2003. (101st/102nd Council Sessions). URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/legal-instruments/ declarations/revised_arusha_declaration_en.pdf?la=en (дата звернення: 26.02.2026).

8. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Редакція від 07.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 26.02.2026).

9. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. Дата набрання чинності для України 01.01.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 26.02.2026).

10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція від 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 26.02.2026).

11. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. Редакція від 04.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 26.02.2026).

12. Наказ Державної митної служби України «Про затвердження Кодексу етичної поведінки посадових осіб Державної митної служби України та Правила етичної поведінки посадових осіб Державної митної служби України» від 02.09.2021 р. № 668. Редакція від 21.03.2025 р. № 269. URL: https://customs.gov.ua/web/content/16917?unique=eb4d916a9cfef4368ab8676adbdd1c280ce1834c&download=true (дата звернення: 26.02.2026).

13. Посібник з розвитку доброчесності. ВМО, 2021. 163 с. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/ua/integrity/integrity-development-guide_ua.pdf?la=zh-CN (дата звернення: 26.02.2026).

14. РЄ. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173) від 27.01.1999 р. Ратифікація від 18.10.2006. Вступ в силу для України 01.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 26.02.2026).

15. РЄ. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. Ратифікація від 16.03.2005. Набуття чинності для України 01.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення: 26.02.2026).

16. Тіньовий звіт щодо прогресу України у наближенні до Розділу 29 «Митний Союз». ГО «Інститут аналітики та адвокації» та ГО «Технології прогресу». 2025. 112 с. URL: https://assets.ctfassets.net/ymxt0u8ddakq/50kzJxBixPEW2FYL6dj44n/be0eaed5159274483d0de5e7e1531b57/%C3%90_%C3%91_%C3%90_%C3%91_%C3%90_%C3%90_%C3%90_%C3%90_%C3%8C__%C3%90_%C3%90_%C3%91_%C3%91__%C3%90_%C3%90_%C3%91_%C3%90_%C3%90_%C3%91_%C3%91__29_%C3%91_%C3%90_%C3%90_%C3%90_%C3%91_%C3%90__2024_%C3%91_%C3%90%C2%BA%C3%91_.pdf (дата звернення: 26.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-53

PHASES OF INVESTMENT MEDIATION DEVELOPMENT IN INTERNATIONAL LAW

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МЕДІАЦІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Salo A. M.
PhD Candidate
Ivan Franko National University of Lviv
Lviv, Ukraine

Сало А. М.
аспірант
Львівський національний університет
імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Інвестиційна медіація є добровільним, структурованим, конфіденційним процесом врегулювання спорів між інвестором і приймаючою державою (міжнародною організацією, уповноваженим органом), що виник з відносин, пов'язаних з інвестиціями, за допомогою незалежного та неупередженого посередника – медіатора, який не має вирішального впливу на результат, але сприяє конструктивному діалогу. Сьогодні інвестиційна медіація дедалі більше визнається не лише як альтернатива арбітражу, а також перспективний напрям міжнародного врегулювання спорів, здатний знизити витрати, зберегти партнерські відносини між сторонами та сприяти стабільності інвестиційного клімату. Щоб зрозуміти особливості цього інституту, необхідно звернутися до витоків – дослідити історію її становлення медіації як правового явища. Водночас це питання залишається майже недослідженим, що зумовлює особливу актуальність та науковий інтерес до нього.

На основі проведеного аналізу, у розвитку інвестиційної медіації можна виділити п'ять етапів її становлення.

На першому етапі відбувається зародження самої ідеї посередництва (до середини XX століття). Цей етап починається з появи посередництва у античний час і до формування на міжнародному рівні посередництва як правового інструменту наприкінці XIX – початку XX століття. Важливим етапом стали Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, які вперше закріпили принципи медіації та добрих послуг як способів мирного врегулювання спорів між державами [1, с. 329].

Другий етап характеризується інституціоналізацією міжнародного інвестиційного права (1945-1980-ті роки). Після Другої світової війни міжнародна спільнота усвідомила потребу в стабільних механізмах регулювання іноземних інвестицій. Важливою віхою став Вашинг-

тонський договір 1965 року [2], який створив Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID) та укладення двосторонніх інвестиційних угод (BITs). Хоча ці договори у зазначений період ще не містили положень про медіацію, вони заклали основу для майбутнього розмежування арбітражу, примирення і медіації як окремих способів вирішення спорів.

Третій етап знаменується нормативним оформленням медіації, в тому числі інвестиційної медіації у міжнародному праві (1980–2010 роки). У цей період медіація поступово набуває статусу визнаного інструменту міжнародного врегулювання спорів, зокрема інвестиційних. У 1980 році було прийнято Правила примирення ЮНСІТРАЛ (Conciliation Rules), які закріпили основні принципи нейтральності, добровільності та конфіденційності процедури [3, с. 422], Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру (2002 рік) у якому терміни "примирення" і "медіація" фактично стали взаємозамінними [4]. Саме з цього часу медіація як спосіб вирішення інвестиційних спорів включається до міжнародних інвестиційних договорів.

На четвертому етапі відбувається інституційне закріплення інвестиційної медіації, з'являються перші інвестиційні справи, що були вирішені шляхом медіації (2010-2020 роки). У 2018 році ЮНСІТРАЛ прийняла оновлену редакцію Типового закону [5], який прямо визнав "медіацію" окремим інститутом, а не лише формою примирення. У 2019 році була підписана Сінгапурська конвенція [6], яка встановила міжнародний механізм визнання і виконання мирових угод, укладених у результаті медіації. Міжнародні неурядові організації почали створювати спеціалізовані регламенти (правила) розгляду інвестиційних спорів шляхом медіації, зокрема, Міжнародна асоціація юристів (IBA) у 2012 році [7], Міжнародна торгова палата (ICC) у 2014 році [8], Конференція за Договором до Енергетичної хартії (ECT) у 2016 році [9] та інші.

П'ятий етап (2020-ті роки – дотепер) характеризується подальшим інституційним оформленням, цифровізацією та глобальною інтеграцією. У 2022 році ICSID розробив Медіаційні правила [10], у 2023 році Робоча група III ЮНСІТРАЛ прийняла Типові правила медіації та Кодекс поведінки арбітрів і суддів, що створюють уніфіковані стандарти поведінки в інвестиційних спорах [11], у 2025 році створено Міжнародну організацію з медіації (IOMed) [12]. Варто зазначити, що сучасний етап позначається розвитком онлайн-медіації, поєднанням медіаційних та арбітражних процедур (Med-Arb), а також активною підтримкою з боку міжнародних організацій.

Ці етапи демонструють закономірність переходу від неформального посередництва до високорозвиненого міжнародного інституту з уніфікованими стандартами поведінки та процедурної прозорості.

Таким чином, інвестиційна медіація є результатом комплексного історичного процесу, у якому взаємодіяли різні правові інститути. Її сучасна форма постала не як самостійне новоутворення, а як синтез попередніх правових і процедурних практик – від дипломатичного посередництва до сучасних стандартів альтернативного вирішення спорів. Подальша робота міжнародних організацій над розвитком медіації, створення нових інституційних та нормативних механізмів, як до прикладу Міжнародної організації з медіації (IOMed), безумовно свідчить про зацікавленість в цьому інституті та перспективи його розвитку.

Література:

1. Крестовська Н. Медіація в міжнародних конфліктах середньовіччя та модерної доби. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 324–331.

2. Про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: Конвенція від 18 травня 1965 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text (дата звернення: 07.12.2025).

3. Істін С. О. Міжнародні стандарти медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів та їх імплементація в умовах євроінтеграції України. *Електронне наукове видання "Аналітично-порівняльне правознавство"*. 2022. № 5. С. 420–424.

4. Dobbins R. N. UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation: From a Topic of Possible Discussion to Approval by the General Assembly. *Pepp. Disp. Resol. L.J.* Iss. 3, 2003. Режим доступу: https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=drlj (дата звернення: 09.12.2025).

5. United Nations Commission on International Trade Law. UNCITRAL Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation, 2018. Режим доступу: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation (дата звернення: 02.12.2025).

6. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (adopted December 2018). Режим доступу: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements (дата звернення: 11.12.2025).

7. International Bar Association. Mediation Committee. International Bar Association. Режим доступу: https://www.ibanet.org/unit/

Dispute%2BResolution%2BSection/committee/Mediation%2BCommittee/3011?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.12.2025).

8. International Chamber of Commerce. ICC Mediation Rules. ICC. Режим доступу: https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/adr/mediation/mediation-rules/ (дата звернення: 08.12.2025).

9. Energy Charter Secretariat. The Energy Charter Treaty (ECT) remains the most frequently invoked IIA. 11 January 2019. Режим доступу: https://www.energycharter.org/media/news/article/the-energy-charter-treaty-ect-remains-the-most-frequently-invoked-iia/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.12.2025).

10. International Centre for Settlement of Investment Disputes. ICSID Mediation Rules. 2022. Режим доступу: https://icsid.worldbank.org/rules-regulations/mediation (дата звернення: 04.12.2025).

11. Ministry of Industry and Trade of the Czech Republic. UNCITRAL Working Group III. 17 April 2025. Режим доступу: https://mpo.gov.cz/en/foreign-trade/international-organizations-and-trade/uncitral/uncitral-working-group-iii---287067/ (дата звернення: 10.12.2025).

12. Herbert Smith Freehills Kramer LLP. Convention on the Establishment of the International Organization for Mediation signed in Hong Kong. 3 June 2025. Режим доступу: https://www.hsfkramer.com/notes/publicinternationallaw/2025-posts/convention-on-the-establishment-of-the-international-organization-for-mediation-signed-in-hong-kong#page=1 (дата звернення: 01.12.2025).

SECTION 11. MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-54

DIGITAL INSTRUMENTS FOR ENSURING HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF WAR

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Alimov N. R.
PhD Student at the Department of Public Administration and Law
Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture
Ukrainian State University of Science and Technology
Dnipro, Ukraine

Алімов Н. Р.
аспірант кафедри публічного управління та права
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Lykholat I. S.
PhD Student at the Department of Public Administration and Law
Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture
Ukrainian State University of Science and Technology
Dnipro, Ukraine

Лихолат І. С.
аспірант кафедри публічного управління та права
ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила не лише обмеження реалізації окремих прав і свобод, а й структурну трансформацію державних механізмів їх забезпечення. Руйнування фізичної інфраструктури, масове внутрішнє переміщення населення та обмеження безпосереднього доступу до органів влади актуалізували необхідність переходу від традиційних адміністративних процедур до цифрових форматів реалізації прав. У цих умовах цифровізація публічного управління перестала бути інструментом модернізації та набула характеру необхідного елемента механізмів забезпечення прав людини. Платформа «Дія», електронні

реєстри, дистанційні форми адміністративного та судового провадження підсистеми «Електронний суд», а також цифрові інструменти фіксації воєнних злочинів стали не лише сервісними рішеннями, а складовими нової моделі гарантування базових прав, зокрема: права на соціальний захист; права на правосуддя; права на доступ до адміністративних послуг; права на доступ до інформації; права на звернення.

Водночас цифровізація механізмів забезпечення прав людини породжує низку системних ризиків, що потребують окремого управлінського реагування. Йдеться насамперед про кіберзагрози, які ставлять під загрозу безперервність надання послуг; цифрову нерівність, що може призводити до фактичного виключення окремих соціальних груп з процесу реалізації прав; ризики неправомірного доступу до персональних даних; а також вразливість інформаційної інфраструктури в умовах воєнного стану. Таким чином, цифрові інструменти, одночасно розширюючи доступ до прав, створюють нові форми потенційної дискримінації та залежності від технологічної стабільності держави.

Обґрунтування теоретико-правових та управлінських засад використання цифрових інструментів у системі забезпечення прав людини в умовах воєнного стану та напрацювання рекомендації щодо їх удосконалення наразі є актуальним. Дослідження системи публічного управління у сфері забезпечення прав людини в умовах війни, зокрема через цифрові інструменти, механізми та технології, що використовуються для реалізації й захисту прав людини під час воєнного стану, пріоритетний напрям дослідження. Сучасні наукові дослідження у цій сфері концентруються на балансі між національною безпекою та правами людини; адаптації законодавства до міжнародних стандартів; механізмах відновлення порушених прав; цифровізації правозахисних інструментів.

З початком повномасштабної агресії РФ науковий дискурс у сфері прав людини змістився у бік прикладних досліджень, пов'язаних із межами обмеження прав та механізмами їх відновлення.

Щодо цифрового виміру правового захисту, то сучасні дослідження науковців фокусуються на ролі цифрових реєстрів та фіксації воєнних злочинів, захисті персональних даних та кібербезпеці [1–7]. Таким чином, формується новий напрям – **цифрові гарантії прав людини в умовах війни.**

Основна мета державного регулювання цифровізації у воєнний період – це збереження функціональності державних органів та забезпечення безперервності надання послуг громадянам, підтримка мобілізаційних та оборонних потреб.

В умовах руйнування фізичної інфраструктури, переміщення мільйонів громадян і необхідності оперативного реагування на кризові ситуації особливого значення набули цифрові технології як інструмент забезпечення безперервності функціонування держави.

Цифровізація у воєнний період трансформувалася з інструменту модернізації у критично важливий механізм забезпечення державної стійкості (state resilience), національної безпеки та захисту прав громадян. Цифрові сервіси стали основою для: забезпечення доступу громадян до державних послуг; підтримки внутрішньо переміщених осіб; координації гуманітарної допомоги; функціонування економіки; підтримки обороноздатності держави.

Серед основних цифрових сервісів, впроваджених або масштабованих під час війни, провідне місце посідає платформа «Дія» як ключовий інструмент цифрової держави. Портал і мобільний застосунок «Дія» стали центральним елементом цифрової інфраструктури України у воєнний період, забезпечивши інтеграцію електронних документів, соціальних сервісів та механізмів подання заяв в єдиному цифровому середовищі.

Реалізація функції цифрової ідентифікації дозволила громадянам підтверджувати особу навіть за відсутності фізичних документів, що має особливе значення в умовах евакуації та втрати майна. Водночас через «Дію» були інтегровані сервіси «єДопомога» та «єВідновлення», які забезпечують оформлення державної допомоги, реєстрацію внутрішньо переміщених осіб та подання заяв щодо компенсації за пошкоджене або зруйноване житло.

Реєстр внутрішньо переміщених осіб (ВПО) було створено та інтегровано цифрові реєстри для обліку внутрішньо переміщених осіб, оформлення для них допомоги та забезпечення житлом. Це дозволило координувати соціальні послуги для членів територіальних громад. Цифровий облік ВПО дозволив державі оперативно реагувати на гуманітарні потреби для понад 5 млн громадян.

Важливими для громадян України стали цифрові банківські сервіси та фінансова інфраструктура, які забезпечили безперервність фінансових операцій, отримання соціальних виплат та підтримку економічної активності населення. Ключову роль відіграли застосунки: Приват24, Monobank, Ощад24 та електронні виплати через «Дію».

Окремим напрямом цифрової трансформації стало впровадження систем оповіщення про повітряні загрози як форми реалізації позитивного обов'язку держави щодо захисту права на життя. Інтеграція застосунку «Повітряна тривога» з регіональними безпековими системами сформувала цифровий механізм оперативного реагування, що розширює безпековий вимір забезпечення прав людини.

Попри наявність системних ризиків цифровізації у воєнний період зокрема: кіберзагроз, вразливості телекомунікаційної інфраструктури, можливості втрати даних та залежності від електронних систем – цифрові інструменти стали ключовим елементом забезпечення безперервності публічного управління, національної безпеки та соціальної стабільності. Їх інтеграція у механізми реалізації прав людини засвідчує формування нової моделі державних гарантій, у якій технологічні рішення набувають системоутворюючого значення. Досвід України демонструє, що цифровізація в умовах воєнного стану може виступати не лише інструментом модернізації, а й фактором підвищення інституційної стійкості держави та збереження базових прав і свобод.

Отже, цифрові сервіси та інструменти, впроваджені у період воєнного стану, стали ключовими для забезпечення функціонування держави, захисту прав громадян. Їх впровадження дозволило забезпечити безперервність та трансформацію державного управління, оперативне надання соціальної допомоги та ефективну координацію ресурсів. Цифровізація стала фактором підвищення стійкості держави та важливим елементом сучасної системи публічного управління. Досвід України демонструє, що цифрові технології можуть забезпечувати ефективне функціонування держави та адаптуватись навіть в умовах воєнного стану.

Література:

1. Гнатовський М. М. Міжнародно-правова відповідальність РФ за агресію проти України. *Український часопис міжнародного права*. 2022–2024.

2. Козюбра М. І. Обмеження прав людини в умовах війни: доктринальні підходи. *Юридична Україна*. 2023.

3. Рабінович П. М. Принцип верховенства права в умовах воєнного стану. *Вісник НАПрН України*. 2023.

4. Тацій В. Я., Петришин О. В. Конституційні гарантії прав людини в умовах воєнного стану. *Право України*. 2022–2023.

5. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Щорічні доповіді про стан дотримання прав людини (2022–2024).

6. Харківська правозахисна група. Огляди воєнних злочинів РФ (2022–2025).

7. Центр політико-правових реформ. Аналітичні звіти щодо функціонування правової системи під час війни (в період з 2022 по 2024 роки).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-55

THE GENDER DIMENSION OF HUMAN RIGHTS IN WARTIME: LEGAL AND SOCIAL CONTEXT

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ

Zamula R. O.
Postgraduate student at the Department of Public Administration and Law Educational and Scientific Institute Prydniprovska State Academy of CivilEngineering and Architecture, Ukrainian State University of Science and Technologies Dnipro, Ukraine

Замула Р. О.
аспірант кафедри публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ м. Дніпро, Україна

Yevsieieva H. P.
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor Department of Public Administration and Law, Educational and Scientific Institute Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukrainian State University of Science and Technologies Dnipro, Ukraine

Євсєєва Г. П.
доктор наук з державного управління, професор, професор публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ м. Дніпро, Україна

Забезпечення прав людини є фундаментальним принципом демократичної держави та важливим критерієм її цивілізаційного розвитку. В умовах війни система гарантування прав людини зазнає суттєвих трансформацій, що пов'язано з обмеженням окремих прав, зміною соціальної структури суспільства та появою нових форм вразливості населення. Особливого значення набуває гендерний вимір прав людини, оскільки збройні конфлікти по-різному впливають на жінок і чоловіків, формуючи специфічні ризики, пов'язані з безпекою, соціальним захистом, економічною стабільністю та доступом до правосуддя.

Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні гуманітарні, соціальні та економічні наслідки, що суттєво вплинули на реалізацію прав людини. Згідно з даними ООН, жінки становлять

більшість внутрішньо переміщених осіб, виконують важливу роль у підтримці функціонування соціальної сфери, а також активно залучені до сектору безпеки та оборони. Водночас чоловіки призовного віку зазнають обмежень щодо свободи пересування та підлягають мобілізації. Це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу гендерного виміру прав людини в умовах війни.

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз гендерного виміру прав людини в умовах війни та визначення механізмів їх правового забезпечення.

Проблематика прав людини та гендерної рівності досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Грицай І., Суслової І, Цікул І, [1; 7; 8] та інших. Значну увагу приділено міжнародним стандартам забезпечення гендерної рівності, ролі держави у захисті прав людини та впровадженню гендерної політики.

Окремі аспекти гендерної політики у секторі безпеки розкрито у дослідженнях, присвячених реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» [5]. Водночас сучасні умови війни в Україні потребують додаткового комплексного аналізу гендерного виміру прав людини з урахуванням нових викликів і трансформацій соціальних процесів.

Гендерний підхід базується на принципі рівності прав і можливостей незалежно від статі, закріпленому у Загальній декларації прав людини (1948 р.) [2], Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979 р.) [3] та інших міжнародних документах.

Гендерний вимір прав людини передбачає врахування специфічних потреб різних соціальних груп. У період війни посилюються ризики гендерно зумовленого насильства та економічної нерівності, обмеження доступу до соціальних послуг та порушення трудових прав, трапляються випадки дискримінації внутрішньо переміщених осіб.

Гендерна рівність є фундаментальним принципом міжнародного права та складовою системи прав людини. Відповідно до Загальної декларації прав людини [2], всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [3] визначає дискримінацію як будь-яке обмеження прав за ознакою статі.

Гендерний підхід передбачає врахування соціально обумовлених ролей, можливостей і потреб жінок і чоловіків при формуванні державної політики. У контексті війни цей підхід дозволяє врахувати специфічні ризики та потреби різних соціальних груп. Міжнародне гуманітарне право встановлює стандарти захисту цивільного населення, включаючи жінок і дітей. Женевські конвенції [4] передбачають особливий захист жінок від насильства, приниження та

дискримінації. Особливе значення має Резолюція Ради Безпеки ООН №1325 «Жінки, мир, безпека» [5], яка визначає необхідність:

– забезпечення участі жінок у процесах прийняття рішень;

– захисту жінок від насильства;

– інтеграції гендерного підходу у політику безпеки;

– забезпечення рівних можливостей у секторі безпеки.

Україна реалізує Національний план дій з виконання цієї резолюції, що сприяє інтеграції гендерного підходу у державну політику. Але війна, що триває в Україні, створює специфічні загрози для різних гендерних груп. Жінки частіше зіштовхуються з ризиками гендерно зумовленого насильства, включаючи сексуальне насильство, торгівлю людьми та експлуатацію. Водночас чоловіки становлять більшість серед військовослужбовців і зазнають підвищених ризиків для життя та здоров'я.

Важливою тенденцією в Україні під час війни є зростання участі жінок у секторі безпеки та оборони. Жінки проходять військову службу, виконують бойові завдання, посідають керівні посади, що свідчить про трансформацію гендерних ролей. Разом з тим війна спричинила значні економічні втрати, що негативно вплинули на реалізацію права на працю. Жінки частіше зайняті у сферах, які найбільше постраждали від війни, зокрема освіті, соціальній сфері та сфері послуг. Водночас жінки відіграють важливу роль у забезпеченні економічної стабільності сімей і громад, що підвищує їх значення у соціально-економічному розвитку держави.

Варто звернути увагу на внутрішньо переміщених осіб, вони є однією з найбільш вразливих категорій населення. Серед них переважають жінки з дітьми, що створює додаткові соціальні та економічні виклики. Основними проблемами є обмежений доступ до житла та труднощі з працевлаштуванням. Від так як наслідок обмежений доступ до соціальних послуг та психологічні втрати та наслідки війни.

Політична участь і громадянська активність є важливими компонентами внутрішньої політики територіальних громад і держави загалом**.** Війна сприяла зростанню громадянської активності жінок. Вони активно залучені до волонтерської діяльності, гуманітарної допомоги, управління громадами та державної служби. Це сприяє посиленню ролі жінок у суспільстві та формуванню нових моделей гендерної взаємодії.

Держава відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини та гендерної рівності. В Україні реалізуються державні програми, спрямовані на захист прав внутрішньо переміщених осіб та забезпечення рівних прав і можливостей. Актуальними є програми щодо протидії гендерному насильству та інтеграції гендерного підходу у державну політику. Важливу роль відіграє співпраця з міжнародними

організаціями, такими як ООН, ОБСЄ та UN Women. Та незважаючи на це постають виклики забезпечення гендерної рівності. Серед основних проблем можна виділити недостатню інтеграцію гендерного підходу у державну політику.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток інституцій та підвищення ефективності державної політики.

Гендерний вимір прав людини є важливим аспектом забезпечення демократичного розвитку держави в умовах війни. Війна створює нові виклики для реалізації прав людини, посилюючи існуючі гендерні нерівності та формуючи нові форми соціальної вразливості. Водночас війна сприяє трансформації гендерних ролей, підвищенню участі жінок у суспільному житті та формуванню нових підходів до забезпечення гендерної рівності.

Для підвищення ефективності забезпечення прав людини необхідно інтегрувати гендерний підхід у державну політику та удосконалити правові механізми захисту прав людини, посилюючи інституційну спроможність держави в межах розвитку міжнародного співробітництва. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню прав людини, зміцненню демократичних інститутів та сталому розвитку України.

Література:

1. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. К. : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.

2. Загальна декларація прав людини : прийнята ООН 10 грудня 1948 р. URL: https://www.un.org

3. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

5. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» від 31.10.2000 р. URL: https://www.un.org

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua

7. Суслова І. Жінка під час збройного конфлікту: від жертви до миротворця. 2016. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/suslova/zhinkapid-chas-zbrojnogo-konfliktu-vid-zhertvi-do-mirotvortsja-124795. html

8. Цікул І. В. Гендерні аспекти формування паритетної демократії в Україні : дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2009. 237 с.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-56

TRANSFORMATION OF PUBLIC GOVERNANCE MECHANISMS IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW AND IN POST-WAR RECOVERY

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Kostenko I. V.,
PhD in Law, Senior Research Fellow
Research Institute of State Building and Local Self-Government
National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

Костенко І. В.
кандидат юридичних наук (PhD),
старший науковий співробітник
Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна

The full-scale armed aggression against Ukraine has triggered a systemic transformation of public governance mechanisms, reshaping both the legal architecture of state authority and the practical functioning of public administration. Since February 2022, public governance has operated in two interconnected dimensions: emergency governance under the legal regime of martial law and strategic governance aimed at post-war recovery and reconstruction. This coexistence poses complex institutional challenges, as the state must simultaneously ensure national security and the continuity of public authority while preserving constitutional legality, administrative accountability, and compliance with European governance standards.

The constitutional foundations of public governance under martial law are defined by the Constitution of Ukraine, which enshrines the rule of law, separation of powers, and protection of human rights. At the same time, the Constitution permits temporary restrictions on certain rights and freedoms during martial law, provided that such restrictions are legally defined, proportionate, and limited in duration, while a core set of rights remains non-derogable [1]. This constitutional framework positions wartime governance not as a suspension of legality but as a special legal regime embedded within constitutional limits and subject to institutional safeguards.

The introduction of martial law by Presidential Decree of 24 February 2022, subsequently approved by the Parliament, activated these constitutional mechanisms and provided legal grounds for extraordinary governance measures [2]. From a public governance perspective, this

decision initiated a transition toward an emergency administrative model characterised by accelerated decision-making, expanded executive discretion, and prioritisation of defence and public security. At the same time, parliamentary approval and legal formalisation of emergency powers remain critical safeguards against the concentration of unchecked authority.

The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" further specifies the institutional configuration of wartime governance. It authorises military command and, where established, military administrations to participate in implementing martial law measures in coordination with executive and local authorities [3]. This legal design reconfigures governance mechanisms by reallocating competences, strengthening vertical coordination, and enabling rapid administrative responses to security threats. In practice, civilian administrative routines are partially replaced by crisis-management functions, including the protection of critical infrastructure, emergency logistics, evacuation measures, and support for defence needs. While such transformation enhances operational effectiveness, it simultaneously increases the risks of excessive discretion and reduced transparency, thereby necessitating compensatory accountability mechanisms.

In this context, the Law of Ukraine "On Administrative Procedure" plays a central role in maintaining rule-of-law safeguards within transformed governance structures [4]. The law establishes general principles governing relations between public authorities and private persons, including legality, equality, proportionality, reasoned decision-making, and the right to be heard. Even under conditions of martial law, these principles function as a baseline for lawful administration unless explicitly limited by special legislation.

From a normative perspective, administrative procedure does not contradict the need for rapid governance under emergency conditions but rather legitimises accelerated decision-making. Procedural guarantees operate as safeguards against arbitrariness, ensuring that efficiency does not undermine legality. In the post-war recovery phase, this role becomes particularly significant in relation to mass compensation schemes, rebuilding permits, public procurement, and the allocation of donor-funded resources, where the scale and speed of administrative decisions substantially increase the risks of unequal treatment and legal disputes [4].

These procedural principles are consistent with the standards of good administration reflected in the Charter of Fundamental Rights of the European Union, which emphasises impartiality, fairness, reasonable timeframes, and the obligation of public authorities to provide reasons for their decisions [5]. Alignment with these standards enhances institutional credibility and supports Ukraine's governance convergence with the European legal space.

The effectiveness of recovery governance further depends on functional multi-level coordination. OECD analyses demonstrate that Ukraine's decentralisation reforms contributed to institutional resilience at the local and regional levels, enabling communities to sustain essential public services despite severe disruptions caused by hostilities [6]. At the same time, the scale and territorial asymmetry of destruction require strong coordination between central authorities and subnational governments during recovery and reconstruction.

OECD research on reinforcing regional and municipal governance highlights that post-war recovery is inherently place-based, as damage patterns and socio-economic conditions vary significantly across regions [7]. Consequently, public governance mechanisms must combine central strategic planning with sufficient administrative capacity and local-level autonomy. Transparent intergovernmental coordination, fiscal accountability, and clearly delineated competences are essential to ensure the effective use of recovery resources and to prevent governance fragmentation.

Environmental damage caused by hostilities constitutes not only an ecological challenge but a complex public governance issue. UNEP assessments document extensive harm to water resources, soil, ecosystems, and industrial facilities resulting from military operations [8]. From a governance perspective, such damage requires coordinated administrative responses, legally defined decision-making frameworks, and integration of environmental risk management into recovery planning rather than isolated remediation measures.

The EU Environmental Impact Assessment Directive establishes a governance model that integrates environmental considerations into public decision-making for major projects [9]. For Ukraine, embedding EIA principles into reconstruction governance is essential to prevent secondary environmental harm and to align recovery policies with European standards. UNECE analyses further emphasise that systematic environmental damage assessments function as governance instruments that structure priorities, allocate responsibilities, and legitimise recovery decisions through evidence-based and transparent administrative processes [10].

Post-war recovery governance is closely linked to strategic planning and financial oversight. The Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) provides a comprehensive framework for identifying damages, recovery needs, and sectoral priorities, thereby informing policy decisions and international coordination [11]. From a legal-governance perspective, these developments indicate that recovery is not merely a financial or technical process but a fundamentally institutional one. The Ukrainian case demonstrates a shift from crisis-driven governance toward performance-oriented, accountability-based public administration, in which recovery

outcomes depend on the quality of administrative structures rather than solely on the volume of external funding.

In conclusion, the transformation of public governance mechanisms in Ukraine under martial law and post-war recovery conditions reflects a complex balance between emergency effectiveness and rule-of-law guarantees. Constitutional and legislative frameworks provide legal legitimacy for extraordinary measures while preserving core safeguards of legality and the protection of rights [1–4]. Administrative procedure, multi-level governance coordination, and environmental assessment mechanisms collectively form the institutional foundation for sustainable recovery aligned with European standards [5–11]. Ultimately, the success of Ukraine's recovery will depend primarily on governance quality: without transparent procedures, coordinated decision-making, and legally grounded administrative frameworks, even substantial financial resources cannot ensure sustainable reconstruction outcomes.

Bibliography:

1. Constitution of Ukraine. Law of Ukraine No. 254k/96-VR of 28 June 1996. *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1996, No. 30, Art. 141.

2. On the Introduction of Martial Law in Ukraine. Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of 24 February 2022, approved by Law of Ukraine No. 2102-IX. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

3. On the Legal Regime of Martial Law. Law of Ukraine No. 389-VIII of 12 May 2015. *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2015, No. 28, Art. 250.

4. On Administrative Procedure. Law of Ukraine No. 2073-IX of 17 February 2022. *Official Bulletin of Ukraine*, 2022, No. 51.

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02.

6. Public Governance in Ukraine: Reform and Recovery. Paris : OECD Publishing, 2022.

7. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. Paris: OECD Publishing, 2022.

8. Rapid Environmental Assessment of the Kakhovka Dam Breach, Ukraine. Nairobi: UNEP, 2023.

9. Directive 2011/92/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment.

10. Environmental Damage Assessments in Ukraine. Geneva : UNECE, 2023.

11. Ukraine: Fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). Washington, DC: World Bank Group, 2025.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-57

PUBLIC POLICY OF SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR IN THE NATIONAL RESILIENCE OF TERRITORIAL COMMUNITIES

ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Melnyk Yu. M.
PhD Student at the Department of Public Administration and Law Educational and Scientific Institute «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture» Ukrainian State University of Science and Technologies Dnipro, Ukraine

Мельник Ю. М.
аспірант кафедри публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

Skorokhodov A. V.
PhD Student at the Department of Public Administration and Law Educational and Scientific Institute «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture» Ukrainian State University of Science and Technologies Dnipro, Ukraine

Скороходов А. В.
аспірант кафедри публічного управління та права ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

Сучасний етап розвитку України характеризується безпрецедентними викликами, пов’язаними з воєнною агресією, соціально-економічною нестабільністю, демографічними втратами та необхідністю відновлення територій. У цих умовах особливого значення набуває забезпечення національної стійкості як здатності держави та її територіальних громад ефективно протидіяти загрозам, адаптуватися до кризових умов і забезпечувати сталий розвиток.

Територіальні громади виступають базовим рівнем соціальної організації та публічного управління, де безпосередньо реалізується державна політика, формуються механізми соціальної підтримки населення та забезпечується життєдіяльність громадян. Одним із ключових чинників зміцнення стійкості громад є формування ефективної публічної політики соціальної відповідальності, яка забезпечує баланс інтересів держави, суспільства та бізнесу, сприяє соціальній згуртованості та підвищує рівень довіри до інститутів влади.

В умовах війни соціальна відповідальність набуває стратегічного значення, оскільки забезпечує мобілізацію ресурсів громади, підтримку вразливих груп населення, розвиток волонтерського руху та зміцнення національної єдності. Відтак, дослідження публічної політики соціальної відповідальності як фактору національної стійкості територіальної громади є актуальним і потребує комплексного наукового осмислення.

Проблематика соціальної відповідальності та публічної політики є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретичні основи соціальної відповідальності розроблялися у працях зарубіжних та вітчизняних вчених Г. Боуена, А. Керролла, М. Фрідмана [5; 6; 7; 2], які розглядали соціальну відповідальність як важливий компонент взаємодії бізнесу і суспільства. У сфері публічного управління значний внесок у дослідження соціальної відповідальності зробили українські науковці В. Бакуменко, Н. Нижник, О. Оболенський [1; 3; 4], які розглядали соціальну відповідальність як принцип публічного управління та інструмент забезпечення ефективності державної політики.

Питання стійкості територіальних громад досліджувалися у працях міжнародних організацій, зокрема ООН, OECD, UNDP [8 – 10], де стійкість визначається як здатність системи протистояти загрозам, адаптуватися до змін і забезпечувати безперервність функціонування.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, недостатньо розкритим залишається питання ролі публічної політики соціальної відповідальності у забезпеченні національної стійкості територіальних громад в умовах воєнних і кризових викликів.

Наразі потребує теоретичного обґрунтування сутність публічної політики соціальної відповідальності та визначення її ролі як ключового фактора забезпечення національної стійкості територіальної громади, а також формування практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Публічна політика соціальної відповідальності є системою принципів, механізмів і управлінських рішень, спрямованих на забезпечення

соціального добробуту населення, підвищення якості життя та зміцнення соціальної стабільності.

Соціальна відповідальність у контексті публічного управління передбачає:

- відповідальність органів влади перед громадянами;
- прозорість і підзвітність управлінських рішень;
- орієнтацію на потреби громади;
- забезпечення соціальної справедливості;
- залучення громадян до процесів прийняття рішень.

Відповідно до стандарту ISO 26000, соціальна відповідальність визначається як відповідальність організації за вплив її рішень і діяльності на суспільство і довкілля через прозору та етичну поведінку. Важливо відзначити, що стандарт ISO 26000 розроблений не тільки для бізнес-структур, але також і для профспілок, громадських організацій і державних органів. Він визначає зони відповідальності для кожної організації у її взаєминах із зацікавленими сторонами. Питання, що становлять сутність соціальної відповідальності, відбивають очікування суспільства в конкретний момент часу і, отже, постійно змінюються разом із проблемами суспільства і його очікуваннями. У сфері публічного управління соціальна відповідальність набуває інституційного характеру та реалізується через державну і місцеву політику.

Національна стійкість є комплексною характеристикою, яка відображає здатність держави та її територіальних громад протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, адаптуватися до кризових ситуацій, забезпечуючи безперервність функціонування та швидке відновлення після криз. Стійкість територіальної громади залежить від багатьох компонентів, зокрема, інституційна стійкість передбачає ефективність органів місцевого самоврядування. Важливою під час війни є соціальна стійкість, яка проявляється як рівень соціальної згуртованості та довіри до органів місцевого самоврядування. Саме соціальна відповідальність виступає інтегруючим фактором, що забезпечує взаємодію між органами влади та мешканцями територіальної громади.

Публічна політика соціальної відповідальності сприяє зміцненню національної стійкості територіальної громади через формування довіри до органів влади. Довіра є ключовим ресурсом стійкості. Прозора і відповідальна діяльність органів влади підвищує рівень легітимності управлінських рішень. Соціально відповідальна політика сприяє зміцненню соціальної згуртованості та розвитку громадянської активності (волонтерські рухи, громадські ініціативи), що в свою чергу формує почуття спільної відповідальності та взаємодопомоги.

В умовах воєнного стану публічна політика соціальної відповідальності набуває особливого значення. Основні напрями її реалізації:

- підтримка внутрішньо переміщених осіб;
- розвиток соціальних програм;
- підтримка Збройних Сил України;
- розвиток волонтерства;
- забезпечення соціальної стабільності.

Територіальні громади стають центрами мобілізації ресурсів і координації соціальної підтримки в умовах невизначеності.

Публічна політика соціальної відповідальності є ключовим фактором забезпечення національної стійкості територіальної громади. Вона сприяє формуванню довіри, соціальної згуртованості, підвищенню адаптивності та ефективності управління. В умовах воєнних викликів її роль значно зростає, оскільки саме соціально відповідальна політика забезпечує мобілізацію ресурсів, підтримку населення та стабільність функціонування громад. Удосконалення публічної політики соціальної відповідальності є необхідною умовою зміцнення національної стійкості України.

Література:

1. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. К. :Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.

2. Матвійчук Л. О., Ткач К. І. Генеза концепцій корпоративної соціальної відповідальності. *Економіка і суспільство*. 2016. № 6. С. 332–337.

3. Нижник Н. Р. До проблеми ефективності державного управління в Україні. *Підвищення ефективності державного управління: стан, перспективи та світовий досвід* : зб. наук. пр. К. : Вид-во УАДУ, 2000. С. 6–11.

4. Оболенський О. Публічне управління: публічна сфера, публічне право і публічна політика – співвідношення понять / О. Оболенський, С. Лукін. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 2. С. 3–11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2013_2_3

5. Bowen H. Social Responsibilities of the Businessman / H. Bowen – N. Y. : Harper & Row, 1953, p. 6.

6. Carroll A. The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*. 1991. № 34 (4). P. 39–48.

7. Friedman M. The social responsibility of business is to increase its profits. *New York Times*. September 13. 1970.
8. ISO 26000: Guidance on Social Responsibility.
9. OECD (2020). Building Resilient Communities.
10. UNDP (2022). Community Resilience Framework

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-58

MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF DIGITAL TRANSFORMATION IN HEALTHCARE: FROM DIGITALIZATION OF PROCESSES TO TRANSFORMATION OF THE MANAGEMENT MODEL

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЦИФРОВОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ВІД ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ МОДЕЛІ

Rudenko R. I.
Candidate of Medical Sciences, Assistant at the Department of Social Medicine, Public Health, Medical and Pharmaceutical Law Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University Zaporizhzhia, Ukraine

Руденко Р. І.
кандидат медичних наук, асистент кафедри соціальної медицини, громадського здоров'я, медичного та фармацевтичного права Запорізький державний медико-фармацевтичний університет м. Запоріжжя, Україна

В сучасних умовах цифрові технології стали одним з головних факторів розвитку сучасних систем державного управління, в тому числі і у сфері охорони здоров'я, яка виступає фундаментальним базисом соціальної складової існування держави. В наш час, час кризових викликів, екстремальних потрясінь, зокрема, воєнного стану, цифрові управлінські рішення набувають особливого значення, забезпечуючи безперервність функціонування системи охорони здоров'я, доступність медичних послуг, якість медичної допомоги , ефективність управління галуззю тощо.

В той же час, в сучасному науковому дискурсі спостерігається як мінімум, недостане розмежування понять «цифровізація» та «цифрова трансформація», внаслідок чого вони часто використовуються як

взаємозамінні та тотожні [1]. Вважаємо, що такий підхід звужує само розуміння управлінських рішень та розмиває зміст цифрових змін, адже цифровізація передбачає впровадження цифрових технологій у наявні процеси, в той час, як цифрова трансформація має зміст системної зміни всієї управлінської моделі, у тому числі її інституційну архітектуру та механізми прийняття рішень.

Саме таке сприйняття цифрової трансформації наділяє її ознаками не тільки технологічного процесу, а навпаки, надає їй набагато змістовний характер об'єкту державного управління, що в свою чергу вимагає формування відповідних нормативних, організаційних, фінансових інформаційних та технологічних механізмів.

На перших етапах технологічних революцій, коли впровадження цифрових технологій тільки набирало обертів, в сфері охорони здоров'я домінував підхід орієнтований на цифровізацію окремих процесів. Автоматизація медичних процесів, обліку медичних послуг, адміністрування фінансових потоків, інформаційна взаємодія між суб'єктами медичних послуг – саме це було об'єктом цифровізації і не більше того. Як ми бачимо, в такому аспекті, цифрові технологій мали допоміжним інструмент підвищення ефективності вже існуючих управлінських процедур, виключаючи зміну їх сутності.

Однак подальший стрімкий розвиток цифрових технологій призвів до розуміння необхідності переходу від цифровізації окремих процесів до процесів цифрової трансформації всієї системи управління охороною здоров'я. І саме цифрові технології в цьому контексті стали каталізатором формування нової управлінської моделі, що будувалась на принципово новому механізму використання цифрових даних як основи прийняття управлінських рішень.

Хочемо підкреслити, що цифрова трансформація обумовлює якісну зміну механізмів державного управління, при чому йдеться про усю сукупність нормативних, організаційних, фінансових інформаційних та технологічних механізмів. Так, нормативні механізми забезпечують формування правової основи функціонування цифрових систем, визначають правовий статус та повноваження суб'єктів управління. Організаційні забезпечують взаємодію між державними інституціями, цифровими виконавцями та медичними закладами. Інформаційні забезпечують збір, обробку, використання та наліз цифрових даних для прийняття управлінських рішень. Інфраструктурні механізми забезпечують функціонування цифрових платформ та формуванню їх у цифрові екосистеми та забезпечують інтеграцію у єдиний управлінській простір.

У результаті цифрової трансформації відбувається перехід від традиційної адміністративної моделі управління до data-driven моделі,

яка будується на використанні цифрових даних як ключового ресурсу управління [2]. Саме це, на нашу думку забезпечує підвищення прозорості управління, ефективності використання ресурсів, якості управлінських рішень а доступності медичних послуг.

Особливої уваги та актуальності ці процеси набувають в кризових умовах воєнного стану, адже цифрові механізми виявились головним чинником забезпеченні стійкості та сталості системи охорони здоров'я. Цифрові інструменти дозволили забезпечити безперервність надання медичної допомоги, функціонування медичних закладів, координацію управлінських рішень, а також доступність медичних послуг для населення.

Таким чином, саме цифрова трансформація охорони здоров'я виступає системним процесом змін управлінської моделі, яка виходить за межі суто технологічного процесу модернізації та вимагає формування нових механізмів державного управління.

Висновки. Цифрова трансформація охорони здоров'я є не лише процесом впровадження цифрових технологій, але й системною зміною управлінської моделі, що передбачає трансформацію механізмів публічного управління.

На відміну від цифровізації, яка спрямована а вдосконалення окремих процесів, цифрова трансформація технічне вдосконалення окремих процесів, цифрова трансформація змінює саму інституційну архітектуру управління та реформує механізми взаємодії між суб'єктами цієї системи.

Механізми ж державного управління у цьому контексті виступають головним фактором забезпечення ефективності цифрової трансформації та її соціальної спрямованості. Подальший розвиток цифрової трансформації обумовлює вдосконалення механізмів державного управління, що дозволить підвищити ефективність функціонування системи охорони здоров'я та якість життя населення.

Література:

1. Bloomberg, J. (2018, April 29). Digitization, digitalization, and digital transformation: Confuse them at your peril. Forbes. https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/

2. Giest S, McBride K, Nikiforova A, Sikder SK. Digital & data-driven transformations in governance: a landscape review. *Data & Policy.* 2025;7:e21. https://doi.org/10.1017/dap.2024.47

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-59

LEGAL AND INSTITUTIONAL COLLISIONS OF E-HRYVNIA IMPLEMENTATION: PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS

ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ КОЛІЗІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ Е-ГРИВНІ: МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Samiliak A. A.
PhD student in Public Management and Administration at the Department of Emergency Medicine
Shupyk National Healthcare University of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Саміляк А. А.
аспірант за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» кафедри медицини невідкладних станів
Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика
м. Київ, Україна

Динамічний розвиток технологій розподіленого реєстру та загальна цифровізація фінансового сектору зумовили перехід цифрових валют центральних банків (CBDC) зі стадії теоретичних концептів до площини практичної реалізації. У цьому контексті Україна демонструє досить високий темп адаптації інновацій. Зокрема, Національний банк України ще у 2018 році провів пілотний проєкт з тестування е-гривні, а у 2022 році презентував оновлений Проєкт концепції е-гривні, де визначив її як електронну форму грошової одиниці України, що буде прямим зобов'язанням центрального банку [3]. Проте, незважаючи на технологічну готовність, процес повномасштабного впровадження національної цифрової валюти наразі гальмується. Основною причиною цього є не інженерні чи інфраструктурні обмеження, а наявність суттєвих правових та інституційних колізій, які потребують нагального розв'язання за допомогою механізмів публічного управління.

Аналіз поточного нормативно-правового поля України дозволяє виокремити фундаментальну проблему законодавчої неврегульованості статусу е-гривні. На сьогодні в державі склалася ситуація правової колізії між двома базовими законами. З одного боку, відповідно до Закону України «Про платіжні послуги», цифрові гроші Національного банку України визначаються як різновид коштів та визнаються законним платіжним засобом [1]. З іншого боку, паралельно існує Закон України «Про віртуальні активи», концептуальний апарат якого значною мірою перетинається з характеристиками цифрових валют [2].

Відсутність чіткої демаркаційної лінії між суверенною цифровою валютою (CBDC), яка є зобов'язанням держави, та приватними віртуальними активами (криптовалютами або стейблкоїнами), емісія яких не забезпечена центробанком, формує ситуацію правової невизначеності. Для традиційного банківського сектору та інституційних інвесторів така невизначеність виступає серйозним бар'єром. Вони об'єктивно не можуть інтегрувати е-гривню у свої бізнес-процеси без розуміння того, за якими саме правилами фінансового моніторингу та оподаткування вона буде регулюватися.

Варто зазначити, що ця проблема не є виключно українською специфікою. Експерти Міжнародного валютного фонду (МВФ) у своїх дослідженнях наголошують, що закони про центральні банки в більшості юрисдикцій формувалися в епоху готівкового обігу і часто взагалі не передбачають повноважень регулятора на випуск цифрових токенів чи відкриття рахунків безпосередньо для фізичних осіб [4]. Впровадження е-гривні в умовах такого «правового вакууму» або застарілого законодавства створює ризики судових оскаржень дій регулятора. Відповідно, першочерговим завданням для системи публічного управління є глибока модернізація монетарного законодавства, зокрема оновлення Закону «Про Національний банк України», де має бути чітко закріплено розширений мандат центробанку на емісію та адміністрування CBDC.

З огляду на це, інституційний вимір впровадження е-гривні неминуче трансформує класичну дворівневу модель банківської системи. Як слушно зазначають аналітики Банку міжнародних розрахунків (BIS) у своєму щорічному звіті, випуск роздрібної CBDC генерує серйозний макроекономічний ризик – фінансову дезінтермедіацію [5]. Йдеться про потенційний перетік ліквідності з депозитних рахунків комерційних банків на прямі, гарантовані державою рахунки в центральному банку. Для мінімізації цього системного ризику держава буде змушена застосовувати спеціальні компенсаторні механізми управління, такі як встановлення жорстких лімітів на зберігання е-гривні в гаманцях фізичних осіб (holding limits) або ж використання неконкурентних процентних ставок.

Зрозуміло, що адміністрування мільйонів індивідуальних рахунків та контроль за транзакційними лімітами є абсолютно невластивою функцією для макрорегулятора. Це, своєю чергою, актуалізує потребу у формуванні гібридної моделі публічного управління. За такої архітектури держава монополізує емісію та контроль за інфраструктурним ядром системи, тоді як процедури фінансового моніторингу та безпосередній клієнтський сервіс делегуються комерційним банкам

та іншим учасникам фінансового ринку на засадах державно-приватного партнерства.

Не менш дискусійною інновацією суверенних цифрових валют є їхня «програмованість» (programmability) на базі смарт-контрактів [6]. В українських реаліях ця технологічна функція створює унікальні можливості для реалізації моделі G2P (Government to Person), зокрема для забезпечення безпрецедентної прозорості та контролю за цільовим використанням соціальних виплат чи міжнародних коштів на повоєнне відновлення. Проте алгоритмізація публічних фінансів формує нову управлінську дилему: хто саме і за якими правилами отримує право вписувати умови блокування чи дозволу транзакцій безпосередньо у програмний код національної валюти?

Інституційним рішенням цієї проблеми має стати запровадження на державному рівні процедури «аудиту алгоритмів». Слід підкреслити, що право встановлювати параметри програмованості е-гривні не може належати виключно до дискреційних повноважень правління центробанку. Воно повинно чітко визначатися на законодавчому рівні, а сам програмний код смарт-контрактів має підлягати незалежному нагляду з боку відповідних органів державного аудиту (реалізація принципу «code is law»).

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що ефективне впровадження е-гривні можливе лише за умови комплексного розв'язання наявних інституційних та правових колізій. Модернізація профільного законодавства, остаточне усунення суперечностей у сфері регулювання віртуальних активів, захист комерційних банків від ризиків дезінтермедіації, а також розробка дієвих механізмів алгоритмічного нагляду є обов'язковими кроками системи публічного управління. Тільки такий зважений підхід дозволить перетворити е-гривню з технологічного експерименту на повноцінний інструмент макроекономічної стабільності та забезпечити високий рівень довіри суспільства до цифрової держави.

Література:

1. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 р. № 1591-IX. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20 (дата звернення: 17.02.2026).

2. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20 (дата звернення: 17.02.2026).

3. Проєкт концепції е-гривні. *Національний банк України.* 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/E-hryvnia_concept_2022.pdf (дата звернення: 17.02.2026).

4. Bossu W., Itatani M., Margulis C., Rossi A. Legal Aspects of Central Bank Digital Currency: Central Bank and Monetary Law Considerations. *IMF Working Paper*. 2020. No. 20/2 URL: https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/11/20/Legal-Aspects-of-Central-Bank-Digital-Currency-Central-Bank-and-Monetary-Law-Considerations-49827 (дата звернення: 17.02.2026).

5. Annual Economic Report 2024. *Bank for International Settlements.* URL: https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2024e.htm (дата звернення: 17.02.2026).

6. Freiman O. CBDC Governance: Programmability, Privacy and Policies. *Centre for International Governance Innovation: Digital Policy Hub.* 2024. URL: https://www.cigionline.org/publications/cbdc-governance-programmability-privacy-and-policies/ (дата звернення: 17.02.2026).

SECTION 12. PUBLIC ADMINISTRATION IN NATIONAL SECURITY AND PROTECTION OF PUBLIC ORDER

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-60

PUBLIC ADMINISTRATION OF THE HEALTHCARE SPHERE OF UKRAINE IN SECTORAL FACTOR OF NATIONAL SECURITY

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ЯК СЕКТОРАЛЬНИЙ ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Dubych K. V.
Professor of the Department of Healthcare Management Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

Дубич К. В.
доктор наук з державного управління, професор професор кафедри управління охороною здоров'я Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика м. Київ, Україна

Mykhalchuk V. M.
Head of the Department of Healthcare Management Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

Михальчук В. М.
доктор медичних наук, професор завідувач кафедрою управління охороною здоров'я Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика м. Київ, Україна

Danyliuk K. V.
Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor Professor of the Department of Educational Management and Social Work Rivne State University of the Humanities Rivne, Ukraine

Данилюк К. В.
кандидат наук з державного управління, доцент професор кафедри освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненський державний гуманітарний університет м. Рівне, Україна

Досліджуючи публічне управління як організуючу систему, функціонування держави з усіма її секторами економіки, що становлять соціально-економічний потенціал національної безпеки України, слід зазначити, що одним із таких секторів є сфера охорони здоров'я.

Фонд національної міжнародної безпеки при ЮНЕСКО визначив, що національна безпека визначається як система державних і суспільних гарантій стабільного розвитку нації, захисту її базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від зовнішніх та внутрішніх загроз, суб'єктом національної безпеки України є український народ, як спільнота громадян усіх національностей, що проживають на її території. Міжнародне та національне відстоювання національних інтересів України на даному етапі проявляється в усуненні або мінімізації політичних, територіальних, економічних, демографічних, екологічних та інших втрат у процесі життєдіяльності українського народу та забезпечення стабільного суспільного розвитку [1].

Зважаючи на вище зазначене сутнісним змістом національної безпеки України є свобода життєдіяльності і демократичного суспільного та державного саморозвитку народу України, а сутністю діяльності органів публічного управління із забезпечення національної безпеки України, є її захист. Діяльність органів публічної влади із забезпечення національної безпеки спрямовується на усунення загроз народу України та його національним інтересам. Дослідженням з'ясовано, що під загрозами національній безпеці України розуміють потенційно і реально небезпечні процеси та дії: політичні, суспільні, соціальні, природні, економічні, природі тощо, що можуть зашкодити або унеможливити реалізацію життєво важливих національних інтересів, зокрема забезпечення життя та здоров'я громадян [1].

Збройна агресія Російської Федерації, щодо суверенітету та територіальної цілісності України, негативно вплинула на сферу охорони здоров'я та погіршила стан здоров'я українського населення. Відповідно до результатів дослідження Київського міжнародного інституту соціології в 2024 р.: 90 % населення переживали стресові ситуації; 39% потрапляли під бомбардування та обстріли; 30% переживають розлуку з близькими; 26% втратили близьких; 23% зіштовхнулись із серйозною хворобою близьких, а 18% з опитаних зазначили, що самі мають серйозні проблеми зі здоров'ям [3].

Аналіз результатів досліджень, проведених ВООЗ, після трьох років збройної агресії в Україні: 46% населення мають погіршення психічного здоров'я; 41% – психічні розлади; 39% – неврологічні захворювання; а в 68% опитаних стан здоров'я погіршився порівняно з довоєнним періодом [6]. Статистичні дані ВООЗ, у 2022-2025 рр. показали, що було зафіксовано 2254 збройних напади на сферу охорони

здоров'я України: 1897 атак на об'єкти закладів охорони здоров'я, 495 – на логістичні маршрути постачання медикаментів, а також 404 випадки пошкодження чи знищення медичного транспорту. В результаті військових дій в сфері охорони здоров'я загинуло 208 осіб, постраждали 111 пацієнтів і 286 медичних працівників, травмовано 710 осіб [5]. Аналізуючи зазначені дані ми можемо констатувати, що Україна несе втрати не тільки з соціальної інфраструктури охорони здоров'я, а й зазнає значних втрат людського капіталу, що негативно впливає на кадрове забезпечення та економічну стабільність медичного обслуговування населення, і це напряму впливає на національну безпеку держави.

Публічне управління сферою охорони здоров'я частково визначається ст. 3 Конституції України [2], у якій людина, її життя і здоров'я проголошуються найвищою соціальною цінністю, а сучасний стан соціального розвитку суспільства, в умовах військової агресії, створюють серйозні виклики для ефективності управління цією сферою. Аналіз джерел репортерського медіа Frontliner [4], свідчить, що чисельність населення України скоротилася щонайменше на 10 млн осіб. Масова міграція, рекордна смертність, різке зниження народжуваності та прискорене старіння населення формують серйозний соціальний виклик для майбутнього країни і її національної безпеки. За інформацією моніторингової місії ООН з прав людини в нашій державі в червні 2025 р. зафіксовано найвищі, за останні три роки, втрати серед цивільного населення, а тому соціально-демографічні фактори в майбутньому будуть впливати як на соціально-економічний розвиток держави з її трудовим потенціалом, так і на національну безпеку в умовах нестабільної міжнародної ситуації та військових загроз.

Дослідивши публічне управління сферою охорони здоров'я в Україні як сектору економіки, що може напряму впливати на національну безпеку держави можна зробити наступні висновки.

Публічне управління сферою охорони здоров'я України відбувається в умовах військової агресії та великих ризиках. Дослідженням підтверджено, про великі втрати соціально-матеріальної інфраструктури охорони здоров'я, а й серед населення, що створило соціально-демографічну кризу, яка свідчить про негативні тенденції з народжуваністю та смертністю населення, втратою людського капіталу та трудового потенціалу, як факторів що в майбутньому будуть впливати на соціально-економічний розвиток держави і національну безпеку вцілому.

Література:

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр.наук.праці. К. : НІСД, 20215. 528 с.

2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид. Харків : Право, 2014. 1128.

3. Стресові ситуації в житті українців [Електронний ресурс]. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1472&page=1&fbclid=IwY2x
jawIJd79leHRuA2FlbQIxMAABHY71RreNESEeaExvhRXVKuSsPfTdXBj-dg7xt1Ld1zyfjUiRS60IMxcyxQ_aem_unBN4kSm4rq0J5wS2jLFRA (дата звернення 08.02.2025).

4. Frontliner (2025). By the numbers: Ukraine's population losses amid war. *frontliner.ua.* Available at: https://frontliner.ua/en/ukraine-population-losses-amid-war (Accessed 15 Sep. 2025).

5. World Health Organization (2025). Quality of care. Available at: https://www.who.int/health-topics/quality-of-care#tab=tab_1 (Accessed 06 June 2024).

6. World Health Organization (2025). Three years of war: rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. Available at: https://www.who.int/ukraine/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation, (Accessed 24 Feb. 2025).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-61

PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AS AN OBJECT OF CRITICAL INFRASTRUCTURE IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Dulina O. V.
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Public
Administration and Regional Studies
Odesa Polytechnic National University
Odesa, Ukraine

Дуліна О. В.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та регіоналістики
Національний університет
«Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна

Сучасний етап розвитку системи національної безпеки України характеризується докорінною трансформацією підходів до розуміння критичної інфраструктури та її ролі у забезпеченні національної безпеки. Якщо традиційно під критичною інфраструктурою розумілися переважно об’єкти енергетики, транспорту, зв’язку чи водопостачання, то сьогодні в умовах цифровізації, воєнних загроз і гібридних впливів дедалі більшого значення набувають управлінські та інформаційні системи держави. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання наукового обґрунтування розгляду системи публічного управління як об’єкта критичної інфраструктури.

Актуальність дослідження зумовлюється, по-перше, зростанням рівня кіберзагроз, спрямованих на порушення функціонування органів державної влади, державних реєстрів, інформаційних систем та сервісів електронного урядування. Збій управлінських процесів, блокування бюджетних операцій, втручання в реєстри або виборчі процедури можуть спричинити масштабні негативні наслідки для функціонування держави. По-друге, нормативно-правове поле України вже містить положення, які дозволяють трактувати урядування як життєво важливу функцію держави. Відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» [1] до життєво важливих функцій та/або послуг належать урядування та надання найважливіших публічних (адміністративних) послуг. Це положення є ключовим, оскільки воно закладає нормативну основу для розгляду управлінських процесів як критично значущих.

Подальша конкретизація секторальної структури критичної інфраструктури здійснюється у Постанові Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109 [2], якою затверджено перелік секторів та підсекторів критичної інфраструктури і порядок їх віднесення. У цьому переліку безпосередньо визначено такі сектори, як «Державна влада», «Місцеве самоврядування», «Державна реєстрація», «Вибори та референдуми», а також підсектор «Електронне урядування» у складі сектору цифрових технологій. Таким чином, ключові структурні компоненти системи публічного управління вже інтегровані у нормативну модель критичної інфраструктури.

З методологічної точки зору система публічного управління повинна розглядатися як відкрита багаторівнева система, що включає інституційний, функціональний, інформаційний та безпековий рівні. Інституційний рівень охоплює центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, спеціальні органи та служби. Функціональний рівень включає процеси формування та реалізації державної політики, прийняття управлінських рішень, координацію міжвідомчої діяльності, контроль та надання адміністративних послуг. Інформаційний рівень представлений державними реєстрами, базами даних, системами електронної взаємодії, порталом публічних послуг, системами електронного документообігу. Безпековий рівень охоплює механізми кіберзахисту, резервування даних, забезпечення безперервності діяльності та реагування на інциденти.

Системний підхід дозволяє стверджувати, що система публічного управління виконує роль метаінфраструктури, оскільки забезпечує координацію та регуляцію різних секторів критичної інфраструктури. Порушення її функціонування може спричинити каскадні ефекти в енергетичному, фінансовому, оборонному та соціальному секторах. Наприклад, зупинка функціонування державного казначейства або бюджетної системи вплине на фінансування оборонних програм, соціальних виплат та медичних закладів. Аналогічно, втручання в роботу державних реєстрів може поставити під сумнів легітимність прав власності, статусів та рішень.

Враховуючи зазначене, пропонується модель розгляду системи публічного управління як системоутворюючого кластеру об’єктів критичної інфраструктури. У межах цієї моделі кожна управлінська підсистема може бути ідентифікована як окремий об’єкт критичної інфраструктури за критеріями масштабу впливу, рівня незамінності, тривалості відновлення та кіберзалежності. Зокрема, державні реєстри та системи електронної взаємодії органів влади відповідають високому рівню критичності, оскільки забезпечують базові функції урядування та надання послуг. Отже, система публічного управління може бути

віднесена до об'єктів критичної інфраструктури з огляду на масштаби можливих наслідків порушення функціонування її інформаційних та управлінських систем, зокрема внаслідок кібератак [3].

Оцінювання критичності управлінських підсистем пропонується здійснювати за ключовими показниками: масштаб впливу (оцінка кількості суб'єктів, на яких вплине порушення функціонування), каскадний ефект (ступінь взаємозалежності з іншими секторами), рівень кіберзалежності (залежність від інформаційних систем) та інституційна незамінність (можливість альтернативного виконання функції).

У сучасних умовах збройної агресії проти України оцінювання критичності управлінських підсистем не може обмежуватися виключно функціональними та кібербезпековими показниками. Воно обов'язково має враховувати територіальний контекст функціонування органів публічної влади, оскільки ризики, інтенсивність загроз та ймовірність деструктивного впливу суттєво варіюються залежно від статусу території. Оцінювання критичності органів публічної влади як об'єктів критичної інфраструктури доцільно здійснювати з урахуванням територіальної диференціації, визначеної Постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 р. №1364 [4], оскільки статус території безпосередньо впливає на рівень ризиків і стійкість управлінських процесів: на територіях активних та можливих бойових дій підвищується ймовірність фізичного ураження органів влади, руйнування інфраструктури й втрати комунікацій; на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії (у тому числі деокупованих), посилюється потреба в інституційній присутності держави для відновлення легітимності влади, реєстрації прав, соціальних виплат і координації відбудови; на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України критичного значення набувають дистанційні механізми управління (екстериторіальні адміністративні процедури, електронні сервіси, мобільні центри надання послуг), тоді як прикордонні регіони характеризуються підвищеною диверсійною та інформаційною активністю, що вимагає додаткових заходів кібер- та організаційної стійкості. Таким чином, територіальний чинник має бути інтегрований до методики категоризації критичності управлінських підсистем як окремий коригуючий коефіцієнт.

Отже, аналіз чинної нормативно-правової бази та системне осмислення ролі публічного управління у забезпеченні інфраструктурної безпеки дозволяють дійти висновку, що система публічного управління має всі ознаки об'єкта критичної інфраструктури. Вона забезпечує виконання життєво важливих функцій держави, характеризується високим рівнем кіберзалежності, має значний каскадний вплив на інші

сектори та не має повноцінних альтернативних механізмів заміщення. Інституціоналізація цього підходу сприятиме підвищенню стійкості держави, посиленню захисту управлінських процесів та зміцненню національної безпеки в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text

2. Деякі питання об'єктів критичної інфраструктури: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1109. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text

3. Дзяна Г. О., Дзяний Р. Б. Система публічного управління як об'єкт критичної інфраструктури за критерієм «кібербезпека та захист інформації». *Національні інтереси*. 2024. № 2 (2). С.370-379. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2(2)-370-379

4. Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 р. № 1364. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-62

PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE ROLE AND STATUS OF MILITARY PERSONNEL OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AS A COMPONENT OF CIVIL-MILITARY RELATIONS

ФІЛОСОФСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ РОЛІ ТА СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЦИВІЛЬНО-ВІЙЬКОВИХ ВІДНОСИН

Kapets O. O.
PhD student at the Department of Administrative Law and Administrative Activity Yaroslav Mudriy National University of Law Kharkiv, Ukraine

Капець О. О.
аспірант 1 курсу аспірантури кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого м. Харків, Україна

Дослідження теоретичних основ статусу військовослужбовця Збройних Сил України (далі – ЗСУ) є однією із складових частини діяльність органів державної влади та вищого військового командування. На теперішній час на доктринальному рівні вводяться конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування суб'єктів цивільно-військових відносин у забезпеченні соціально-правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Саме діяльність інституту цивільно-військових відносин, яке є регулятором суспільних відносин між органами військового управління та цивільними суб'єктам (органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями) є складовою частиною військового права [1, с.72].

Важливим напрямом, який базується на багатокомпонентності дій, зокрема – правова підтримка, яка уособлює діяльність громадських та міжнародних організацій є системний підхід до розкриття проблематики забезпечення соціального статуту військовослужбовця. Системний підхід включає в себе доступ до пільг, компенсацій, соціальних гарантій для військовослужбовців та їхніх сімей, а також юридичний захист в разі порушення їхніх прав. [4, с.72].

Філософський підхід до ролі військовослужбовців розглядає їх не лише як інструмент державної сили, а як етичних суб'єктів, що діють на межі життя і смерті. Він ґрунтується на цінностях захисту, жертовності, дисципліни, професійної етики та відповідальності,

визначаючи їх як захисників, що реалізують найвищі цінності суспільства в умовах протиборства [6, с.72].

Як висновок, сукупність філософського та системно-методологічного підходу до розуміння ролі військовослужбовця ЗСУ виражається в діяльності соціального супроводу.

Дана служба, що діє на теперішній час в межах цивільно-військового співробітництва, створена в умовах повномаштабного вторгнення для координації соціальних сфер військового управління – юридичної, фінансової, медичної, капеланської, психологічної підтримки в межах повноважень таких посадових осіб. Згідно Положенню про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України, фахівці служби супроводу допомагають бійцям вирішувати соціальні та побутові питання і не залишають їх сам на сам із труднощами; підтримують військовослужбовців у всьому, що стосується підготовки документів, оформленню виплат, вирішенню побутових питань чи координації з іншими спеціалістами. Часто саме вони першими дізнаються про проблему та допомагають знайти шлях її вирішення [7, с. 22].

Література:

1. Організаційно-правові аспекти діяльності служби супроводу військовослужбовців/ Капець О.О. Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства : зб. тез наук. доп. і повідомл. XXII Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, прак тикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 7 листоп. 2025 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого ; Координац. центр з надання правничої допомоги ; Рада адвокатів Харків. обл. ; Громад. орг. «Центр розвитку правничої клінічної освіти» ; Інформ. партнер – LigaZakon. – Харків : Право, 2025. – 774 с.

2. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 6. С. 80–84.

3. Макарова Т.П. Захист соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні; Макарова Т.П. Юрінком Інтер. – 2025. – 300с.

4. Пасіка С.П. Деякі питання регулювання соціального забезпечення військовослужбовців: Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право. Випуск 15. 2011. С. 162-166.

5. Положення про службу супроводу військовослужбовців та членів їх сімей в системі Міністерства оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2025 № 59. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0213-25#Text (дата звернення 25.11.2025).

6. Бліхар В. С. Морально-нормативні засади формування працівників ОВС: філософсько-правовий аспект. *Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності.* 2008. Вип. 21. С. 191–196.

7. Капець О. О. Роль служби супроводу як складової частини соціального захисту військовослужбоців та членів їх сімей. *Україна сьогодні і завтра: правові трансформації на шляху до ЄС* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної студентсько-аспірантської наукової конференції (м. Львів, 12 грудня 2025 р.) / Львівський національний університет імені Івана Франка. Юридичний факультет. Львів. 2025. С. 125.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-63

LEGAL REGIME FOR PROTECTING THE STATE BORDER OF UKRAINE: TRANSITION FROM A LAW ENFORCEMENT TO A DEFENSE MODEL

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: ПЕРЕХІД ВІД ПРАВООХОРОННОЇ ДО ОБОРОННОЇ МОДЕЛІ

Romanenko I. V.
Candidate of Law,
Associate Professor, Department
of General Legal Disciplines
National Academy at the Security
Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Романенко І. В.
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін
Національна академія
Служби безпеки України
м. Київ, Україна

Tronts V. M.
Senior Lecturer, Department of General
Legal Disciplines
National Academy at the Security
Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine

Тронц В. М.
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
Національна академія
Служби безпеки України
м. Київ, Україна

Державний кордон України на сучасному етапі державотворення перестав бути простою лінією територіального розмежування, перетворившись на епіцентр боротьби за національний суверенітет та територіальну цілісність. В умовах повномасштабної збройної агресії

рф, парадигма охорони та захисту кордону зазнала фундаментальних змін, що вимагають детального наукового осмислення та практичного аналізу. Традиційні правоохоронні моделі, які домінували в мирний час, виявилися недостатньо адаптованими до умов ведення інтенсивних бойових дій та системного застосування ворогом гібридних загроз.

Трансформація правового поля України характеризується уніфікацією адміністративно-правових та військово-стратегічних норм, що створює унікальний юридичний конструкт «воєнного прикордонного права».

Відповідно до базових положень Закону України «Про державний кордон України» [1], кордон визначається як лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – її суходолу, вод, надр та повітряного простору. Проте, в умовах збройного конфлікту теоретичне розуміння кордону зміщується від статичного адміністративного елемента до динамічного об'єкта оборони. Наукова література останніх років наголошує на тому, що державний кордон є не просто межею, а критично важливим елементом національної безпеки, що забезпечується узгодженою діяльністю всіх складових Сил оборони.

Зміна концепції «недоторканності» кордону є одним із найбільш вагомих теоретичних зрушень. У мирний час недоторканність розглядається як юридична категорія, що забороняє будь-яке несанкціоноване перетинання межі. У воєнний час цей принцип трансформується у пряме бойове завдання щодо фізичного недопущення прориву ворожих військ та техніки. Демаркація кордону на загрозливих ділянках фактично замінюється фортифікаційним облаштуванням та мінно-вибуховими загородженнями, що де-факто змінює візуальне та функціональне сприйняття межі держави.

Ключовим етапом зміни парадигми регулювання кордону стали зміни до Закону України «Про державний кордон України», внесені у 2023 році, зокрема Законом № 2952-IX [2]. Законодавець легалізував термін «прикриття державного кордону», який у військовому розумінні означає сукупність заходів, спрямованих на відбиття вторгнення, забезпечення розгортання основних сил та протидію диверсійно-розвідувальним групам. Це поняття виходить за межі класичного «прикордонного контролю» та інтегрує прикордонні підрозділи в загальну систему тактичних та стратегічних операцій.

Трансформація системи охорони державного кордону в умовах збройної агресії характеризується чітким юридичним закріпленням пріоритету військового компонента над адміністративним, що дозволяє гнучко адаптувати систему управління підрозділами до оперативної обстановки. Зокрема, у районах ведення активних воєнних дій стра-

тегічне та тактичне керівництво заходами охорони і захисту межі переходить від органів Державної прикордонної служби України (ДПСУ) до відповідних органів військового управління Збройних Сил України (ЗСУ). Таке зміщення акцентів у суб'єктному складі адміністративно-правових відносин забезпечує єдність командування та інтеграцію прикордонної складової в загальний контур оборони країни, що є критичним фактором успіху в умовах сучасної війни.

Паралельно з операційною трансформацією відбулася суттєва модернізація режиму державного кордону на законодавчому рівні. Завдяки нормам Закону № 2952-IX було впроваджено безпрецедентні зміни у сфері землекористування вздовж лінії кордону з країною-агресором та її союзниками. Ключовою новацією стало розширення ширини прикордонної смуги до 2 кілометрів та надання цих земель ДПСУ у постійне користування для розбудови ешелонованої системи фортифікаційних споруд. Це фактично змінює правову природу прикордонної зони, перетворюючи її з території переважно адміністративного та митного контролю на повноцінний оборонний рубіж, забезпечений належним інженерно-технічним облаштуванням. Важливим аспектом є спрощення процедури виведення таких земель із природно-заповідного фонду. Це демонструє вимушений, але раціональний відхід від певних екологічних стандартів на користь фізичного виживання держави.

Одним із найскладніших аспектів публічного управління в умовах війни є дотримання балансу між безпековими заходами та правами громадян. Запровадження спеціального прикордонного режиму та дозвільної системи об'єктивно обмежує права на свободу пересування та вибір місця проживання. Однак, згідно з практикою Європейського суду з прав людини та нормами Конституції України, такі обмеження можуть бути легітимними в інтересах національної безпеки за умови їх пропорційності та законності [3].

Дослідження трансформації правового режиму охорони державного кордону в умовах збройної агресії дозволяє говорити про зміни парадигми: державний кордон перестав бути суто адміністративною межею, трансформувавшись у динамічний об'єкт оборони. Модель «прикриття державного кордону» юридично закріпила перехід від правоохоронних методів до бойових завдань із відбиття вторгнення. У районах бойових дій стратегічне управління перейшло від ДПСУ до органів військового управління ЗСУ. Це забезпечує єдність командування та інтеграцію прикордонних підрозділів у загальний контур оборони країни. Завдяки Закону № 2952-IX розширено прикордонну смугу до 2 км на відповідних ділянках кордону та спрощено процедури землекористування для фортифікаційного

облаштування. Це фактично перетворило прикордонну зону на ешелонований оборонний рубіж.

При цьому, запровадження спеціального прикордонного режиму та обмеження свободи пересування є пропорційним заходом національної безпеки, що відповідає практиці ЄСПЛ та нормам Конституції України.

Перехід до оборонної моделі є критичним етапом адаптації системи публічного управління до вимог воєнного часу.

Література:

1. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-20.

3. Посібник зі статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції – Свобода пересування [Електронний ресурс] / Європейський суд з прав людини. 2021. 24 с. Режим доступу: URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_4_ukr (дата звернення: 26.02.2026).

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-64

STATE ENERGY POLICY AS A COMPONENT OF ENSURING UKRAINE'S ENERGY SECURITY: AN INTERNATIONAL PERSPECTIVE

ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Saliuk-Kravchenko O. O.
PhD in economics,
Associate Professor at the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management
Kyiv, Ukraine

Салюк-Кравченко О. О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

У відповідному вивчені реалізовано дослідження сфери функціонування міжнародної енергетичної політики держави, як елемента забезпечення енергетичної безпеки України у період воєнного часу

через погляд безпекових механізмів публічного управління, з метою подальшого використання отриманих наукових результатів у стратегічному зміцнені й захисті національних інтересів України у сфері енергетики. Разом з тим, дослідження міжнародної енергетичної політики держави, як елемента забезпечення енергетичної безпеки України у період воєнного часу, було проведено з погляду механізмів публічного управління через призму забезпечені енергетичної безпеки держави.

Є можливим відзначити всю важливість відстоювання власних державних інтересів через механізми міжнародної енергетичної політики на прикладах реалізації іноземних міжнародних енергетичних проєктах, які мали направлення на чітке знищення українських міжнародних інтересів у сфері енергетиці та котрі становили чи становлять загрозу національній безпеці України.

Т. Зубко ілюструє у своєму дослідженні міжнародне співробітництво в енергетичній сфері, а саме розглядає вплив міжнародного партнерства на стабілізацію стану та подальший розвиток сфери енергетики України. Дослідниця визначає фактори впливу, загрози та перспективи безпекового функціонування й розвитку української енергетики в умовах зміни світових тенденцій та війни [1]. М. Бно-Айріян, Х. Ґгандір, С. Кісь, В. Петренко вивчають енергодипломатію як інструмент управління в забезпеченні енергетичної безпеки держави та водночас пропонують створити в Україні організаційний механізм управлінського органу та інфраструктуру державного регулювання й управління процесами забезпечення національного господарства енергетичними ресурсами з використанням технологій та інструментарію традиційної дипломатії в комплексі зі здобутками світових шкіл управління і менеджменту [2].

На початку практичного дослідження вітчизняних реалій міжнародної енергетичної політики необхідно ідентифікувати інституції, які реалізують владні повноваження та дотичні до можливостей зміцнення енергетичної безпеки України на світовій арені. Отже, до державних суб'єктів які формують, визначають й реалізують міжнародну енергетичну політику України та виконують інші суміжні ролі в міжнародній енергетиці належать:

– Президент України (провадить управління зовнішньою політикою держави, та є визначальним у власних повноваженнях для стратегічного розвитку зовнішньополітичної діяльності держави);

– Верховна Рада України (визначає основні засади зовнішньої політики держави);

– Кабінет Міністрів України (організує й реалізує зовнішню політику держави);

– Міністерство закордонних справ України (реалізує формування й виконання державної політики та захищає національні інтереси у міжнародній площині);

– Міністерство енергетики України (реалізує міжнародне енергетичне співробітництво й взаємодію з іноземними органами державної влади, організаціями, та запроваджує позитивний міжнародний досвід у сфері енергетики);

– Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (забезпечує представництво України в міжнародних асоціаціях регулювання енергетики, таких як ERRA, AIB й WAREG з метою обміном досвіду, зміцнення вітчизняної нормативної, наукової й практичних базисів енергетики держави);

– учасники енергетичного ринку (реалізують та впроваджують інтереси національних приватних енергетичних компаній, груп, організацій й союзів на міжнародних енергетичних ринках та на інших міжнародних майданчиках взаємодії);

– неурядові організації (забезпечують міжнародну взаємодію у сферах недержавної й некомерційної міжнародної енергетичної взаємодії).

Виходячи з вищенаведеного, можливо стверджувати, що відповідно до вітчизняного законодавства представництво найвищого рівня дипломатичних відносин, в тому числі по захисту національних інтересів у сфері енергетики, виконує Президент України, який у свою чергу впроваджує визначальні стратегії розвитку зовнішньополітичній діяльності держави. Так, захист вітчизняної енергетичної сфери і її розвиток та активізація міжнародної взаємодії в енергетиці регламентовані в Стратегії зовнішньополітичної діяльності України [3], яка була затверджена Президентом України.

Кожні згадані інституції та інші учасники зовнішньої енергетичної політики держави, які формують та реалізують свої функції у межах власних повноважень, становлять собою архітектоніку механізму дипломатичної енергетичної взаємодії України.

Перейдемо до наступної частини дослідження, а саме до науково-теоретичного розгляду стратегічних цілей енергетичної дипломатії воєнного часу й розпочнемо з основних компонентів, які формують сталий баланс національної енергетичної безпеки держави у формі відповідних інтересів (цілей) зовнішньої міжнародної енергетичної діяльності.

Стратегічні цілі енергетичної дипломатії воєнного часу покликані на забезпечення повноцінного захисту та зміцнення енергетичної галузі

країни в умовах дії воєнного часу з генеральною метою збереження та збалансування потреб необхідного стійкого рівня національної енергетичної безпеки держави.

Відповідні напрямки (цілі) зовнішньої політики країни умовно можливо відмежувати на зовнішні (які зосередженні на представництві енергетичних цілей держави на міжнародні політичній арені), внутрішні (направленні на задоволення внутрішніх енергетичних необхідностей держави) й суміжні (являють собою суміжні цілі енергетичної дипломатії в синергетичному поєднанні зовнішніх й внутрішніх необхідностей енергетичної безпеки держави, або таких які є незалежними від внутрішніх і зовнішніх цілей).

Відтак у призмі покращення здійснення зовнішньої енергетичної політики держави, в незалежності від умов та обставин її функціонування, пропонується:

– введення в вітчизняний науковий базис поняття «енергетична дипломатія», як окремого виду дипломатичних міждержавних взаємовідносин;

– розроблення окремих освітніх програм підготовки спеціалістів та професіоналів з міжнародної енергетичної дипломатії й розвитку міжнародних енергетичних взаємозв'язків;

– створення державної інституції при керівнику країни або надання повноважень уповноваженому представнику голови держави в справах реалізації та формуванні державної міжнародної енергетичної політики;

– запровадження синергічної взаємодії публічних органів влади, які формують та реалізують зовнішню енергетичну політику країни, у форматі постійної платформи співпраці з питань формування єдиного генерального фокуса державної концепції енергетичної дипломатії;

– стимуляція розвитку співпраці державно-приватного й неурядового вітчизняних форматів національного формування міжнародної енергетичної політики;

– впровадження в процеси міжнародної енергетичної політики держави динамічного механізму енергетичної безпеки національного рівня.

Не викликає сумнівів, що вдало сформована концепція стратегічних цілей енергетичної дипломатії воєнного часу необхідна для держави як елемент забезпечення ефективного функціонування загальної архітектоніки дипломатичної сфери у фокусі інституціональної взаємодії ієрархічно і функціонально пов'язаних систем органів управління енергетикою.

Натомість впровадження в процеси міжнародної енергетичної політики держави динамічного механізму енергетичної безпеки національного рівня стане запорукою ефективного використання механізмів публічного управління в забезпеченні енергетичної безпеки України.

Література:

1. Зубко Т. Міжнародне співробітництво в енергетичній сфері. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки.* 2024. № 4 (2024). С. 25–37.

2. Бно-Айріян М., Ггандір Х., Кісь С., Петренко В. Енергодипломатія як важливий інструмент управління процесами формування і гарантування енергетичної безпеки держави. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. №3(10), Vol. 5. (2018). С. 10–17.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України». Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-674-4-65

THE PHENOMENON OF DISINFORMATION AS A COUNTER-ARCHITECTURE OF CHOICE IN PUBLIC ADMINISTRATION UNDER ARMED CONFLICT

ФЕНОМЕН ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК КОНТРАРХІТЕКТУРИ ВИБОРУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Shchekhovska L. M.
Doctor of Philosophy in PublicManagement and Administration, Associate Professor at the Department of Logistics State University "Kyiv Aviation Institute" Kyiv, Ukraine

Щеховська Л. М.
доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри логістики Державний університет «Київський авіаційний інститут» м. Київ, Україна

Сучасний збройний конфлікт є середовищем, у якому фізичні та інформаційні загрози нерозривно поєднані. Якщо традиційні системи публічного управління виробили порівняно зрілі механізми реагування на матеріальні небезпеки – евакуацію, цивільний захист, управління критичною інфраструктурою, – то захист когнітивного середовища громадян залишається інституційно недооціненою функцією держави. Між тим дезінформація в умовах збройного конфлікту є не стихійним явищем, а цілеспрямованим інструментом гібридної війни, спроєктованим з урахуванням поведінкових уразливостей людини. Це висуває принципово нові вимоги до теорії та практики публічного управління, зокрема в частині розуміння механізмів прийняття рішень громадянами в кризових умовах.

Концептуальним підґрунтям для аналізу цього феномену слугує теорія архітектури вибору, розроблена Р. Талером та К. Санстейном. Згідно з нею, будь-яке середовище, у якому людина приймає рішення, є структурованим – свідомо чи ні – і ця структура суттєво визначає поведінковий результат [1]. Органи публічного управління, здійснюючи комунікацію з громадянами, фактично завжди проєктують архітектуру вибору: визначають, яка інформація подається першою, яка дія пропонується за замовчуванням, яким є емоційний тон повідомлення. Принципово важливо, що в умовах кризи когнітивні ресурси людини суттєво обмежені: згідно з двосистемною моделлю Д. Кане-

мана, стрес і невизначеність активізують Систему 1– швидке, інтуїтивне, евристичне мислення – і пригнічують Систему 2, відповідальну за раціональний аналіз [2]. Отже, кризова ситуація є середовищем, у якому людина є особливо чутливою до того, як сформовано інформаційне повідомлення, а не лише до його змісту.

Дезінформація в цьому контексті постає як контрархітектура вибору – навмисно спроєктоване середовище, яке спрямовує поведінку людини у деструктивному напрямі, використовуючи ті самі когнітивні механізми, що й легітимна комунікація. Її ефективність зумовлена кількома структурними особливостями. По-перше, дезінформація когнітивно зручніша за спростування: вона проста, емоційно насичена, відповідає вже наявним страхам і упередженням аудиторії. Спростування ж, як правило, вимагає залучення Системи 2 – критичного аналізу, перевірки джерел, зіставлення фактів, яка в умовах кризи функціонує неефективно. По-друге, дезінформація експлуатує специфічні когнітивні упередження: ефект ілюзорної правди (повторення хибного твердження підвищує суб'єктивне відчуття його достовірності), упередження підтвердження (люди схильні приймати інформацію, що узгоджується з їхніми попередніми переконаннями), а також ефект доступності (легкодоступна інформація сприймається як більш імовірна). По-третє, цифрове середовище – зокрема месенджери та соціальні мережі, є структурно сприятливим для поширення дезінформації: алгоритми посилюють емоційний контент, а верифікація інформації майже не відбувається до моменту її масового поширення.

Окремої уваги заслуговує феномен набутої безпорадності як кінцевого ефекту масованої дезінформації. Коли громадянин стикається з потоком суперечливих повідомлень від різних джерел – офіційних і неофіційних, вітчизняних і іноземних, достовірних і сфабрикованих – він може дійти висновку не про хибність конкретного джерела, а про принципову неможливість встановити істину. Такий стан є особливо небезпечним з точки зору публічного управління: людина, яка не знає, кому вірити, схильна або до повної пасивності, або до покладання виключно на неформальні мережі довіри – родину, найближче оточення, – ігноруючи офіційні канали комунікації органів цивільного захисту. Отже, дезінформація підриває не лише конкретні управлінські повідомлення, а й саму інфраструктуру комунікації між державою і громадянином.

Наслідки цього для функцій цивільного захисту є прямими та критичними. Дезінформація про маршрути евакуації, укриття, порядок дій під час тривоги або про загрози біологічного характеру безпосередньо загрожує життю людей. Вона здатна паралізувати захисну поведінку («це все пропаганда, нічого не відбувається»),

провокувати паніку на підставі хибних відомостей або спрямовувати людей до небезпечних дій. Ворожа дезінформація в умовах збройного конфлікту часто виникає раніше за офіційну комунікацію, заповнюючи інформаційний вакуум до того, як органи влади встигають сформулювати позицію. До того ж вона нерідко паразитує на реальних проблемах – управлінських прорахунках, корупційних скандалах, непопулярних рішеннях, що надає їй часткової правдоподібності й ускладнює спростування.

Важливим аспектом проблеми є асиметрія між швидкістю дезінформації та швидкістю офіційної реакції. Органи публічного управління, як правило, обмежені процедурами узгодження, верифікації та юридичної відповідальності за комунікацію, тоді як виробники дезінформації не мають жодних інституційних обмежень. Ця асиметрія означає, що традиційна модель «спочатку виникає фейк – потім держава його спростовує» є структурно програшною: до моменту появи офіційного спростування дезінформація вже формує когнітивне середовище, у якому будь-яке повідомлення оцінюється через призму вже засвоєного хибного наративу.

З позицій публічного управління зазначені виклики вимагають переходу від реактивної до проактивної моделі роботи з інформаційним середовищем. Ключовим інструментом у цьому контексті є пребанкінг – завчасне «щеплення» аудиторії проти прийомів дезінформації до того, як конкретний фейк з'явився. На відміну від дебанкінгу (спростування вже поширених хибних тверджень), пребанкінг засновано на теорії «когнітивного щеплення» (inoculation theory): коли людина наперед ознайомлена зі структурою маніпулятивного прийому, вона виробляє стійкість до його наступних конкретних проявів. Дослідження свідчать, що пребанкінг значно ефективніший за дебанкінг і, на відміну від нього, не ризикує посилити поширення дезінформації через ефект ілюзорної правди.

Паралельно необхідним є свідоме проєктування захищеної архітектури вибору в офіційних комунікаціях органів цивільного захисту. Це передбачає: формулювання простих і однозначних дій за замовчуванням («у разі тривоги – негайно до укриття»); часову прив'язку повідомлень до моменту прийняття рішення; уникнення надмірної кількості варіантів, що в умовах стресу призводить до паралічу рішень; використання соціальних норм як сигналу («здебільшого мешканці вашого району вже...») [3]. Оскільки в умовах підірваної інституційної довіри офіційні повідомлення можуть сприйматися скептично, критично важливою є роль довірених посередників – медичних працівників, волонтерів, представників місцевих громад – у трансляції ключових повідомлень цивільного захисту.

Специфіка українського контексту надає цим міркуванням особливої гостроти. Хронічний стрес, зумовлений тривалим збройним конфліктом, суттєво знижує когнітивні ресурси населення, роблячи його більш вразливим до маніпулятивних технік. Telegram-центричність українського інформаційного простору створює середовище, де верифікація інформації майже відсутня, а анонімні канали з великою аудиторією функціонують як альтернативні центри авторитету. Водночас досвід 2014–2025 років сформував певний «імунітет» частини суспільства до окремих видів ворожих наративів, що є ресурсом, на який може спиратися публічна політика протидії дезінформації.

Викладене дозволяє сформулювати кілька ключових висновків для теорії та практики публічного управління. Дезінформація має розглядатися не лише як інформаційна, а й як управлінська проблема – системний чинник, що підриває ефективність будь-яких інструментів впливу на поведінку громадян, включно з nudge-підходами. Ефективна відповідь передбачає дворівневу модель: захист когнітивного середовища (пребанкінг, підвищення медіаграмотності, швидке реагування на інформаційний вакуум) є передумовою для ефективного функціонування архітектури вибору на другому рівні. Це, своєю чергою, вимагає інституціоналізації поведінкової та комунікаційної експертизи в органах публічного управління, розробки стандартів кризової комунікації та міжвідомчої координації у протидії дезінформації. Захист когнітивного середовища громадян у такий спосіб постає як нова функція держави в умовах гібридних загроз – функція, яка потребує відповідного інституційного, кадрового та методологічного забезпечення.

Література:

1. Thaler R. H., Sunstein C. R. Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness. New Haven : Yale University Press, 2008. 293 p.

2. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.

3. Behavioural Insights Team. EAST: Four Simple Ways to Apply Behavioural.

NOTES

NOTES

NOTES

The project was implemented with the support of

CUESC

The Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation is a non-governmental organization, which was established in 2010 with a view to ensuring the development of international science and education in Ukraine by organizing different scientific events for Ukrainian academic community.

The priority guidelines of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation

1. International scientific events in the EU

Assistance to Ukrainian scientists in participating in international scientific events that take place within the territory of the EU countries, in particular, participation in academic conferences and internships, elaboration of collective monographs.

2. Scientific analytical research

Implementation of scientific analytical research aimed at studying best practices of higher education establishments, research institutions, and subjects of public administration in the sphere of education and science of the EU countries towards the organization of educational process and scientific activities, as well as the state certification of academic staff.

3. International institutions study visits

The organisation of institutional visits for domestic students, postgraduates, young lecturers and scientists to international and European institutes, government authorities of the European Union countries.

4. International scientific events in Ukraine with the involvement of EU speakers

The organisation of academic conferences, trainings, workshops, and round tables in picturesque Ukrainian cities for domestic scholars with the involvement of leading scholars, coaches, government leaders of domestic and neighbouring EU countries as main speakers.

Contacts:
Head Office of the Center for Ukrainian-European Scientific Cooperation:
88000, Uzhhorod, 25, Mytraka str.
+38 (099) 733 42 54
info@cuesc.org.ua

www.cuesc.org.ua

Current Challenges in the Development of Law and Public Management and Administration

International scientific conference

March 4–5, 2026

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Avotu iela 8 k-1 - 25, Rīga, LV-1011
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2026. 9. marts
Tirāža 100 eks.